

Basispension

Den automatiske løsning i arbejdsmarkedspensionerne

Rapport fra Penge- og Pensionspanelets udvalg om pension

Oktober 2012

Indhold

I. Indledning.....	2
II. Det danske pensionssystem	5
II.1. Nogle få grundtræk.....	5
II.2. Udvikling i pensionsopsparingen.....	8
II.3. Dækningsgrader i det danske pensionssystem	13
II.4 Samspillet mellem offentlige pensioner og arbejdsmarkedspensioner	17
II.5. Det danske pensionssystem i internationalt perspektiv	21
III. Forbrug og opsparing i et livscyklusperspektiv.....	24
III.1 Forbrugsudglatning.....	24
III.2 Tilbageatrækning.....	27
III.3 Aldersafhængige behov og forbrugsvaner	29
III.4 Usikkerhed.....	32
Afkast og risiko:	32
Afkast på pensionsopsparing og samlet pension	35
Købekraftudviklingen i udbetalingsfasen:	37
Levetid:	40
Velfærdssamfundets tilbud og muligheder	43
III.5 Obligatorisk pensionsopsparing	44
IV. Arbejdsmarkedspensionerne	45
IV.1 Investeringsdelen	45
IV.2 Pensionsdelen	48
IV.3 Forsikringsdelen	49
V. Pensionsbeslutninger – viden og information	54
V.2 Videnskrav og konsekvenser	54
V.3. Undersøgelser om finansiel forståelse.....	57
VI Anbefalinger	60
VI.1 Basispension.....	60
VI.2 Arbejdsmarkedspensionerne i samfundsmæssigt perspektiv	63
VI.3 Politiske rammer	67
Litteratur.....	69
Bilag I: Kommissorium	72
Bilag II: Kortlægning af arbejdsmarkedspensionerne (struktur, valgmuligheder m.m.)	76

I. Indledning

Det danske pensionssystem er baseret på en kombination af offentligt skattefinansierede pensioner og arbejdsmarkedspensioner (Søjle I og II). Hertil kommer privat opsparing (Søjle III), enten i form af egentlig (bundet) pensionsopsparing eller anden fri opsparing. Med dette system tilstræbes det både, at alle er sikret en vis minimumsdækning som pensionist, samt at pensionen for erhvervsaktive står i et rimeligt forhold til ens arbejdsindkomst, og dermed levestandard, i de erhvervsaktive år.

Pensionssystemet har undergået en del forandringer gennem årene, men med den kraftige udbygning af arbejdsmarkedspensionerne fra slutningen af 1980'erne, har systemet fundet sin nuværende form med en kombination af skattefinansierede og opsparingsbaserede pensioner. For de fleste grupper er bidragsprocenterne til arbejdsmarkedspensionerne øget markant. Det danske pensionssystem har vist sig at være relativt robust, og også i international sammenligning fremstår det gunstigt.

Der er således intet behov for gennemgribende pensionsreformer, men det er naturligt at gøre status og foretage et serviceeftersyn. En kombination af et skattefinansieret offentligt pensionssystem og opsparingsbaserede arbejdsmarkedspensioner stiller en række spørgsmål til samspillet mellem disse to søjler. Samtidig sker der løbende ændringer i baggrundsfaktorer af betydning for pensionssystemet - især er den opadgående trend i levetiden en udfordring for begge søjler i pensionssystemet. Uændret tilbagetrækningsalder i en situation med stigende levetid udfordrer både offentlige og opsparingsbaserede pensionssystemer. For de offentlige pensioner er der med velfærdsforliget og tilbagetrækningsreformen fastlagt rammer for udviklingen i den officielle pensionsalder. Dette er med til at gøre pensionssystemet mere robust, men samtidig er det en udfordring at imødekomme et ønske hos mange om fleksible og gradvise tilbagetrækningsordninger. Aktuelt er der også risiko for, at pensionsopsparingen i en lang periode fremover vil have et lavt afkast, og måske samtidig en øget afkastrisiko.

Pensionssystemets opgave er enkelt og fundamentalt, at sikre pensionister en betryggende og rimelig pension og tilsvarende levestandard. At nå dette mål er imidlertid en vanskelig opgave, der involverer mange valg og specifik ekspertise i forhold til finansielle markeder og produkter. Selvom de fleste anser en rimelig pension som et helt centralt velfærdsmål, har de færreste en interesse i de mere specifikke og tekniske forhold knyttet til pensioner. Dette "pensionsparadoks" er en særlig udfordring for pensionsbranchen. Det afspejler formodentlig både en forventning om, at disse ting er på plads i et velfærdssamfund, og kompleksiteten af de specifikke aspekter omkring pensionsopsparing og pensionsordninger. Selvom reglerne for de offentlige pensioner og bidragssatserne til arbejdsmarkedspensionerne ligger fast for den enkelte, er der en række betydningsfulde

valg, der skal foretages. Det gælder den afgørende beslutning om tidspunktet for tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet, men også pensionsopsparingens placering, fordelingen heraf på pensions- og forsikringsdækninger, samt udbetalingsprofilen for pensionerne. Øget viden og information er vigtig, men det er næppe realistisk at løse problemet ad den vej. Ved indretningen af pensionssystemet må man realistisk tage højde for, at en stor gruppe ikke ønsker et sådant engagement. For denne gruppe skal det sikres, at pensionsordningerne er skruet rigtigt og betryggende sammen, og på en måde der kræver stillingtagen til så få valg som muligt.

Dette er baggrunden for, at Penge- og Pensionspanelet har nedsat et udvalg for overordnet at besvare følgende spørgsmål; (Kommissoriet for udvalget fremgår af bilag I)

Hvordan skal et generisk pensions- og livsforsikringsprodukt se ud, hvis det på bedst mulig vis skal bevare medlemmernes købekraft; sikre medlemmerne relevante forsikringsdækninger i forskellige livssituationer samt egne sig til medlemmer, som ikke vil bruge væsentlig tid på pensionsvalg, men vil have et produkt med gennemskuelige egenskaber, som på en betryggende måde "passer sig selv"?

Kommissoriet lægger hovedvægten på, hvorledes arbejdsmarkedspensionerne kan struktureres i forhold til ovenstående problemstilling.

Udvalget besvarer med denne rapport dette spørgsmål. Rapporten giver en kort gennemgang af det danske pensionsystem (Kapitel II), samt en oversigt over de afgørende faktorer af betydning for pensionsopsparingen og dennes sammensætnings/udbetalingsprofil (Kapitel III). Der gives en beskrivelse af strukturen af arbejdsmarkedspensioner i forhold til investering, udbetalingsstruktur inklusive forsikringselementer og tilvalgsmuligheder (Kapitel IV). Spørgsmålet om viden og interesse for pensionsspørgsmål afdækkes (Kapitel V) som input til udvalgets overvejelser om et generisk produkt for arbejdsmarkedspensionerne – en basispension. Udvalgets anbefalinger (Kapitel VI) falder i tre dele: i) anbefalinger til sammensætningen af en basispension (pensions- og forsikringsprodukt) i arbejdsmarkedspensionerne. Produktet skal være enkelt og transparent, have et minimum af valgkrav, og give en betryggende dækning for det "passive" pensionskassemedlem, ii) generelle anbefalinger til pensionsbranchen, og iii) anbefalinger til det politiske system.

Det har været uden for udvalgets tids- og ressourcemæssige rammer at foretage en detaljeret analyse af opbygningen og sammensætningen af alle arbejdsmarkedspensionsordninger mht. investeringspolitik, opsparingsprodukter og forsikringsmuligheder, samt eventuelle muligheder for medlemmerne for at foretage (til/fra)valg i disse mange dimensioner. For at skabe et vist overblik over situationen er der gennemført en spørgeskemaundersøgelse blandt de 10 største pensionsinstitutter. Deltagende pensionsinstitutter og spørgeskemaet fremgår af bilag II.

Udvalget har bestået af:

Torben M. Andersen, formand, professor, Aarhus Universitet

Torben Möger Pedersen, direktør, PensionDanmark

Cristina Lage, direktør, Unipension

Peter Melchior, direktør, PKA

Lars Rohde, direktør, ATP

Udvalgets arbejde har været bistået af Penge- og Pensionspanelets sekretariat i kraft af Morten Holm Steinvig, Mette Scharling Tollestrup og Anne Marie Dahl Vestergaard. Udvalget takker Joachim Borg Kristensen (DREAM) for dataassistance, Ole Beier Sørensen (ATP) og Nynne Bonke (ATP) for omfattende analyse- og beregningsarbejde for udvalget, samt Jens-Christian Stougaard (PensionDanmark) for input til rapporten.

Denne publikation kan også findes i pdf-format på Penge- og Pensionspanelets hjemmeside www.ppp.dk

II. Det danske pensionssystem

II.1. Nogle få grundtræk

Det danske pensionssystem består af tre søjler:

- Offentlig skattefinansieret pension (folkepension)
- Arbejdsmarkedspensioner
- Privat pensionsopsparring

Den offentlige pension - folkepensionen - består af et grundbeløb, pensionstillæg og supplerende pensionsydelse. Endvidere er der en række aldersbetingede tillæg. Alle borgere er i dag berettigede til folkepension fra det 65. år under forudsætning af, at man ikke har en høj arbejdsindkomst og opfylder krav til opholdstid¹. Hertil kommer ATP og LD.

Tillæg og supplerende pensionsydelse (ældrechecken) er afhængig af indkomst- og formueforhold. Pensionsbeløbene reguleres i forhold til lønudviklingen (satsreguleringen²)³.

ATP er en obligatorisk pensionsordning for lønmodtagere⁴ og modtagere af overførselsindkomster. Der betales et fast månedligt bidrag afhængig af arbejdstid. ATP kan udbetales fra det fyldte 65. år⁵.

Arbejdsmarkedspensioner er aftalt som led i et ansættelsesforhold eller ved kollektiv overenskomst mellem arbejdsmarkedets parter. I den offentlige sektor samt på LO/DA området er arbejdsmarkedspensionerne fastlagt ved kollektiv overenskomst. På det private marked uden for LO/DA området har nogle virksomheder indgået aftaler om en arbejdsmarkedspensionsordning. Arbejdsmarkedspensioner er gradvist blevet styrket igennem de senere år. I 1991 blev arbejdsmarkedspensioner indført på LO/DA området, og bidragsprocenterne er af flere omgange hævet til aktuelt mindst 12 % af bruttolønnen. Bidragsprocenterne er også øget på andre områder, hvor arbejdsmarkedspensioner blev introduceret tidligere. F.eks. er bidragsprocenten 17 % for personer med lange videregående uddannelser i den offentlige sektor – hvor dog ikke alle lønelementer/tillæg er pensionsgivende. Endelig er en del offentligt ansatte berettiget til en tjenestemand-

¹ Fuld ret til folkepension kræver 40 års ophold mellem det 15. og 65. år. Ved kortere ophold udbetales folkepensionen forholdsmæssigt.

² Reguleringen sker i forhold til stigningen i årslønnen to år tidligere i henhold til Dansk Arbejdsgiverforenings lønstatistik. Såfremt stigningstakten er over 2 % afsættes op til 0.3 % til satsreguleringspuljen.

³ Skattereformaftale mellem Regeringen, Venstre og Det Konservative Folkeparti Juni 2012 implicerer at overførslerne i perioden fra 2016 til 2023 reguleres mindre end svarende til satsregulering, sådan at de på gennemsnit reguleres med prisudviklingen.

⁴ Lønmodtagere ansat i perioden 1977-79 får endvidere udbetalt en pension fra Lønmodtagernes Dyrtidsfond (LD).

⁵ Med justeringerne af ATP-indbetalinger for personer, der er på forskellige former for overførselsindkomster, er det samtidig sikret, at grupper der i kortere eller længere tid er på overførselsindkomster opretholder en supplerende indbetaling til alderdom (ATP).

pension. Det danske pensionssystem er endnu ikke fuldt indfaset⁶, da det forudsætter et fuldt arbejdsliv med pensionsbidrag med de givne bidragsprocenter.

Arbejdsmarkedspensionerne er typisk sammensat af en livrente, ratepension, og kapitalpension, ligesom der kan være forskellige forsikringsdækninger tilknyttet. For en nærmere beskrivelse af arbejdsmarkedspensionerne se Kapitel IV.

Firmaaftalte pensionsordninger er også en del af sølje II i pensionssystemet.

Privat pensionsopsparing omfatter både anden opsparing (fri opsparing) og opsparing i egentlige pensionsopsparingsordninger i pengeinstitutter og forsikringsselskaber.

Efterlønsordningen er en bidragsbetinget tillægsordning, der giver mulighed for førtidig tilbagebetaling fra det 60. år. Efterlønsordningen er en mellemform i pensionssystemet, da den både er skattefinansieret og bidragsbetinget.

Aldersgrænser i pensionssystemet (aldersgrænser for folkepension, aldersgrænser i efterlønsordningen, aldersgrænser for udbetaling af midler i pensionsordninger) er fastsat ved lov og dermed politisk reguleret. I forbindelse med velfærdsforliget (2006) og tilbagetrækningsreformen (2011) er det besluttet at hæve disse aldersgrænser, og på sigt knytte dem til udviklingen i levetiden. Folkepensionsalderen vil blive hævet med et halvt år om året fra 2019 til 2022, hvor den vil være 67 år. Samtidig hæves efterlønsalderen med et halvt år om året fra 2014 til 2017. I 2017 kan man gå på efterløn, når man er 62 år, og få efterløn i fem år. Fremadrettet bliver efterlønsperioden forkortet fra fem til tre år. Det sker ved at hæve efterlønsalderen gradvist fra 2018 og frem til 2023. I 2023 kan man gå på efterløn som 64-årig og få efterløn i tre år. Når disse ændringer er fuldt indfaset vil både efterløns- og pensionsalder følge udviklingen i levetid efter en nærmere fastlagt indekseringsregel⁷.

Bunden pensionsopsparing er skattebegunstiget. Indbetalingerne er fradragsberettigede (efter nærmere regler for forskellige former for pensionsordninger og under visse beløbsgrænser), og beskattes som personlig indkomst ved udbetaling⁸. I nogle tilfælde kan beskatningen ved indbetaling være højere end ved udbetaling. Det løbende kapitalafkast beskattes med 15 % i såvel bindings- som udbetalingsperioden, og dermed lavere end kapitalindkomst. Disse skatteforhold skal

⁶ Ved de overenskomstrunder, der er gennemført fra 2007 og fremad, har der været fokus på at lukke huller i indbetalingerne ved at justere på det tidspunkt, hvor der skal indbetales pensionsbidrag (kort eller ingen karens), nedsættelse af aldersgrænse til nu typisk 18 år, længden på indbetaling af løn- og pensionsbidrag under barsel, sygdom og barns 1. (og 2.) sygedag.

⁷ Reglen har som pejlemærke, at den gennemsnitlige pensionsperiode skal være 19 ½ år.

⁸ Med skatteaftalen 2012 bortfalder fradragsretten for indbetalinger til kapitalpension, herunder supplerende engangsydelser fra pensionskasser, og i stedet at indføre en ny pensionsordning uden fradragsret for indbetalinger og uden beskatning af udbetalinger. Eksisterende kapitalpensioner kan overføres til den nye ordning mod fremrykket betaling af afgift.

dog ses i sammenhæng med indkomst- og formueafhængighed i den offentlige pension (tillæggene), der betyder en modregning i den offentlige pension af den private opsparing, jf. kapitel II.⁹

De mange elementer i det danske pensionssystem tjener til at imødekomme flere hensyn. Den offentlige pension er reelt en grundpension, dvs. den fungerer som den minimumsindkomst alle pensionister er sikret uafhængigt af eventuel arbejdsmarkedspension eller anden privat opsparing. Tillæggene er indkomst- og formueafhængige med det formål at målrette de offentlige pensioner mod de økonomisk dårligst stillede pensionister. De offentlige pensioner spiller derfor en stor rolle fordelingsmæssigt. Arbejdsmarkedspensioner afhænger af arbejdsomfang og indkomst igennem de erhvervsaktive år. Desto større beskæftigelsesgrad og indkomst, desto større indbetalinger og dermed pensionsopsparing og senere forbrugsmuligheder som pensionist. Arbejdsmarkedspensioner spiller derfor en afgørende rolle for at sikre, at forbrugsmulighederne som pensionist står i forhold til mulighederne som erhvervsaktiv. Da arbejdsmarkedspensionerne er obligatoriske for den enkelte, sikrer man på denne måde, at en stor gruppe får sparet op til pension. Endelig giver den frie private pensionsopsparing den enkelte mulighed for efter eget ønske at sikre sig en højere pension, end den der følger af de obligatoriske offentlige pensioner og arbejdsmarkedspensioner.

De offentlige pensioner og arbejdsmarkedspensionerne adskiller sig på flere måder fra hinanden. De offentlige pensioner er skattefinansierede, og er derfor som udgangspunkt løbende finansieret over det generelle offentlige budget. Der sker ikke nogen fondsopbygning, og der er tale om en såkaldt her-og-nu finansiering. De til enhver tid værende erhvervsaktive sikrer via betaling af forskellige former for skatter¹⁰ et grundlag for udbetaling af pensioner (og finansiering af øvrige offentlige udgifter). Ydelserne i det offentlige pensionssystem er livslange (fra aldersbetingelserne er opfyldt)¹¹. For den enkelte er rettigheden (adgang, beløb osv.) til pensionen fastlagt efter de til enhver tid gældende regler (defined benefits). Pensionerne kan ændres politisk, og der er således en politisk risiko knyttet til pensionerne.

Arbejdsmarkedspensioner er omvendt karakteriseret ved, at bidragsprocenterne er lagt fast (defined contributions). Bidragene tilskrives en individuel konto, og der sker en fondsopbygning. For givne pensionsbidrag bestemmer afkastet niveauet for de fremtidige pensioner. Der er således en markedsrisiko knyttet til afkastet på opsparingen og dermed størrelsen af arbejdsmarkedspensionerne. Til arbejdsmarkedspensioner er typisk knyttet forsikringsprodukter og dermed visse kollektive elementer, ligesom der er nærmere regler for fastlæggelse af pensionstilsagn m.m., se Kapitel IV.

⁹ Det Økonomiske Råd (2008) har beregnet de sammensatte effekter af beskatning af pensionsopsparing og modregning via offentlige ydelser og finder, at nettoeffekten over visse indkomstsegmenter af de to forhold er tæt på nul. Se også Kapitel II og III.

¹⁰ Skattebetaling sker ikke nødvendigvis når indkomsten erhverves, men grundlaget for skattebetalingen er indkomsten erhvervet som erhvervsaktiv. Samtidig kan der via offentlige budgetunderskud/overskud ske afvigelser fra her-og-nu finansiering.

¹¹ Samtidig er der reelt knyttet en implicit forsikring til i form af adgang til sundhedsvæsenet, pleje osv.

I Danmark er de offentlige pensioner reguleret i forhold til lønudviklingen¹², hvilket betyder, at velstandsstigninger for de erhvervsaktive afspejler sig i pensionerne. For de private pensioner indeholder afkastet en kompensation for de forventede prisstigninger, men købekraften af en given udbetalt nominal pension afhænger af udviklingen i forbrugspriserne.

Samfundsmæssigt har et pensionssystem hvilende på flere søjler den fordel, at finansieringen er delt mellem skattefinansiering og privat finansiering. På den måde er systemet mere robust. Især betyder opbygningen af arbejdsmarkedspensionerne en stor aflastning af de offentlige finanser i forhold til den tænkte situation, hvor den samme pensionsdækning skulle sikres via det offentlige system.

Kombinationen af de tre søjler i pensionssystemet sikrer at centrale fordelingshensyn i velfærdssamfundet tilgodeses, og samtidig giver det for de fleste en god pensionsdækning efter tilbagebetaling fra arbejdsmarkedet. Et generelt arbejdsmarkedspensionssystem frem for pensioner knyttet til den enkelte virksomhed som i mange andre lande giver en bedre overordnet risikodeling, og er også med til at understøtte mobiliteten på arbejdsmarkedet. Det danske pensionssystem opfylder de anbefalinger til et pensionssystem Verdensbanken (1994) har opstillet for at sikre både en rimelig dækning for den enkelte og en robust finansiering.

Da en stor del af pensionsopsparingen er obligatorisk for den enkelte, er ansvaret for at sikre en hensigtsmæssig pension delt mellem politikkerne, arbejdsmarkedets parter og den enkelte. Via folkepensionen er der en politisk opgave at sikre en rimelig grundpension for alle, og samtidig sikre en tilpasning til ændret demografi herunder ikke mindst øget levetid. Det følgende tager det offentlige pensionssystem som fastlagt efter de seneste reformer (Velfærdsforlig og Tilbagebetalingsreform) for givet. Arbejdsmarkedspensionernes indretning diskuteres i forhold til de overordnede mål knyttet til det samlede pensionssystem, og i forhold til de politiske intentioner om at sikre en senere tilbagebetaling i takt med stigende levetid samt muligheder for fleksibel tilbagebetaling.

II.2. Udvikling i pensionsopsparingen

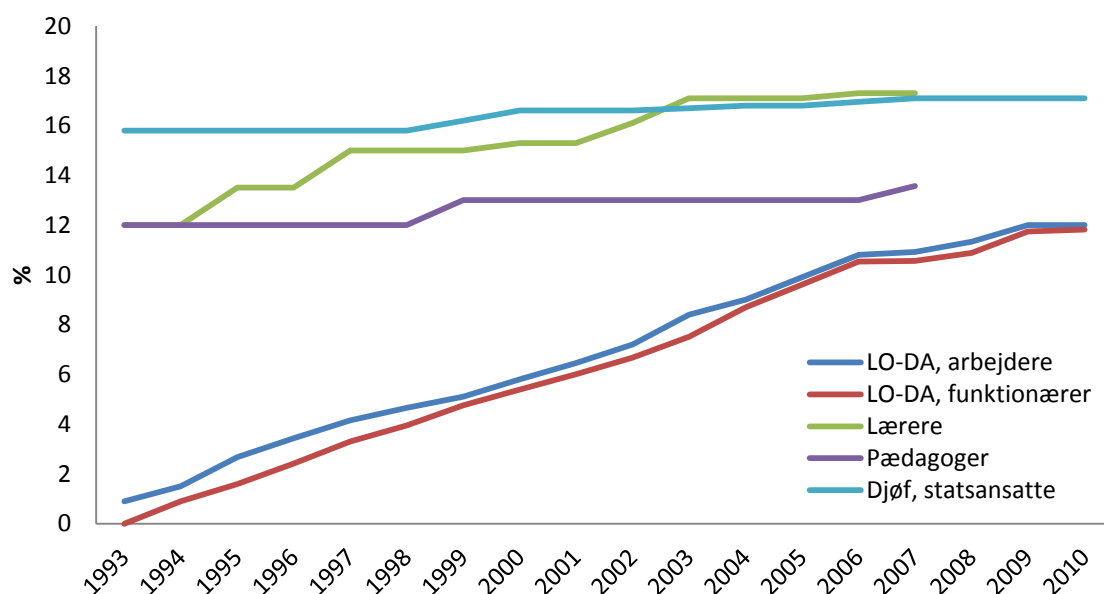
De fleste arbejdsmarkedspensionsordninger er fortsat i en opbygnings- eller modningsproces i den forstand, at der går en årrække inden pensioner kan udbetales på grundlag af bidrag ved de nuværende bidragssatser gennem et helt arbejdsliv. Som eksempel har bidragssatsen siden 2009 været 12 % på LO/DA området. En 25-årig i 2012 (årgang 1987) vil således først i 2057 have indbetalt¹³ i 45 år ved den aktuelle bidragssats. Generelt vil arbejdsmarkedspensionssystemer med dets nuvæ-

¹²Reguleringen sker på basis af lønudviklingen i den private sektor, dog sådan at ved lønstigninger over 2 % er reguleringen af overførslerne 0,3 % lavere end lønudviklingen. Iflg. Skatterefterskift fra juni 2012, dog svarende til prisudviklingen i perioden 2016-23.

¹³ Det er svært at fastlægge dette helt præcist, da pensionsalderen vil følge udviklingen i levetiden. I 2055 vil pensionsalderen med DREAMs seneste befolkningsfremskrivning således være 72,5 år, jf.

rende bidragssatser derfor først være fuldt indfaset om 40-50 år. Der vil således fortsat i en årrække være personer, der går på pension efter et langt arbejdsliv med en relativ beskedne arbejdsmarkedspension. Udviklingen i bidragssatser for nogle hovedområder er vist i figur II.1. den gennemsnitlige bidragssats (samlede pensionsindbetalinger set i forhold til samlet lønsum) var i 1984 ca. 4 % og omkring 11 % i 2010 (se Kramp mfl. 2012)

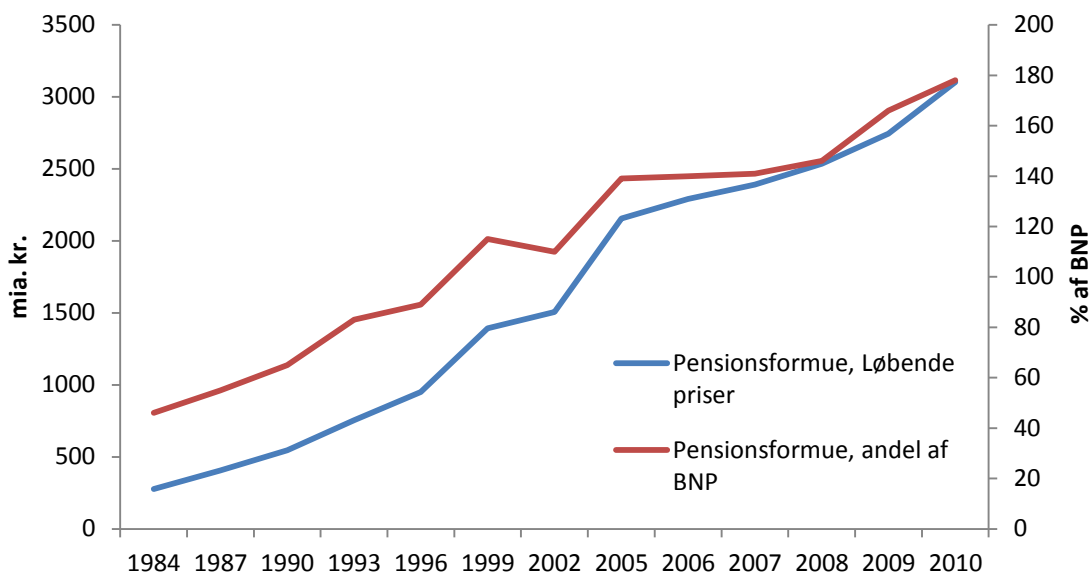
Figur II.1 Bidragssatser for arbejdsmarkedspensioner

Kilde: De Økonomiske Råd 2008

I 2010 var ca. 2.8 millioner personer i beskæftigelse og omkring 2.1 millioner indbetalte til en arbejdsmarkedspension (80 %). 90 % af befolkningen i 16-66 års alderen indbetalte til ATP. Knap 1 millioner personer indbetalte endvidere til en privat pensionsordning (35 %). I takt med øgede bidragsprocenter og mange personer i de bidragende aldersgrupper er der de senere år sket en betragtelig stigning i den samlede pensionsformue, jfr. figur II.2. Ved udgangen af 2010 udgjorde pensionsformuen knapt 180 % af BNP. Med et fuldt indfaset arbejdsmarkeds-pensionsystem med de nugældende bidragssatser, vil formuen som andel af BNP vokse med 60 procentpoint de næste 30 år.

Figur II.2: Pensionsformuen, 1984-2010

Kilde: Skatteministeriet, www.skm.dk

I 2010 var de samlede indbetalinger til pensionsordninger godt 100 mia. kroner (jf. figur II.3), heraf gik godt 40 % af til ratepensioner, godt 40 % til livrenteprodukter, og omkring 15 % til kapitalpensioner, jf. figur II.3. Igennem de senere år er den relative betydning af ratepensioner stigende, mens den har været faldende for kapitalpensioner.¹⁴

Figur II.3: Fordeling af pensionsindbetalinger 2010

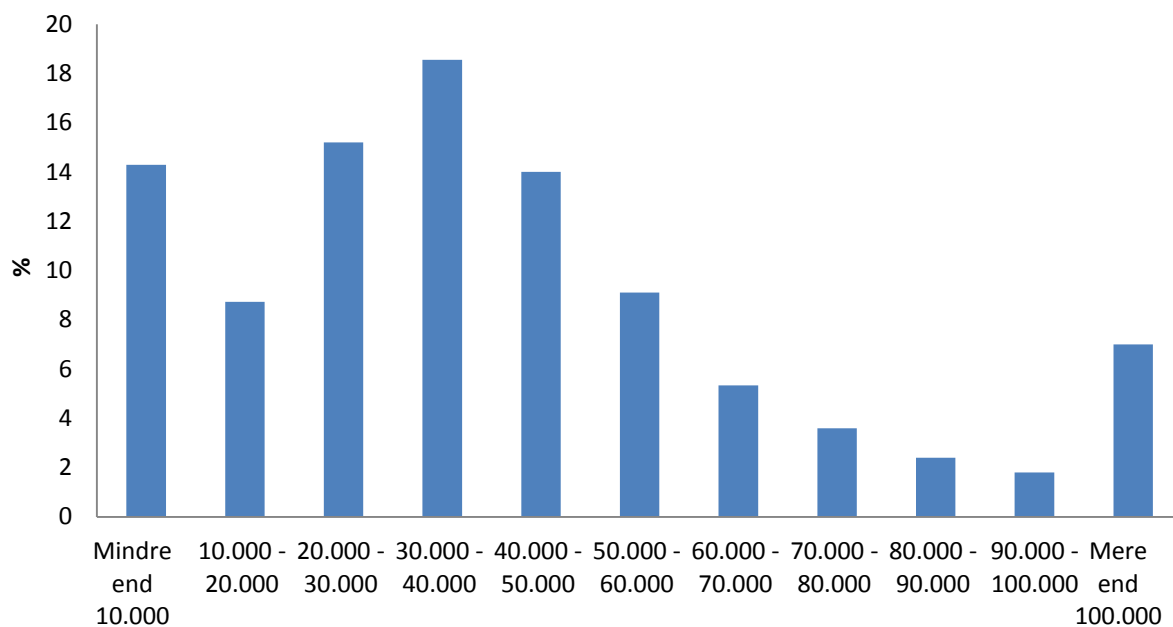

Kilde: Skatteministeriet, www.skm.dk

¹⁴ I tolkningen af disse tal skal der tages hensyn til, at der på udbetalingstidspunktet er mulighed for konvertering af fx ratepensioner til livrenter. Ændringer i skatteregler har også stor betydning for sammensætningen.

Selvom de gennemsnitlige bidragssatser har været stigende, er der fortsat stor spredning i indbetalingerne til pensionsopsparing. Figur II.4 viser fordelingen af de indbetalte beløb for personer med indbetalinger til en pensionsordning, og Figur II.5 viser, hvorledes pensionsopsparingen som andel af indkomsten varierer over indkomstfordelingen. Der er fortsat en stor gruppe med en relativ lille indbetaling til pensioner, ligesom indbetalingerne som andel af indkomsten er stigende med indkomsten. Bemærk, at en beskedent indbetalingsprocent for personer med lave indkomster (typisk personer uden væsentlig arbejdsmarkedsindkomst) ikke er ensbetydende med en tilsvarende lav pensionsdækning, da de offentlige pensioner er målrettet de økonomisk dårligst stillede pensionister (se nedenfor). Bemærk endvidere, at figuren kun medtager personer med en pensionsindbetaling, hvorfor personen uden indbetaling ikke fremgår.

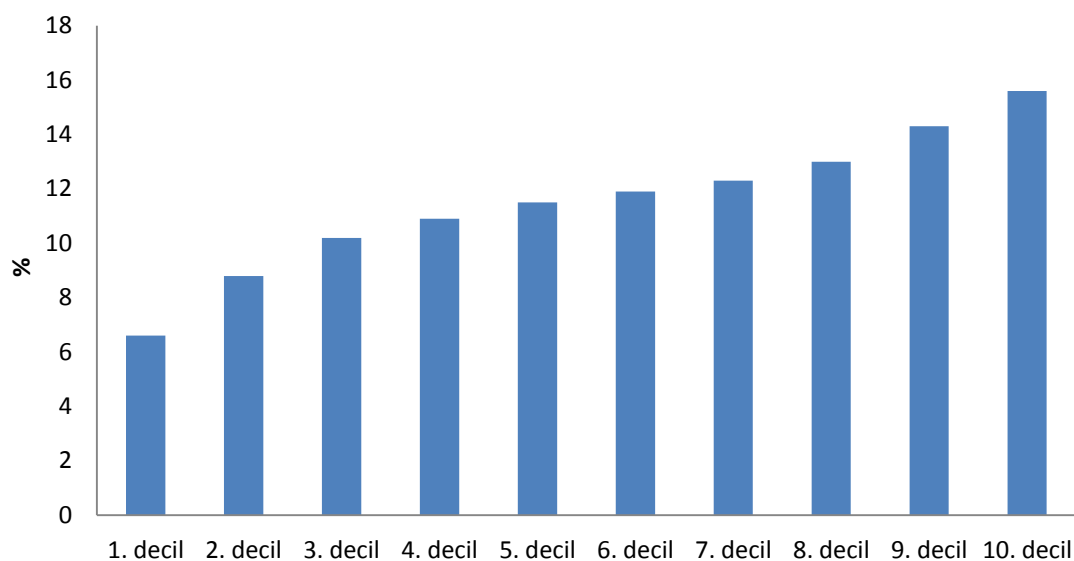
Figur II.4: Fordelingen af pensionsindbetalere efter indbetalte beløb, 2009

Note: Antal indbetalere i det givne interval ud af samtlige med indbetalinger til pension i 2009, 2.040.000 personer.

Kilde: Forsikring og Pension, [www.forsikringogpension.dk/Presse/statistik og analyse](http://www.forsikringogpension.dk/Presse/statistik%20og%20analyse)

Figur II.5: Pensionsindbetaling, % af indkomst, 2009

Note: Indkomstdecilerne er beregnet på baggrund af den disponible indkomst. Pensionsindbetalingsprocenten er de samlede pensionsindbetalinger som andel af den korrigerede bruttoindkomst. De samlede pensionsindbetalinger udgøres af indbetalinger til arbejdsgiveradministrerede og privattegnede ordninger. Den korrigerede bruttoindkomst er opgjort som alle indkomster (på nær aktieindkomster) fratrukket indbetalinger til privattegnede pensionsordninger.

Kilde: Forsikring og Pension, [www.forsikringogpension.dk/Presse/statistik og analyse](http://www.forsikringogpension.dk/Presse/statistik%20og%20analyse)

Forskellen i pensionsopsparingen afspejler sig i store forskelle i størrelsen af pensionsformuer for 60-årige, jf. figur II.6. En stor andel af de 60-årige havde kun en beskedne pensionsformue, men i kraft af opbygningen af arbejdsmarkedspensionerne vil størrelsen af den gruppe fremadrettet blive reduceret.

Figur II.6. Pensionsformuer for 60-årige, 2009, 1.000 kr.

Kilde: Forsikring og Pension, [www.forsikringogpension.dk/Presse/statistik og analyse](http://www.forsikringogpension.dk/Presse/statistik%20og%20analyse)

Fremadrettet vil niveauet og fordelingen af pensionsopsparingen ændre sig markant i takt med at flere har bidraget til en pensionsopsparing gennem en længere periode gennem indfasningen af arbejdsmarkedspensionerne. Der vil dog fortsat være en gruppe med ingen eller relativt beskedent pensionsopsparing, den såkaldte restgruppe.

Skaarup (2010) vurderer restgruppespørgsmål ud fra tre definitioner af restgruppen: 1) Personer med indbetalingsprocent af brutto-indkomsten, der er mindre end 50 % af medianindbetalingsprocenten. Dette svarer i 2007 til en indbetalingsprocent på mindre end 4,4 %. 2) Personer med indbetalinger mindre end 6.500 kr. (2007-niveau). Beløbet svarer til 6 % af satsen for en enlig (ikke-forsørger) kontanthjælpsmodtager. 3) Alle personer med samlede pensionsindbetalinger på 0 kr. Et øjebliksbillede baseret på 2007 data viser, at 1/3 af alle mellem 18-59 år tilhører restgruppen ifølge alle tre definitioner. Dette giver dog en betydelig overvurdering af restgruppeproblemet da mange i de unge aldersgrupper fortsat er under uddannelse, ligesom der for andre grupper kan være variationer i pensionsopsparingen mellem de enkelte år. Vurderet for de 25-29-årige er der henholdsvis ca. 30 %, 26 % og 20 % i de tre restgrupper. Ses der alene på personer i fuldtidsbeskæftiget lønmodtagere er andelen 13 %, 9 % og 5 %. Restgruppen har været faldende, og må forventes fortsat at være faldende i takt med udbygningen af arbejdsmarkedspensionerne.

Endelig bør det bemærkes, at der er en særlig pensionsmæssig restgruppeproblematik knyttet til indvandrere dels i kraft af gennemsnitlige lavere erhvervsdeltagelse, kortere perioder på arbejdsmarkedet samt offentlig brøkpension knyttet til opholdstid (se f.eks. Andersen og Borchsenius (2011))

Restgruppeproblematikken er således knyttet til personer uden eller med meget beskedent tilknytning til arbejdsmarkedet, beskæftigelse i områder uden eller med beskedent pensionsdækning, og selvstændige. Det er et politisk spørgsmål i hvilket omfang denne gruppe skal sikres bedre.

II.3. Dækningsgrader i det danske pensionssystem

En central parameter for pensionssystemet er pensionens dækningsgrad, dvs. pensionens størrelse set i forhold til indkomsten som erhvervsaktiv. Tankegangen er at vurdere den mulige materielle levestandard som pensionist relativt til levestandarden som erhvervsaktiv. Desto tættere dækningsgraden er på 100 %, desto mere vil forbrugsmulighederne som pensionist være som erhvervsaktiv, og tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet vil ikke være forbundet med en væsentlig ændring i de økonomiske muligheder. Uændret levestandard vil typisk kunne opnås med en dækningsgrad under 100 % dels pga. mindre udgifter til erhvervsdeltagelse og dels pga. adgang til varige forbrugsgoder. Endvidere kan forbrugsønsker og behov afhænge af alder, jf. Kapitel III.

Det er imidlertid ikke uden problemer at opgøre disse dækningsgrader, da det forudsætter en præcis opgørelse af den disponible indkomst som pensionist og som erhvervsaktiv, og samtidig angiver den disponible indkomst ikke den faktiske forbrugsmulighed, som også afhænger af for-

mue m.m.. Det er også normal praksis at beregne dækningsgraden ved pensionerings-tidspunktet (f.eks. det fyldte 65. år). Dette kan give et misvisende billede af pensionsdækningen, da pensionen skal dække resten af livet, og en høj dækningsgrad ved pensionering (f.eks. via en kapitalpension eller kort ratepension) ikke er nogen garanti for en høj dækning gennem resten af livet.

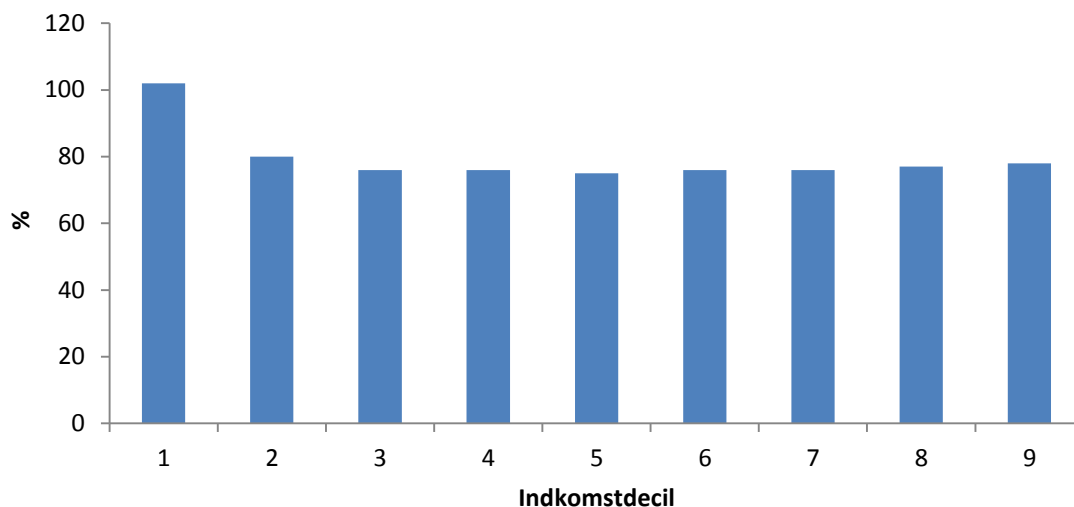
Det kan endvidere diskuteres om pensionen skal ses i forhold til indkomsten lige inden pensionering, eller i forhold til indkomsten over en længere periode inden pensionering. Alternativt kan der argumenteres for, at pensionen skal ses i forhold til indkomsterne for de til enhver tid værende erhvervsaktive, og dermed udviklingen i levestandarden for de erhvervsaktive. Udviklingen i forhold til lønudviklingen siger reelt noget om pensionistens relative stilling fordelingsmæssigt (her anvendes normalt den relative position, jf. f.eks. fattigdomsgrænser defineret som indkomst under en vis andel af medianindkomsten). Er man derimod interesseret i at vurdere udviklingen i købekraften af pensionen, og dermed den mulige materielle levestandard, er det relevant at se pensionen i forhold til prisudviklingen (inflationen). Der er således forskel på at sikre en uændret købekraft og sikre en uændret relativ position (lønstigninger er typisk højere end prisstigninger).

Dækningsgraden er et relativt mål, og derfor kan en høj dækningsgrad være forbundet med en lav absolut pension, hvis erhvervsindkomsten er beskedent, og omvendt kan en lav dækningsgrad dække over en høj absolut pension, for personer med meget høje erhvervsindkomster. Dækningsgrader kan både opgøres før (brutto) og efter (netto) skat, hvor en opgørelse efter skat baseret på de disponible indkomster bedst afspejler forbrugsmulighederne¹⁵. For beregninger af dækningsgrader i det danske pensionssystem se også Økonomisk Råd (2008) og OECD (2011).

Grundet opbygningen af pensionssystemet er der aktuelt store forskelle både i niveau, spredning og sammensætning af dækningsgraderne for pensionerne. I udgangssituationen er den aktuelle nettodækningsgrad omkring 75 for de fleste indkomstgrupper, dog højere for de laveste indkomstgrupper, jf. Fig. II.7 (Se tilsvarende opgørelser i f.eks. Økonomisk Råd (2008), Jørgensen (2008), Økonomi- og Erhvervsministeriet (2010), Nielsen (2011)). Årsagen til at personer med lave indkomster har en høj dækningsgrad (ofte tæt på 100 %) er, at de offentlige pensioner er på niveau med overførselsindkomsterne.

¹⁵ Det kan diskuteres om pensionen skal sættes i forhold til lønindkomst lige inden pensionering eller i forhold til indkomsten over en længere periode som erhvervsaktiv.

Fig. II.7: Nettodækningsgrad for 66-67-årige folkepensionister, 2010

Note: Nettodækningsgrad beregnet som forholdet mellem disponibel indkomst for 66-67-årige i 2010 og disponibel indkomst som 58-59-årig i 2002. Indkomster i 2002 er fremskrevet med forbrugerprisindekset. Opgørelsen medtager kun personer, der modtog folkepension i 2010. Endvidere er der set bort fra personer uden væsentlig erhvervsindkomst i 2002, herunder førtidspensionister. Opgørelsen er eksklusiv øverste decil for henholdsvis disponibel indkomst og erhvervsindkomst i 2002, og 1. decil af negativ erhvervsindkomst.

Kilde: ATP for udvalget.

Det er en konsekvens af, at mange pensionsordninger er i en indfasningsperiode, jf. ovenfor, at der vil være en tendens dels til stigende pensioner og dels til en ændret sammensætning af den samlede pension. Figur II.8 viser en fremskrivning af de gennemsnitlige indkomster for de 65+-årige og sammensætningen af disse indkomster. Det fremgår at der dels vil være en markant stigning i indkomsten, og at en øget privat opsparing er en medvirkende årsag hertil.

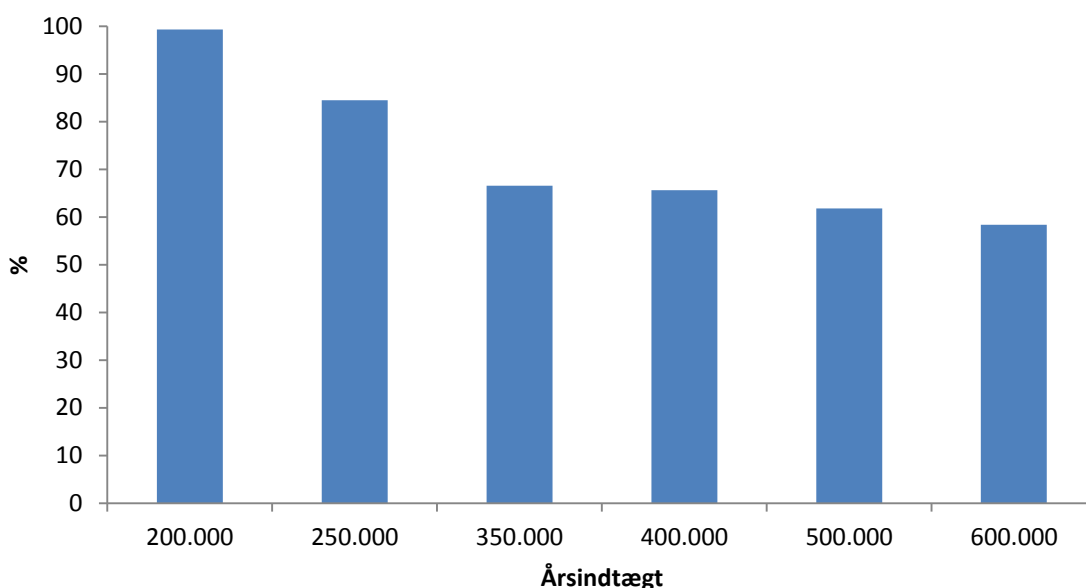
Figur II.8: 65+-åriges gennemsnitlige, skattepligtige indkomster, niveau og sammensætning, 2000, 2010, og 2040

Kilde: ATP, Danmarks Statistik og DREAM (specialkørsel for ATP 2010).

Figur II.9 giver en indikation af dækningsgrader sikret via de offentlige pensioner og arbejdsmarkedspensionerne (søjle I og II) med et fuldt opbygget pensionssystem. De gennemsnitlige dækningsgrader vil være mellem 60 % og 80 % for de fleste grupper på arbejdsmarkedet. I disse tal indgår som nævnt kun offentlige og arbejdsmarkedspensioner, og derfor vil den samlede pensionsdækningsgrad være større for personer med privat opsparing. Som diskuteret nærmere i kapitel IV er dækningsgraderne stærkt følsomme over udvikling i afkast og levetid, og tallene i figur 11.9 angiver alene en størrelsesorden.

Figur II.9: Nettodækningsgrad af offentlige – og arbejdsmarkedspensioner, fuldt indfaset arbejdsmarkedspension.

Note: Årsindtægten er for en 25-årig eksklusiv arbejdsmarkedsbidrag og opgjort i 2011-lønniveau. Der er forudsat en arbejdsperiode på fuldtid i 40 år og dermed tilbagetrækning som 65-årig. Bidragsprocent er 12 % for ufaglærte/faglærte, 15 % for personer med kort- eller mellemlang videregående uddannelse, og 17 % for personer med lang videregående uddannelse. Øvrige beregningsforudsætninger: Inflation 2 %, Lønstigningstakt 3 %, satsreguleringsprocent 2,7 % og afkast (før skat) på pensionsopsparing 4,5 %. Omkostninger på 1 % af formue (dog maks. kr.10.000). ATP reguleres med lønudviklingen. Beregnet under forudsætning af aktuelle beskatnings- og pensionsregler. Beregningen er for en enlig.
Kilde: ATP for udvalget.

Dækningsgraderne vil typisk være højere for personer med lavere indkomster end for personer med højere indkomster, mens den absolutte størrelse af pensionen er stigende med indkomsten. Det faktum, at dækningsgraderne er faldende med indkomst afspejler indkomst/formueafhængigheden af de offentlige pensioner, jf. afsnit II.4

Ovenstående beregninger af dækningsgrader tager ikke hensyn til, at forbrugsmulighederne som pensionist også er afhængig formue. Analyser i Nielsen (2011) viser, at den gennemsnitlige nettodækningsgrad i 2009 for en 66-årig er ca. 10-15 procentpoint højere, når der tages hensyn til nettoformuen. Der er dog en stor variation omkring dette gennemsnitstal grundet stor spredning i formuefordelingen. Beregninger giver et overkantsskøn, da det er forudsat at hele formuen for-

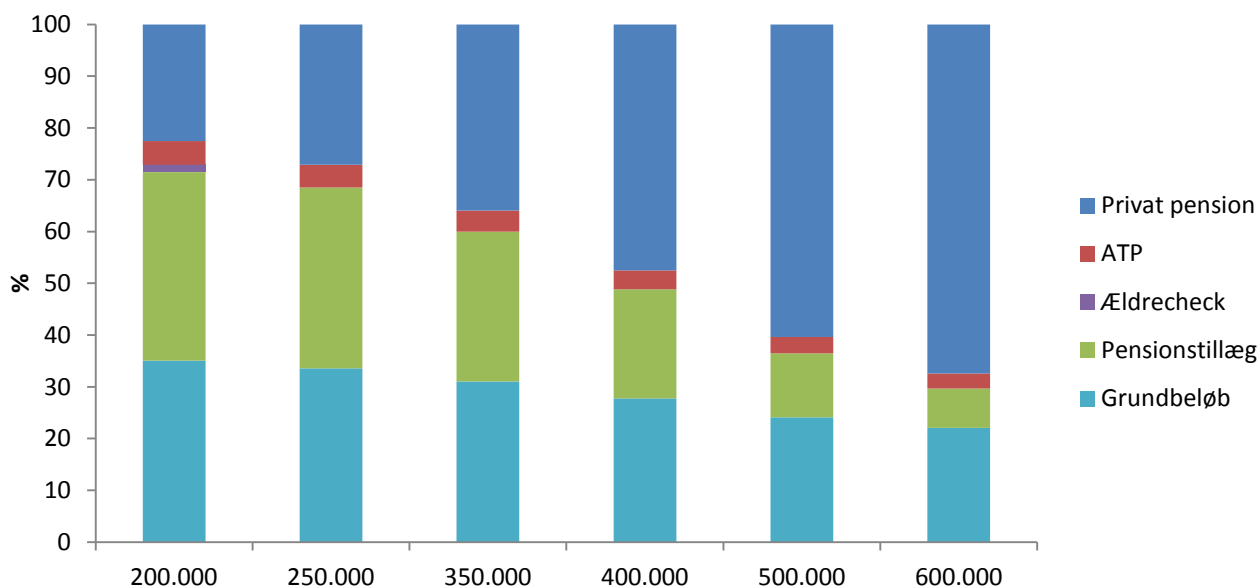
bruges jævnt over pensionistperioden, og der er ikke taget hensyn til arv. I analyser af indkomstfordelingen er det sædvanlig praksis at inddrage familieforhold dvs. der tages hensyn til familiens samlede indkomst og mulighederne for stordriftsfordele ved at have fælles husholdning (såkaldte ækvivalensskalaer). Gøres dette har nettoformuen kun en beskedent positiv effekt på nettokompensationsgraden, jf. Nielsen (2011).

II.4 Samspillet mellem offentlige pensioner og arbejdsmarkedspensioner

Samspillet mellem de offentlige pensioner og arbejdsmarkedspensioner har stor betydning. Årsagen er, at tillæggene i de offentlige pensioner er indkomst- og formueafhængige. En væsentlig begrundelse for dette er et fordelingspolitisk ønske om at målrette de offentlige pensioner til pensionister med den svageste økonomi.

Sammensætningen af pensionerne for forskellige indkomstgrupper (svarende til dækningsgraderne i figur II.8) fremgår af figur II.9. For personer med en indkomst på 200.000 kr. udgør de offentlige pensioner (inkl. ATP) omkring 75 % af den samlede pension, mens det kun er ca. 25 % for personer med en indkomst på 600.000 kr. Desto højere indkomst, desto større rolle spiller den private opsparing således for pensionen. Figur II.10 illustrerer således, at det offentlige pensionsystem sikrer en vis minimumsdækning for alle, mens arbejdsmarkedspensionerne opgave er at sikre en pension i et rimeligt forhold til arbejdsindkomsten.

Figur II.10: Sammensætning af bruttodækningsgraden

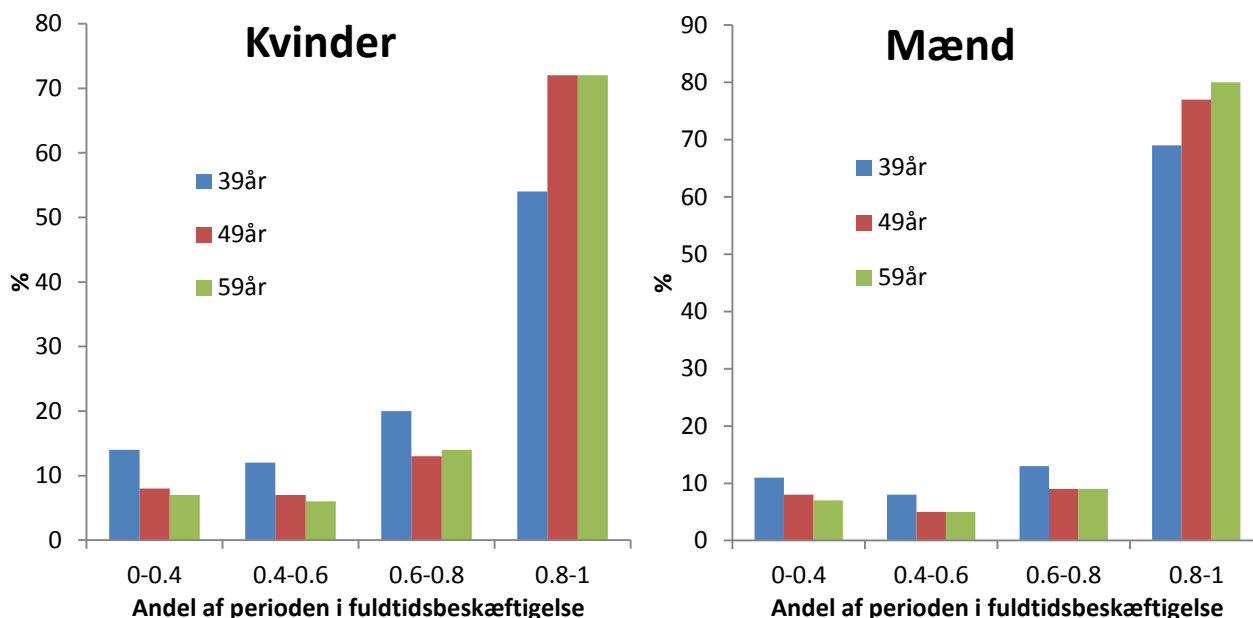

Note: se figur II.8
Kilde: ATP for udvalget.

Denne fordelings- eller forsikringsfunktion for de offentlige pensioner fremgår også ved en vurdering af betydningen for den samlede pensionsdækning af afvigelser fra fuldtidsbeskæftigelse og dermed mindre indbetalinger til arbejdsmarkedspensioner. Med givne bidragssatser afhænger den samlede opsparing i en arbejdsmarkedspension af ens arbejdsindkomst. Denne er imidlertid stærkt afhængig af den faktiske arbejdsmarkedsdeltagelse. Frivillig eller ufrivillig reduktion i arbejdstiden over arbejdslivet kan således have stor betydning for sammensætningen af pensionen, og for personer med højere indkomster også den samlede pensionsopsparing.

Godt 2/3 har meget høje beskæftigelsesfrekvenser svarende til fuldtids- eller næsten fuldtidsbeskæftigelse (80 % eller mere over perioden 2000-09), men der er stor spredning, jf. figur II.10. Således har ca. 15 % en beskæftigelsesfrekvens under 50 % over perioden, mens kun knapt 5 % af de 50-årige har været i beskæftigelse i hele perioden. Andelen der er fuldtids- eller næsten fuldtidsbeskæftigede, er større for mænd end for kvinder, og forskellen øges for begge køn med alderen. Spredningen i beskæftigelsesfrekvenserne er lavere blandt mænd end blandt kvinder, og aftager med alderen for begge køn. Beskæftigelsesfrekvenserne – især for de yngre - varierer med uddannelsesniveaue. Yngre ufaglærte - særligt kvinder - har en markant lavere erhvervsdeltagelse end personer med uddannelse, ligesom personer med længerevarende videregående uddannelse har en lavere erhvervsdeltagelse end de med en kortere eller mellemlang videregående uddannelse.

Figur II.11: Beskæftigelsesandel i forhold til fuldtidsbeskæftigelse i perioden 2000-09, køns- og aldersopdelte.

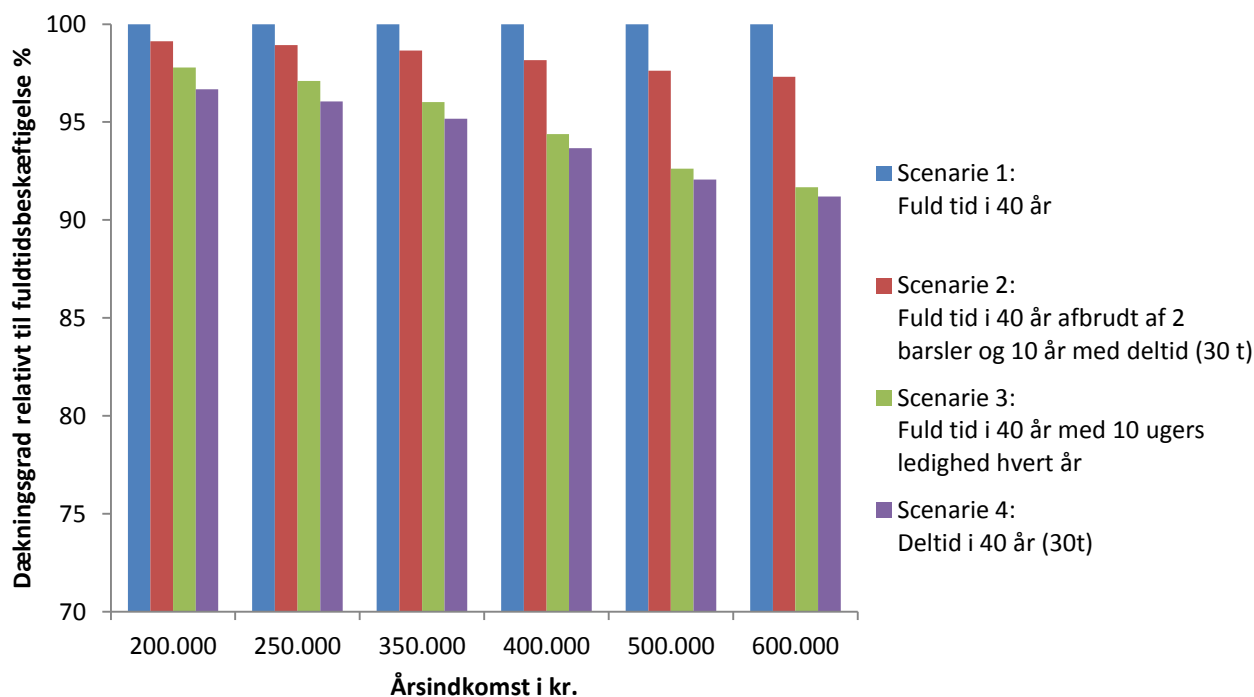

Note: Figuren viser beskæftigelsesfrekvens som andel af perioden i fuldtidsbeskæftigelse. Frekvensen er opgjort over en 10-årig periode (2000-2009) og er angivet for alderen i slutåret (2009). Personer under uddannelse samt førtidspensionister er udeladt. Bemærk at sidstnævnte giver en tendens til stigende beskæftigelsesfrekvens med alderen.

Kilde: ATP for udvalget.

Indretningen af de offentlige pensioner betyder, at mindre arbejdstid – frivilligt eller ufrivilligt – kun i beskedent omfang vil reducere den samlede nettopension. Selvom afvigelser fra fuldtidsbeskæftigelse mindsker bidragsbetalinger til arbejdsmarkedspensioner (dog undtaget for barsel) kompenseres dette i stor udstrækning af de offentlige pensioner. Faldet i nettopensionen ved afvigelse fra fuldtidsbeskæftigelse er stigende med indkomsten. Samspillet mellem søjle I og II i pensionsystemet afbøder på denne måde konsekvenserne af mindre end fuldtidsbeskæftigelse for den samlede pension, jf. figur II.12. Dette har både en forsikrings- og en incitamenteffekt. Forsikringseffekten opstår i kraft af, at pensionsdækningen kun i beskedent omfang (særlig for lavt lønnede) påvirkes af afvigelser fra fuldtidsbeskæftigelse i gennem arbejdslivet. Det betyder samtidig, at incitamentet til pensionsopsparing svækkes, da en øget opsparing ikke i væsentligt omfang påvirker den samlede nettopension, se også Økonomisk Råd (2008) og Foxman (2010).

Figur II.12: Samlede nettopension ved afvigelser fra fuldtidsbeskæftigelse

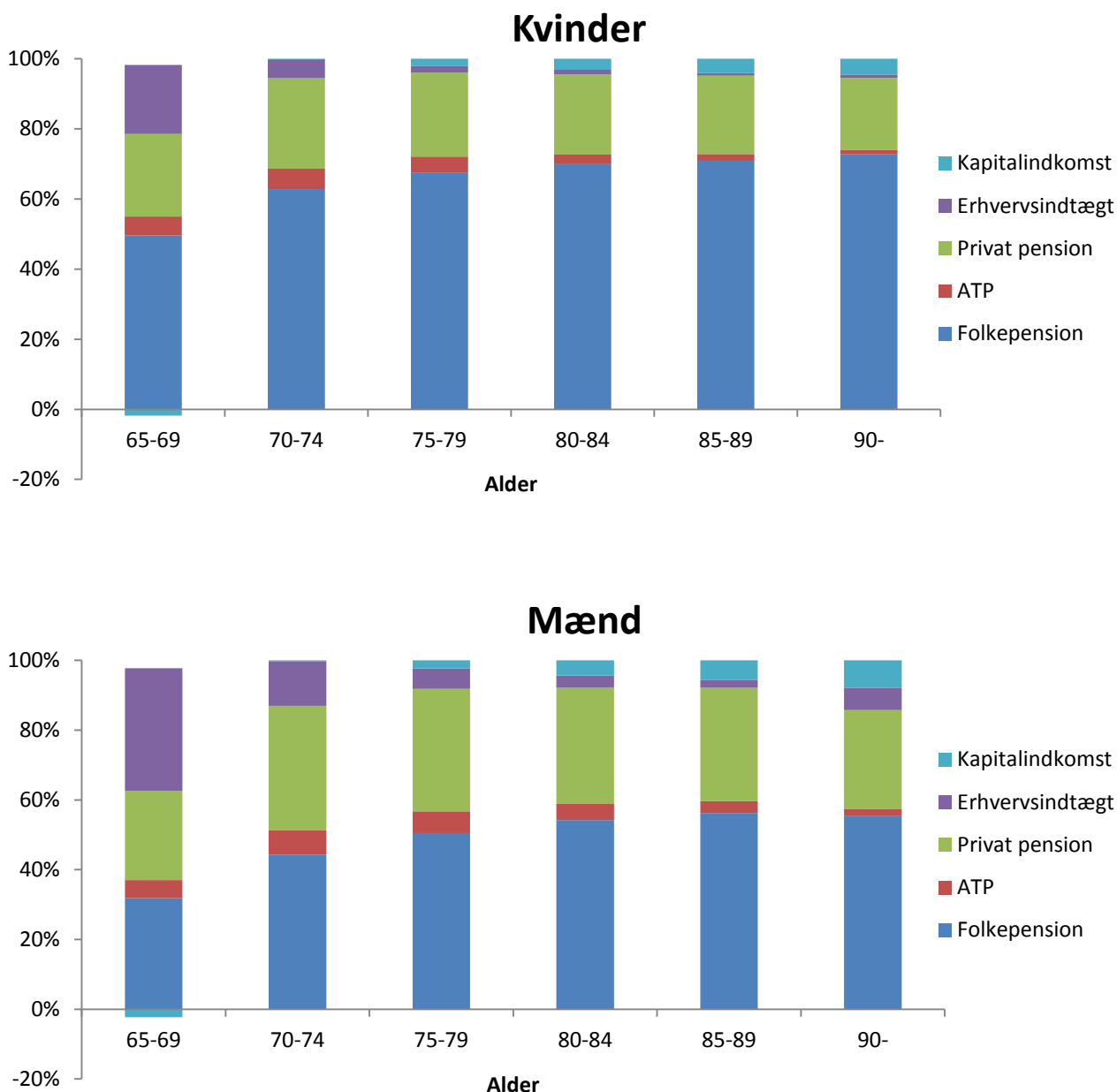

Note: Nettopension angiver pension efter skat. Grundforløb for fuldtid som i Figur II.8. Barsel og midlertidig deltid: Fuldtid i 40 år afbrudt af 2 barsler samt 10 år med deltid på 30 timer, Ledighed: Fuldtid afbrudt af 10 års ledighed, Deltid: 30 timer i 40 år.
 Kilde: ATP for udvalget.

Den relative betydning af offentlige og øvrige pensioner vil for de fleste ændre sig betydeligt med alderen. Årsagen er, at de offentlige pensioner er livsvarige og reguleres med den generelle lønudvikling. For de private pensioner er kun en del livsvarige ydelser, mens ratepensioner og kapitalpensioner udbetales over en kortere periode. Figur II.12 viser sammensætningen af indkomst afhængig af alder for henholdsvis kvinder og mænd. For begge køn er den relative betydning af de offentlige pensioner stigende med alderen. Samspillet mellem søjle I og II er på denne måde med

til at sikre en afdækning af risikoen for at blive meget gammel. Figur II.12 viser samtidig, at det for alle aldersgrupper gælder, at de offentlige pensioner spiller en større rolle for kvinder end mænd. Det afspejler bl.a. en lavere erhvervsdeltagelse, et lavere lønniveau, og en længere levetid for kvinder end for mænd. Figur II.13 er et øjebliksbillede, og i takt med modningen af pensionssystemet vil dette billede ændre sig. Dog vil hovedtrækkene fortsat være gældende.

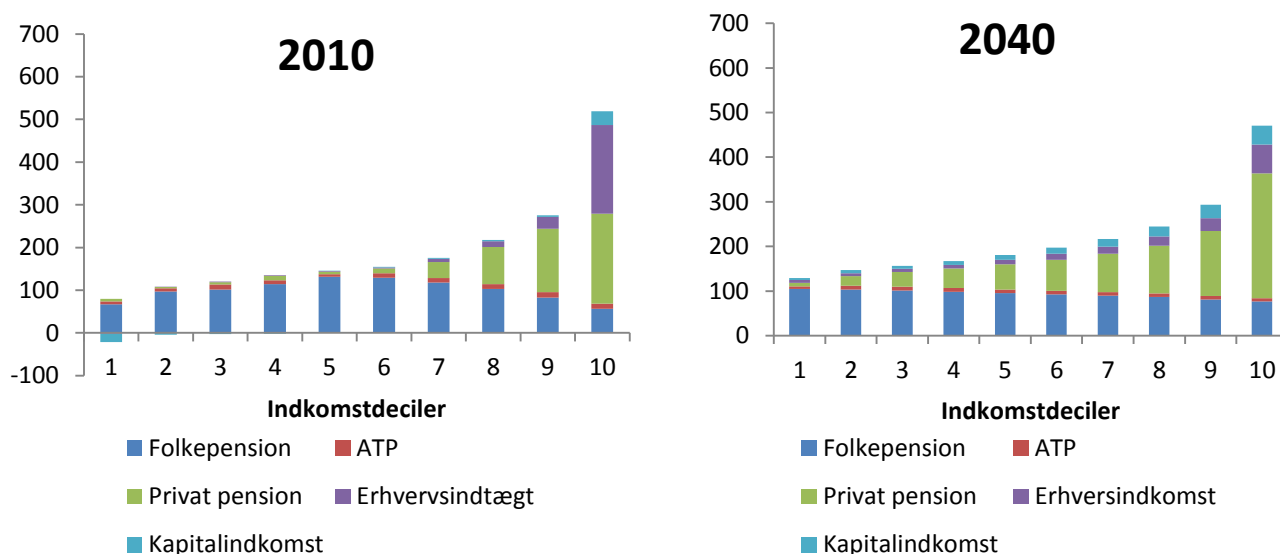
Figur II.13: Indtægters sammensætning på kilder i 2010, opdelt på alder og køn

Kilde: ATP & Danmarks Statistik.

Disse forhold gør også, at der er en klar fordelingsprofil i den relative betydning af de offentlige pensioner, jf. figur II.14, og den vil blive endnu tydeligere i et modnet pensionssystem. Bemærk, at indkomstfordelingen i figuren alene er for aldersgruppen 65+årige, samt at der ikke er taget hensyn til familiesituation (enlige vs. par).

Figur II.14: Pensionernes fordelingsprofil og sammensætning, 2010 og 2040.

Kilde: ATP og DREAM.

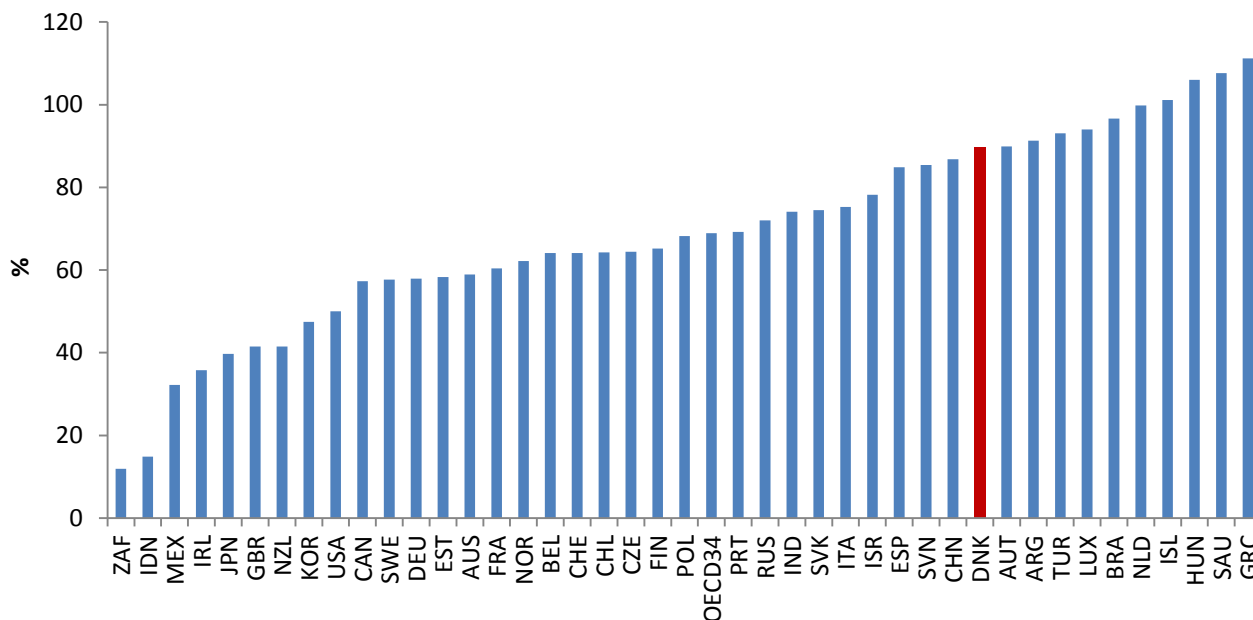
Sammenfattende gælder det, at de offentlige pensioner har en vigtig omfordelende rolle, og deres relative betydning er stigende i takt med alderen. Den omfordelende effekt skabes via indkomst- og formueafhængighed i tillæggene. Dette skaber en forsikringseffekt, da variationer i beskæftigelse og indkomst i de erhvervsaktive år for mange ikke får den store betydning for den samlede pension. Imidlertid betyder det også, at incitamentene til at arbejde og til at spare op mindskes. Aldersafhængigheden i de offentlige pensioners rolle opstår, fordi der er flere enlige blandt de ældre, kvindeandelen øges med alderen, private pensioner er mindre udbredte blandt de ældste blandt pensionisterne, samt manglende indeksering og ophør af private pensioner. Selv med et modnet pensionssystem vil det fortsat være tilfældet, at de offentlige pensioner vil have væsentlig større betydning blandt de ældste pensionister end blandt de yngre, og at folkepensionens betydning for den enkelte vil være markant stigende med alderen. Det skyldes, at de offentlige ydelser er livsvarige og indekseres med lønudviklingen, mens de private pensioner overvejende er frontloadede (dvs. ikke livsvarige) og enten ikke er indekseres eller alene indekseret i forhold til prisudviklingen. Det vil også fortsat være tilfældet at andelen af enlige stiger med alderen, samt at kvinder har en længere levetid end mænd.

II.5. Det danske pensionssystem i internationalt perspektiv

I international sammenligning giver det danske pensionssystem ganske gode dækningsgrader. Figur II.15 viser den gennemsnitlige dækningsgrad for OECD-lande, og det fremgår, at Danmark ligger over OECD gennemsnittet. Sammenligningen er baseret på de aktuelle pensioner, og tager derfor ikke hensyn til, at arbejdsmarkedspensionerne ikke er fuldt indfaset. Det bør endvidere

bemærkes, at figuren ikke viser betydningen af vidt forskellige pensionsaldrer på tværs af OECD-lande, og variationer i pensionen afhængig af alder.

Figur II.15: Gennemsnitlige dækningsgrad af pensioner, OECD-lande 2006

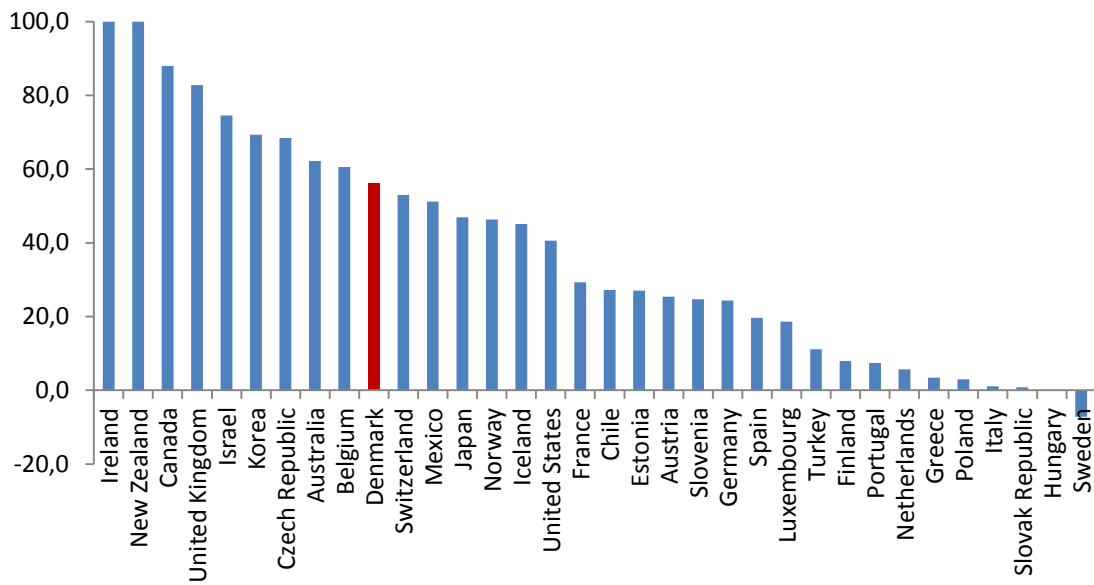

Note: Nettodækningsgrad for en person med gennemsnitlig arbejdsindkomst.
 Kilde: OECD (2011)

Graden af omfordeling via pensionssystemerne i OECD-landene fremgår af figur II.16 nedenfor. Et indeks på 100 betyder, at alle får den samme pension, mens et indeks på 0 implicerer, at pensionerne er helt proportionale til tidligere arbejdsmarkedsindkomst. Et pensionssystem, der både sikrer en vis minimumsdækning for alle og pensioner i et rimeligt forhold til indkomsten som erhvervsaktiv, vil således få en "midterscorer", som det er tilfældet med Danmark.

Ved internationale sammenligninger af pensionssystemer er det særligt vigtigt at tage højde for i hvilket omfang systemet er finansielt holdbart, eller om der er et stort reformbehov. Foranstående demografiske ændringer vil have stor betydning for pensionssystemerne i de fleste lande. Analyser af dette spørgsmål viser, at Danmark er blandt de lande, hvor reformer har medvirket til at sikre finansiell holdbarhed, hvorimod en række andre lande står overfor meget store problemer (se f.eks. Europa Kommissionen (2010), Allianz Global Investors (2011)).

Figur II.16: Progressivitetsindeks

Note: Beregnet som 100 minus Gini-koefficienten for pensioner. Med en ens grundpension til alle vil Gini-koefficienten være 0, og med et rent forsikringsbaseret (defined contributions) vil den være 100.

Kilde: OECD (2011).

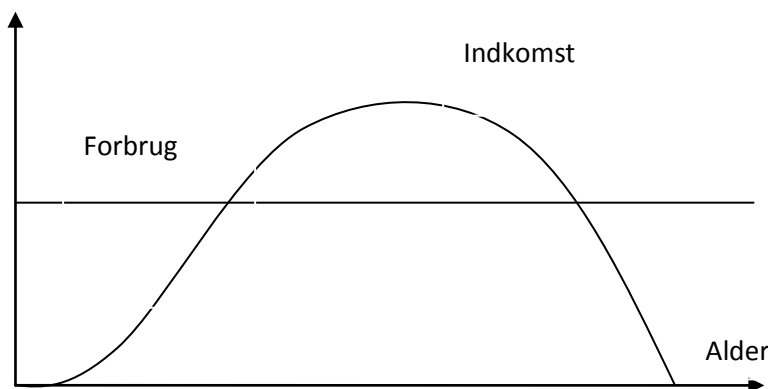
III. Forbrug og opsparing i et livscyklusperspektiv

En diskussion af den hensigtsmæssige indretning af pensionssystemet forudsætter en afklaring af de behov og ønsker, der er til pensionerne. Det følgende giver en kort diskussion af disse forhold sammen med få, men centrale, empiriske facts.

III.1 Forbrugsudglatning

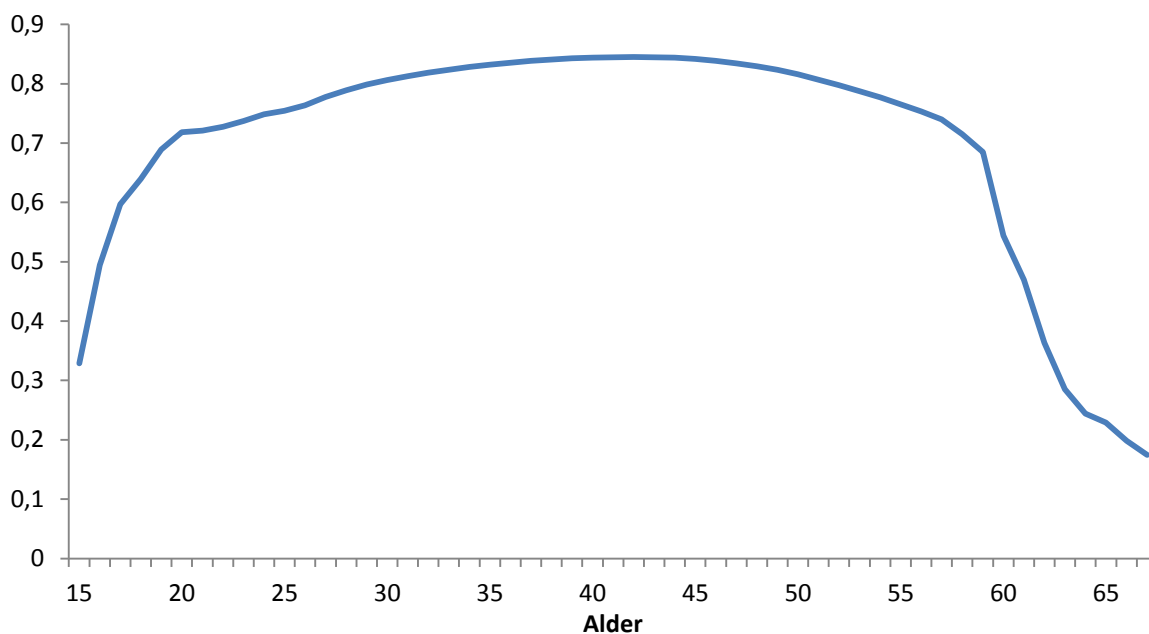
Pensionssystemets grundlæggende opgave er at sikre et rimeligt forsørgelsesgrundlag efter tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Dette kan anskues fra et såkaldt livscyklusperspektiv, der tager udgangspunkt i, at indkomsterhvervelsen er koncentreret omkring årene som erhvervsaktiv, mens der er et forbrugsbehov gennem hele livet. Den typiske person vil derfor have et ønske om at sprede forbrugsmulighederne ud over en længere periode end indtjeningsperioden. Det skaber et ønske om negativ opsparing som ung (lån til forbrug), en positiv opsparing som erhvervsaktiv, og igen en negativ opsparing som pensionist, jf. figur III.1. Man kan også formulere det på den måde, at kapitalmarkederne via låntagning, opsparing og nedsparring giver mulighed for at sikre en mere "jævn" profil for forbruget, end hvis forbruget skulle være lig indkomsten i det enkelte år. Forbruget i et enkelt år er ikke bundet til årets indkomst, men kan via brug af kapitalmarkedet tilpasses den samlede livsindkomst.

Figur III.1: Livscyklus-modellen for indkomst og forbrug

Variationen i indtjeningen over livet er afspejlet ret præcist i den aldersafhængige erhvervsfrekvens, dvs. hvor stor en andel af befolkningen i en given alder, der er i beskæftigelse. For den typiske dansker er arbejdsmarkedsdeltagelse, og dermed erhvervelse af arbejdsmarkedsindkomst, koncentreret omkring aldersintervallet mellem 20 og 60 år, jf. figur III.2

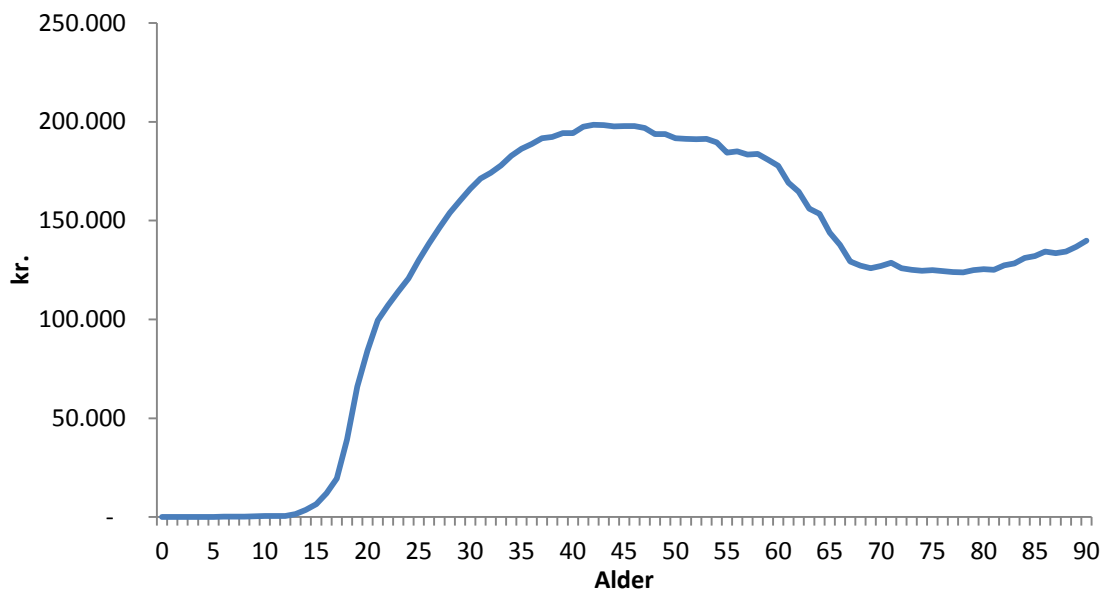
Figur III.2: Aldersbetinget erhvervsfrekvens, 2010

Kilde: DREAM

En udglatning af forbrugsmuligheder sker både via det offentlige pensionssystem og pensionsopsparingen. Det offentlige pensionssystem fungerer reelt som en implicit opsparing/forsikringsordning, hvor der betales skatter som erhvervsaktiv blandt andet i forventning om modtagelse af pension og andre velfærdsydelse (blandt andet sundhedsydelse, ældrepleje m.m.) efter endt arbejdsmarkedskarriere. Privat opsparing giver en individuel rettighed til resultatet af denne opsparing, og dette kan finansiere forbrug efter den erhvervsaktive periode. Denne udjævning er illustreret i figur III.3, der viser den gennemsnitlige aldersafhængige disponible indkomst. Den disponible indkomst er den direkte forbrugsmulighed i en given alder, og figur III.3 viser således, hvorledes forbrugsmulighederne er glattet ud i forhold til koncentrationen af arbejdsmarkedsindkomster omkring de erhvervsaktive år, jf. Figur III.2. Det er ikke givet, at hele den disponible indkomst forbruges i det enkelte år, og en højere (lavere) disponibel indkomst end forbrug giver anledning til en akkumulering af formue (nedbringelse af formue/gæld). Besiddelse af en formue giver en forbrugsmulighed, som ikke direkte afspejles ved at vurdere de disponible indkomster, og omvendt i tilfælde af gæld

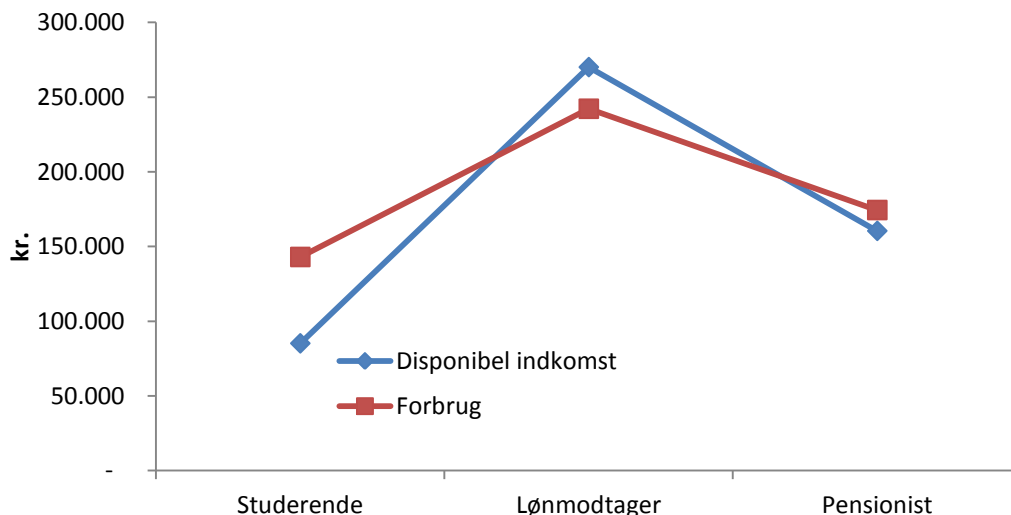
Figur III.3: Aldersbetinget disponibel indkomst, 2009

Kilde: DREAM

Det er forbundet med forskellige dataproblemer præcist at fastlægge forbrugsmuligheder (disponibel indkomst og formue) samt det faktiske forbrug. Figur III.4 giver en simpel illustration baseret på forbrugsundersøgelsen, og det fremgår, at forbruget overstiger den disponible indkomst som både studerende og pensionist, og omvendt i den erhvervsaktive alder (lønmotager). Det principielle billede i figur III.1 genfindes således i den faktiske adfærd.

Figur III.4: Livscyklus forløb for forbrug og disponibel indkomst, 2007

Note: Tallene er gennemsnitsbeløb for de pågældende grupper i 2007 priser. Lønmodtager er på mellemniveau. Tallene er ækvivalerende beløb på husstands niveau, dvs. per forbrugsenhed i husstanden. Disponibel indkomst inkluderer offentlige overførsler, kapitalindkomst samt imputeret husleje for ejerbolig. Kilde: Danmarks Statistik (Forbrugsundersøgelsen 2010:1) og egne beregninger.

III.2 Tilbagetrækning

Et afgørende spørgsmål er, hvornår man skal trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet. En senere tilbagetrækning er ensbetydende med højere livsindkomst og dermed også forbrugsmuligheder som pensionist. Denne effekt er ganske stor, da et års senere tilbagetrækningen øger indtjeningsperioden med et år, og samtidigt reduceres pensionistperioden med 1 år. Det er en tommelfingerregel, at et års senere tilbagetrækning øger pensionens dækningsgrad med 4-7 procentpoint. Tilbagetrækningsbeslutningen indebærer således en afvejning mellem på den ene side værdien af øget fritid og på den anden side en mindre arbejdsindkomst (livstidsindkomst) og dermed lavere forbrugsmuligheder. Denne afvejning vedrører frivillig tilbagetrækning, tilbagetrækning knyttet til tab af arbejdsevne er et andet spørgsmål, se nedenfor.

Den frivillige tilbagetrækningsbeslutning er påvirket af mulighederne for tidlig tilbagetrækning samt den sammensatte skattesats ved ændret tilbagetrækning. Den sammensatte skattesats inkluderer den samlede beskatning af øget indkomst, modregning i pensionsydelse m.m. Beskatning kan både påvirke incitamentet til tilbagetrækning (tidlig) og opsparing (for lidt).

Det er imidlertid forbundet med meget store vanskeligheder for den enkelte præcist at fastlægge de økonomiske konsekvenser af valget af tilbagetrækningsalder. Senere tilbagetrækning betyder øget indkomst og pensionsindbetalinger. Dette skal dog ses i forhold til både den generelle beskatning af indkomst og pensionsafkast, men også de indirekte effekter af øget opsparing for modtagelse af offentlige ydelser. De aktuelle regler på området er omfattende og komplicerede. Boks III.1 giver et meget summarisk overblik over hovedreglerne. Men de specifikke regler er komplicerede, og man må formode at de færreste er vidende om dem, og derfor i stand til at foretage en præcis vurdering af de økonomiske konsekvenser af valget af tilbagetrækningsalder. Det kan også være en konsekvens af disse regler, at den sammensatte beskatning i tilfælde af senere tilbagetrækning bestående både af den direkte indkomstbeskatning, og de afledte effekter for pensionsudbetalinger fra de offentlige, kan være tæt på 100 %, dvs. der er ikke nogen økonomisk gevinst ved at udskyde tilbagetrækningen. I en situation, hvor det er en politisk målsætning at understøtte senere tilbagetrækning, er det problematisk, at ordningerne både er meget komplicerede og svært gennemskuelige, og at der for visse grupper er en megen beskedent økonomisk gevinst ved at udskyde tilbagetrækningen fra arbejdsmarkedet.

Boks III.1: Beskatning og offentlige ordninger knyttet til tilbagetrækning

Efterløn: Efterlønsordningen er bidragsbaseret, og man skal have været medlem af en a-kasse og indbetalt efterlønsbidrag i mellem 25 og 30 år for at være berettiget til efterløn. Efterlønsordningen er skattesubsidieret, da bidragene ikke fuldt finansierer ordningen. Efterlønsordningen er blevet ændret af flere omgange, og derfor gælder varierende regler på tværs af årgange både i forhold til fra hvilken alder man kan modtage efterløn og de konkrete regler for fastsættelse af

efterlønsydelsen. Som hovedregel gælder, at størrelsen af efterlønnen afhænger af, hvornår man går på efterløn, ligesom der sker modregning af pensionsudbetalinger. Med tilbagetrækningsreformen fra 2011 er reglerne for modregning af pensioner i efterløn blevet ændret for alle, der er født den 1. januar 1956 eller senere, således at hovedreglen er, at der bliver modregnet for alle fradragsberettigede pensioner. Det gælder, uanset om de bliver udbetalt eller ej. Modregningen fortsætter i hele efterlønsperioden.

Efterlønsalderen er aktuelt 60 år, men hæves fremadrettet som følge af velfærdsforlig og tilbagetrækningsreform. Efterlønsperioden er aktuelt fem år, men reduceres i fremtiden til tre år.

Seniorjob: Ledige, som er fyldt 55 år på det tidspunkt, hvor retten til a-dagpenge udløber, og opfylder betingelserne for at få efterløn som 60-årig, har ret til et seniorjob.

Folkepension: Grundbeløbet bliver reguleret, hvis du har en arbejdsindtægt på mere end 291.200 kr. på årsbasis (2012). Folkepensionsalderen er aktuelt 65 år, men hæves fremadrettet som følge af velfærdsforlig og tilbagetrækningsreform. Der er krav til opholdstid i Danmark for udbetaling af grundbeløbet.

Pensionstillæg¹⁶: Pensionstillægget er målrettet de økonomisk dårligst stillede folkepensionister, og reguleres derfor efter den personlige indkomst udover et særligt bundfradrag (kr. 30.000 i 2012). Tillægget afhænger af civilstand. For enlige nedsættes tillægget med 30,9 % af indkomst over 64.300 kr. (2012), og bortfalder derfor ved en indkomst på 294.600 kr. på årsbasis (2012). For samlevende nedsættes tillægget med 16 % ved samlet indkomst over 128.900 kr. (2012), og bortfalder dermed ved en indkomst højere end 343.900 kr. (2012).

Supplerende pensionsydelse (ældrecheck): Der udbetales supplerende pensionsydelse til folkepensionister, og beløbet reduceres ved indkomst eller formue over bestemte beløbsgrænser (2012: for enlige er indtægtsgrænsen 18.500 kr. og for gifte 36.600 kr. Formuegrænsen er 77.700 kr.)

Opsat pension: En udskydelse af folkepensionen betyder en forhøjelse af folkepensionen med den såkaldte "venteprocent" når den kommer til udbetaling. En udskydelse forudsætter, at man arbejder mindst 1.000 timer på årsbasis. En udskydelse af folkepensionen med 1 år forøger pensionen med 6% i resten af livet, ved udskydelse på i to år, tre år, fire år eller fem år, er venteprocenten henholdsvis 12%, 19%, 26% og 34%.

Beskatning – skatterabat for 64-årige. Personer med fuldtidsarbejde fra det fyldte 60. år og frem til det 64. år, kan du få en skatterabat (skattenedslag), såfremt de fortsat arbejder som 64-årig. Skattenedslaget kan højst udgøre 103.500 kr. (2012). Ordningen er midlertidig, og omfatter personer født i årene 1946 til 1952. Der er grænser knyttet til den mindste indkomst som 64-årig,

¹⁶ I forbindelse med skatteaftalen 2012 øges pensionstillæg og supplerende pensionsydelse, mens folkepensionens grundbeløb er omfattet af den ændrede løn/prisregulering.

samt en øvre grænse for indkomst fra det 57. til det 59. år.

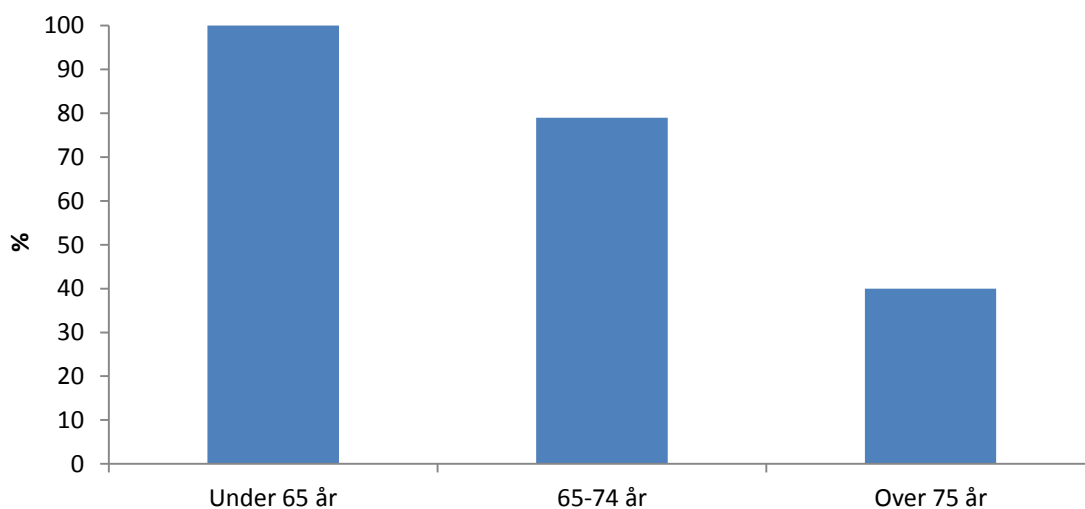
Andre aldersbetingede regler: Der kan gives særlige tillæg (helbred og varmetillæg) til folkepensionister. Der gælder endvidere en række aldersbetingede særregler, herunder boligydelse, aldersrabat i ejendomsværdibeskatningen samt aldersbetinget rabat på licens og transport m.m.

Udover de ovenfor nævnte forhold knyttet specifikt til tilbagetrækningsbeslutningen er der i dag en meget uensartet beskatning af pensionsopsparing på tværs af forskellige opsparingsformer, jf. Økonomisk Råd (2008), Linaa m.fl. (2010). Den samlede beskatning varierer både over indkomstniveau, opsparingsformer og alder ved opsparingstidspunkt. Mens den sammensatte beskatning af opsparing i boliger kan være negativ eller tæt på nul, er den eksempelvis mellem 60 og 80 % for livrenter. Disse forskelle er både med til at gøre systemet kompliceret og svært gennemskueligt for den enkelte, og skaber samtidigt u hensigtsmæssige forvriddinger i sammensætningen af pensionsopsparingen.

III.3 Aldersafhængige behov og forbrugsvaner

I økonomiske analyser benyttes ofte den referenceramme, at den enkelte ønsker det samme forbrug over hele livet, jf. illustrationen i figur III.1. Argumentet er, at såfremt præferencerne er uafhængige af alder, så vil det være naturligt, at ønske den samme forbrugsstrøm over hele livet. Hvis ikke dette er tilfældet, vil flytning af forbrug fra aldersperioder med meget forbrug til aldersperioder med mindre give mulighed for en bedre opfyldelse af præferencerne. Figur III.5 viser det aldersafhængige forbrug, og det fremgår, at både aldersgruppen 65-74-årige og de over 75-årige har en mindre forbrugsudgift end den yngre gruppe.

Figur III.5: Aldersafhængigt forbrug, 2008

Note: Forbrug for personer under 65 er sat lig 100, forbrug er opgjort pr. forbrugsenhed i familien.

Kilde: Danmarks Statistik, Tiårsoversigt 2011.

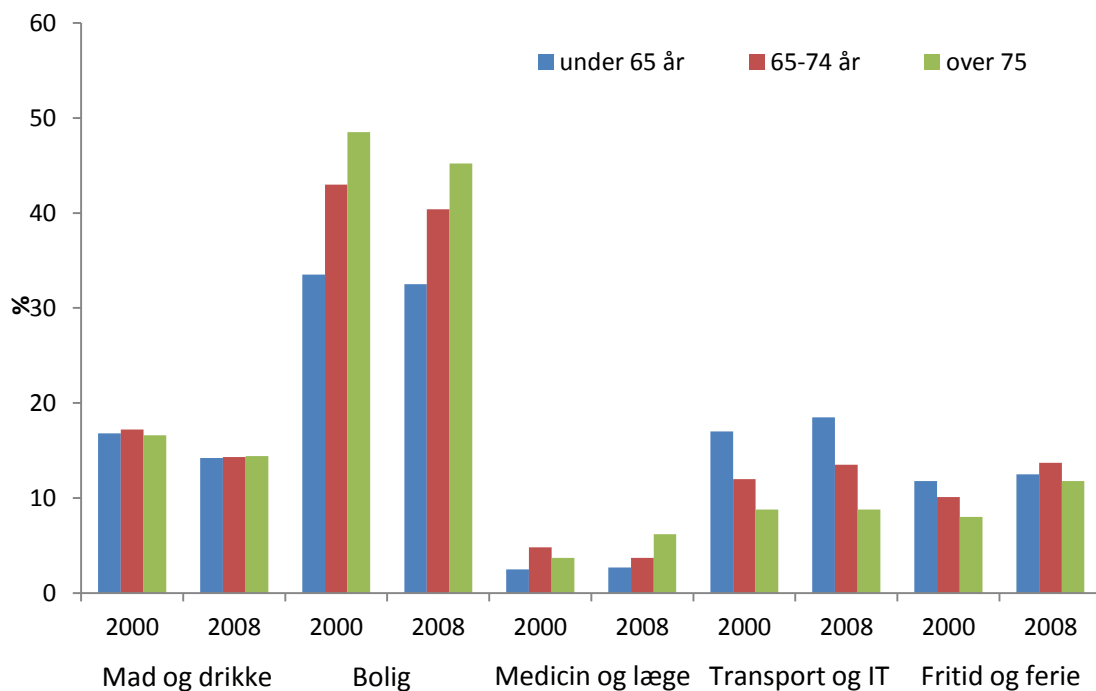
Man kan ikke umiddelbart ud af forbrugsdata som i figur III.5 afgøre, hvorvidt der er sket en forbrugsudjævning. Årsagen er, at den opgjorte forbrugsudgift indeholder både ikke-varige og varige forbrugsgoder. De varige forbrugsgoder er karakteriseret ved, at de afkaster en forbrugs-ydelse igennem en kortere (hårde hvidevarer) eller længere (kunst) periode. Forbrugsværdien af varige forbrugsgoder er derfor ikke sammenfaldende med afholdelse af forbrugsudgiften. Det er således forventeligt, at man har en større faktisk forbrugsudgift i de unge år, da man her erhverver en del varige forbrugsgoder. Omvendt har man reelt et større forbrug som ældre end den løbende direkte forbrugsudgift grundet besiddelse af varige forbrugsgoder.

Selvom en fuldstændig forbrugsudjævning ønskes, kan den være svær at realisere af flere grunde. Den åbenbare er, at man ikke som ung kender sin indkomst gennem hele livet. En anden er, at man ikke ubegrænset kan låne mod sikkerhed i fremtidige arbejdsindkomster, og dermed fremrykke forbrug i forhold til erhvervelsen af indkomsten. Som ældre kan der også ske en indlåsning af formue i f.eks. ejerbolig. I princippet er friværdien en forbrugsmulighed, men hvis den ikke kan frigøres (uden salg) vil en del af forbrugsmuligheden på denne måde være låst (og måske resultere i en utilsigtet arv).

Endelig er det ikke oplagt, at ens forbrugsønsker som pensionist er de samme som erhvervsaktiv. Visse behov er aldersafhængige. For "pensionister" er der især to dimensioner – behov knyttet til fritid som pensionist (rejser, hobbies etc.), og behov knyttet til helbredstilstand. For mange vil vægtningen af disse to varierer med alder, dvs. "fritidsfasen" kommer først, og "helbredsfasen" senere. Fritidsfasen kan klart være udgiftskrævende, mens det er mere uklart med helbredsfasen. På den ene side kan svagere helbred betyde mindre behov (ingen lyst/fysik/overskud til at rejse etc.), men på den anden kan der også opstå øgede udgiftskrævende behov til pasning, pleje, sundhed (dette er igen afhængig af de offentlige tilbud, jf. nedenfor). Bemærk, at mange ofte henviser til "fritidsfasen" som argument for tidlig tilbagetrækning – "jeg må trække mig tilbage tilstrækkeligt tidligt til at jeg kan nå at nyde det, eller er sikker på at have helbredet til at gøre det"! Det faktum at den faktiske tilbagetrækningsalder har været faldende trods stigende levetid, kan i et vist omfang forklares af en sådan "fritidseffekt".

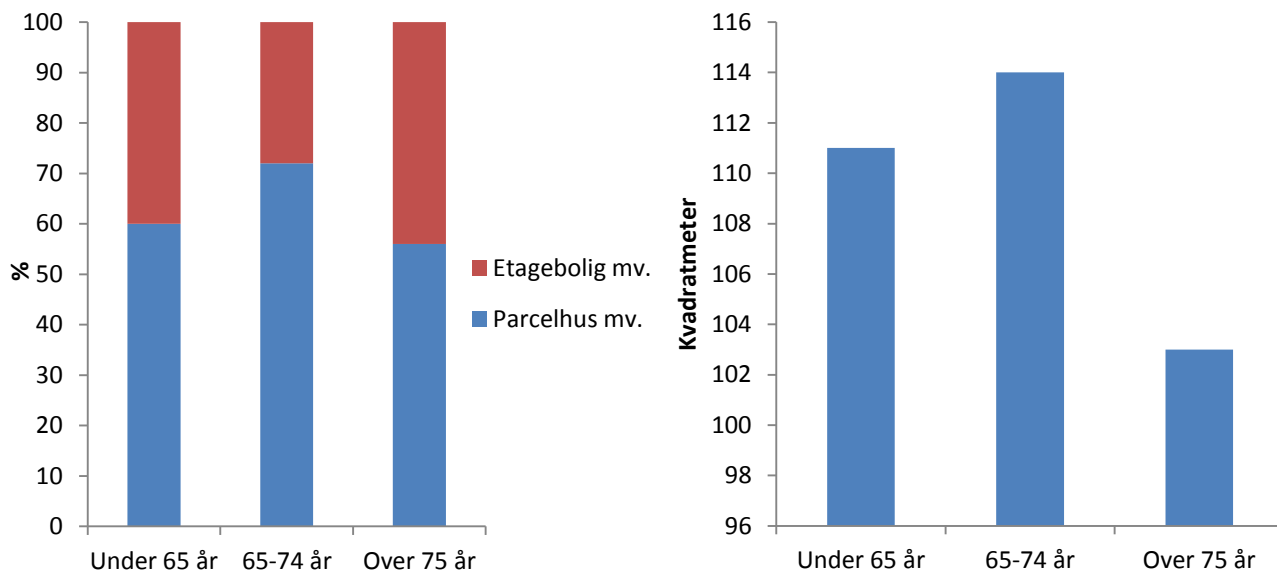
Nedenstående figur viser aldersafhængigt forbrug for Danmark i 2008. Bemærk at dette er et snapshot i et givet år, og det viser derfor ikke livsprofilen for en given person. Det fremgår, at forbrug af fødevarer (mad og drikke) er uafhængigt af alder. Boligforbruget er stærkt stigende med alderen, hvilket kunne antyde enten præference-persistens (fortsat stor bolig selvom børnene er flyttet, samme kvarter etc.) eller manglende mulighed for tilpasning af boligsituationen (indlåsning). Forbrug (private udgifter) af medicin og læge er stigende med alderen, mens transport og IT er faldende med alderen. Forbrug på fritid og ferie er (lidt) større for de 65-74-årige i gennemsnit i forhold til både personer under 65 år og gruppen over 75 år.

Figur III.6: Forbrugsmønstre i forskellige aldersgrupper, 2000 og 2008

Kilde: Danmarks Statistik, Tiårsoversigt 2011.

Figur III.7: Aldersafhængig boligstatus og størrelse, 2008

Kilde: Danmarks Statistik, Tiårsoversigt 2011.

Forbruget kan være begrænset af mulighederne for at frigøre formue låst i varige forbrugsgoder (primært boliger). For varige forbrugsgoder er anskaffelse typisk en forudsætning for at have adgang til forbrugsydelsen, men det betyder også en formuebinding. Mere fleksible kapitalmarkeder gør det nemmere at frigøre en del af denne formue, men løser ikke problemet fuldstændigt. Et ofte hørt synspunkt om at sidde "gældfrit som pensionist" kan tolkes som dels en hjørneløsning mht. risikoafdækning i forhold til boligydelse (dog undtaget de variable udgifter), men også som et udtryk for, at det er svært at frigøre boligformuen (i princippet skulle den kunne omsættes til en livsvarig annuitet).

Det er ikke muligt at afgøre graden af formueindlåsning i ejerboliger. Af figur III.7.a fremgår, at der blandt 65-74-årige er flere ejere af egen bolig end blandt både de yngre og de ældste. Tilsvarende forskel findes i størrelsen af boligen, jf. figur III.7.b. Der er således en tilpasning af boligen både fra ejerbolig til lejebolig og i størrelse afhængig af alder, men der kan ikke sluttet herfra til fraværet af en indlåsningseffekt, da dette forudsætter kendskab til den ønskede boligsituation afhængig af alder. Mere fleksible belåningsformer har medvirket til at gøre det nemmere at frigøre friværdisbolig til forbrugsformål, f.eks. gennem nedsparingslån eller tilsvarende.

III.4 Usikkerhed

Pensionsopsparing har en meget lang tidshorisont, og derfor kan en række forhold ændre sig fra opsparingen sker til pensionen kommer til udbetaling. Der er således en række usikkerhedsfaktorer, man skal forholde sig til. Det primære sigte med pensionsopsparingen er at sikre forbrugsmulighederne som pensionist. Derfor er det vigtigt at sikre sig et højt afkast på opsparingen. Samtidig er det afgørende at sikre købekraften af pensionen, og denne kan udhules af blandt andet inflation. Et fundamentalt problem er, at pensionen skal dække forbruget i hele livet, men livslængden er ukendt. Endelig kan der ske ændringer i helbred og behov, og der skal være mulighed for at tilpasse sig hertil.

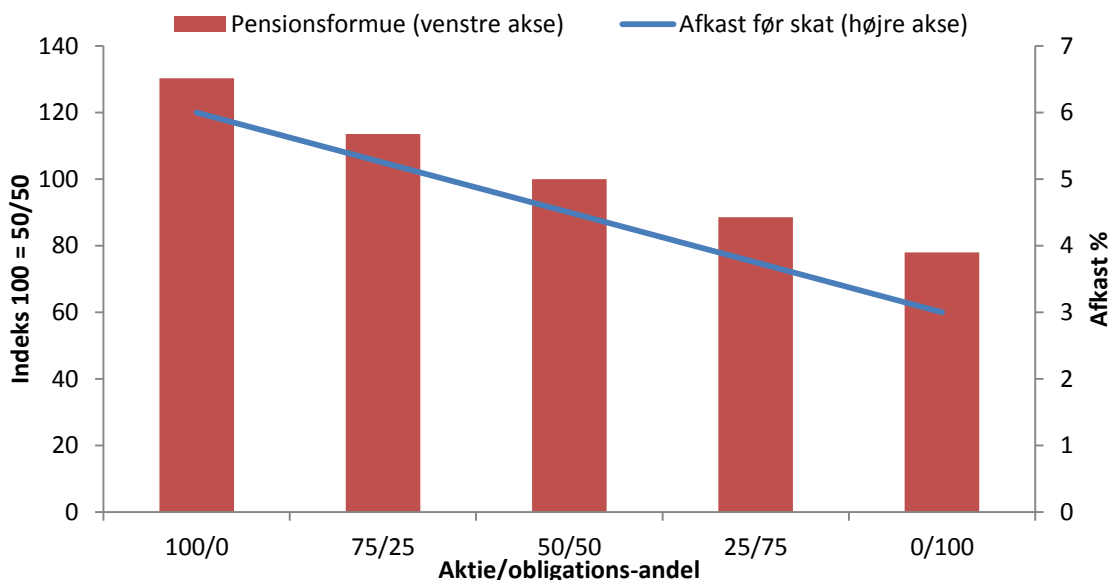
Afkast og risiko:

At sikre et højere forventet afkast på ens pensionsopsparing er typisk forbundet med at påtage sig en stor risiko. Hvor meget risiko man skal påtage sig afhænger selvsagt af risikovilligheden men også formue og alder – det er nemmere at påtage sig en vis risiko, hvis man har en stor pensionsformue eller hvis der er længe til pensionstidspunktet. Betydningen af risiko kan også være asymmetrisk, især kan store tab have alvorlige konsekvenser (velfærdstab ved f.eks. et tvunget boligskifte vil for de fleste være større end velfærdsgevinsten ved et par ekstra ferierejser), og derfor er det for de fleste vigtigt at gardere sig mod risikoen for en meget lav pension.

Mere risikobetonede aktiver – typisk aktier og virksomhedsobligationer – antages i reglen at give et højere afkast på lang sigt end mindre risikobetonede aktiver – typisk stats- og realkreditobligationer. Dette er antaget i figur III.8, der viser hvorledes det forventede langsigtede afkast afhæn-

ger af aktivfordelingen og dermed risikoeksponeringen under givne forudsætninger om afkastet på aktier og obligationer.

Figur III.8: Pensionsformue efter 40 år, givet forskellige aktivfordelinger

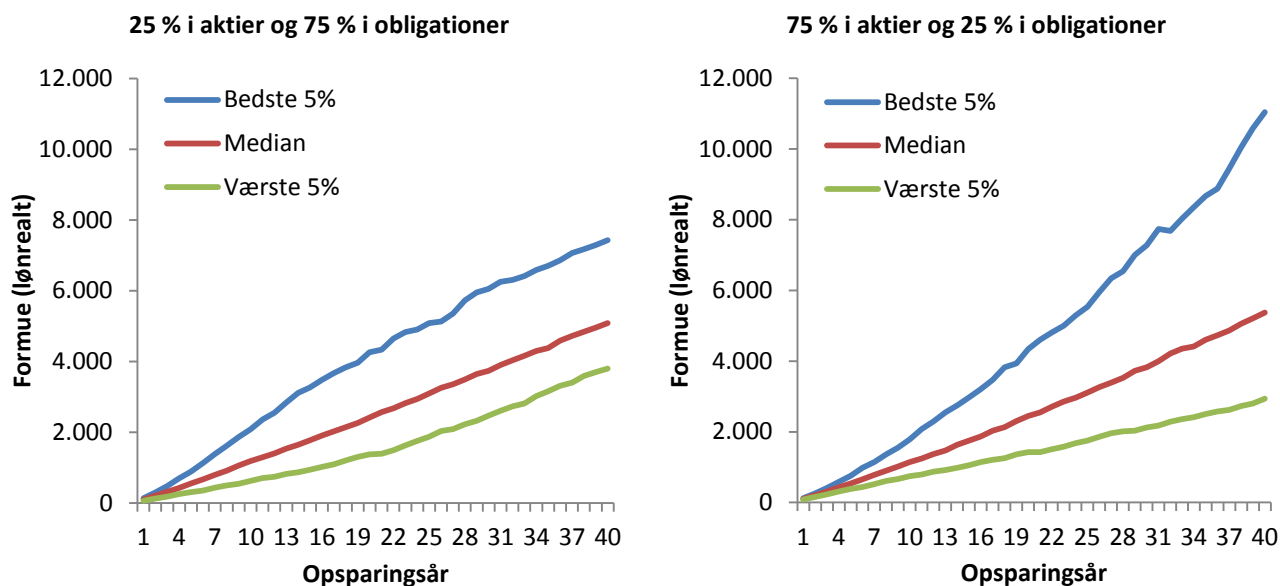

Note: Den opsparede pension er beregnet ud fra en årlig ydelse på 1 kr. opsparret gennem 40 år. Indbetalingerne er fremskrevet med lønudviklingen (3 %) og en omkostningsprocent på 0,25 %. Der hører ingen risiko-ydelser til opsparingen. Til grund for afkastforudsætningerne ligger en antagelse om, at aktier giver et årligt afkast før PAL-skat på 6 % mens obligationer giver et afkast på % Kilde: ATP 2012.

Beregningsforudsætningerne indebærer, at en mere risikobetonet aktivfordeling afspejles i et højere forventet afkast og dermed en større pensionsformue på lang sigt. Givet de stiliserede antagelser peger eksemplet i figuren på, at en mere risikobetonet aktivfordeling helt mekanisk belønnes med en højere samlet pensionsformue på lang sigt.

En sådan statistisk analyse giver imidlertid ikke et realistisk billede af betydningen af aktivfordelingen og risiko. Afkastet på forskellige aktiver udviser store udsving – ofte over ganske lange perioder - og dette er netop en væsentlig del af usikkerheden knyttet til afkastet. For at illustrere dette viser figur III.9 en vifte af beregninger svarende til figur III.8, men baseret på 500 forskellige scenarier for markedsudviklingen over en 40-årig opsparingsperiode. Beregningerne er foretaget for de to aktivfordelinger – den mere risikobetonede med 75 % aktier og 25 % obligationer og den mere forsigtige med 25 % obligationer og 75 % aktier. Figureerne viser, hvorledes pensionsformuen udvikler sig over tid, og tre forløb angives; i) gennemsnitsforløbet (medianen), ii) baseret på gennemsnittet i de 5 % højeste afkast, og iii) de 5 % laveste afkast.

Figur III.9: Trade-off mellem risiko og afkast på pensionsopsparing – alternative aktivsammensætninger

Note: Der indbetales 100 kr. løn realt i 40 år, dvs. bidraget opskrives med lønudviklingen. Kontoen opgøres både nominelt og lønrealt efter 40 år. De 500 scenarier er genereret på basis af ATP's stokastiske kapitalmarkedsmodel, der simulerer den simultane udvikling af rentekurver og aktiemarkedet i kvartalsvise skridt. Obligationsafkastet er afkastet fra en investering i obligationer med en varighed på 5 år, mens aktieafkastet følger en model med et forventet merafkast i forhold til det gældende renteniveau. Strukturen sikrer, at de to aktivklasser udvikler sig realistisk i forhold til hinanden. I simulationen har obligationsafkastet (før PAL) en annualiseret standardafvigelse på knap 6 %, mens aktieafkastet (før PAL) har en annualiseret standardafvigelse på godt 17 %. Korrelationen mellem obligations- og aktieafkastet er ca. 40 %.

Kilde: ATP for udvalget.

Figurerne viser, hvordan den mere risikobetonede aktivfordeling 75/25 ikke kun giver mulighed for et højere afkast, og dermed en større pensionsformue på lang sigt, men også samtidig en større sandsynlighed for en lavere forrentning og dermed svag vækst i pensionsformuen. Den mere risikobetonede aktivfordeling resulterer i en langt større variationsbredde med hensyn til det langsigtede afkast og dermed betydeligt større usikkerhed omkring det forventelige pensionsmæssige resultat. Det noteres, at medianafkastet for de to aktivfordelinger er bemærkelsesværdigt tæt på hinanden. Fokuseres der på "worst-case"-scenariet så er formuen kun vokset til ca. 3.000 kr. med høj-risiko sammensætning, mod ca. 4.000 kr. i det dårlige udfald med lav-risiko sammensætningen. Forskel i afkast og risiko er et argument for at vælge en blandet aktivsammensætning (diversificering), og derfor vælger pensionsinstitutterne typisk en porteføljesammensætning med mange forskellige risikoaktiver for at mindske betydningen af, at en eller flere aktivtyper skulle underperforme i en længere periode.

Figur II.9 giver et væsentligt mere nuanceret billede af sammenhængen mellem afkast/risiko og aktivsammensætning end en sammenligning alene baseret på det gennemsnitlige afkast over en længere periode. Selv dette billede er imidlertid ikke fyldestgørende, fordi det ikke belyser konsekvenserne af pludselige, markante og uforudsigelige hændelser – ofte omtalt som "sorte svaner hændelser" eller "halerisici" – som med meget kort varsel i væsentlig grad ændrer de markeds-mæssige forhold. Alene i de seneste 10-15 år har der været adskillige sådanne hændelser herun-

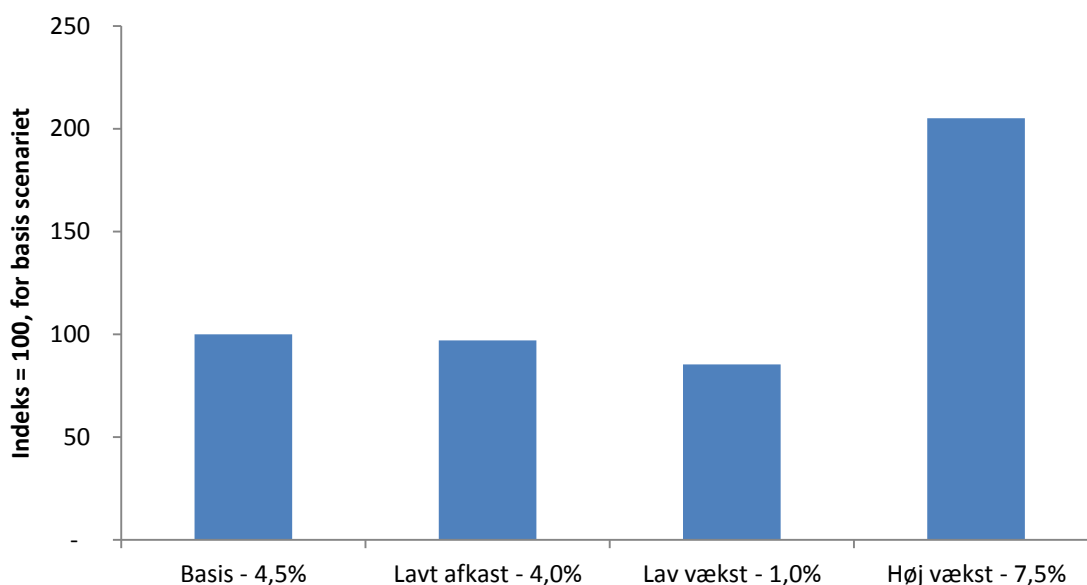
der den såkaldte IT-boble i slutningen af 90'erne, aktiekrisen i årene 2003-04 og finanskrisen fra 2008 og frem. Aktuelt er renteniveauet på obligationer faldet til under niveauet for inflationen, og dermed er der en negativ realrente på pensionsopsparingen.

Betydelig usikkerhed – det gælder såvel den almindelige markedsmæssige risiko som den risiko, der er knyttet til de såkaldte "sorte svane hændelser" - er ikke umiddelbart foreneligt med det underliggende formål, om at opnå en betydelig grad af sikkerhed og forudsigelighed. Det gælder særligt for arbejdsmarkedspensionerne, hvor det er et afgørende krav at kunne skabe sikkerhed omkring de fremtidige pensioner for medlemmerne. Mulighederne for at håndtere og afdække risici diskuteres nærmere i næste kapitel.

Afkast på pensionsopsparing og samlet pension

Systematiske afkastmæssige forskelle har, set over et helt indbetalingsforløb, naturligvis væsentlig betydning for den samlede pensionsformue ved pensioneringstidspunktet. Figur III.10 viser, hvordan et afkast, som stabilt og vedvarende er 3 % højere end referenceafkastet på 4,5 % p.a. over en 40-årig indbetalingsperiode leder til en formue, der er ca. 130 % højere.

Figur III.10: Samlet pensionsformue efter 40 år under forskellige samfundsøkonomiske scenarier.

Note: Modellen beregner pensionsopsparing for en person efter en indbetalingsperiode på 40 år. Udgangspunktet er en person som i 2012 tjener 350.000 kr. før skat og indbetaler 15 % af sin løn til pension. Bidragene investeres med en årlig omkostningsprocent på 1,0 % med et maksimum på 10.000 kr. 25 % af de løbende bidrag anvendes på risikoydelser. Forudsætningerne i scenarierne er som følger: I grundscenariet er Inflation = 2 %, lønstigninger = 3 %, satsregulering = 2,7 %, og afkastet på anden pensionsopsparing = 4,5 %. I scenariet lavere pensionsafkast er afkastet på pensionsopsparingen lig 4 %. I scenariet "lavere vækst" er forudsætningerne: Inflation = 0 %, lønstigninger = 0,5 %, satsregulering = 0,5 % og afkast på pensionsopsparing = 1 %. I scenariet "høj vækst" er inflation = 2 %, lønstigningstakt = 4,5 %, satsregulering = 4,2 % og afkast af pensionsopsparing = 7,5 %.

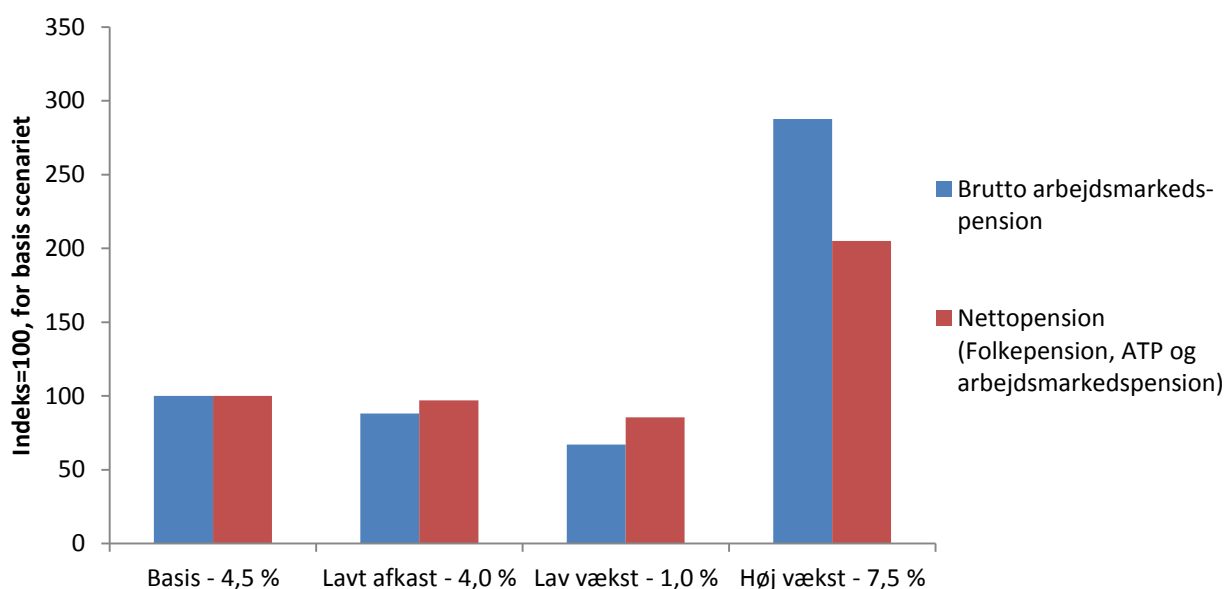
Kilde: ATP 2012.

Forskelle i den opsamlede pensionsformue afspejles imidlertid ikke direkte i tilsvarende forskelle i den samlede pension. Det skyldes, at den private pension kun er et delelement i den samlede pensionspakke, jf. kapitel II.

For at belyse afkastets betydning for den enkelte pensionists samlede indkomst er det nødvendigt at omsætte pensionsformuen til en løbende ydelse. Denne skal herefter samordnes med folkepensionen mv., og der skal tages hensyn til beskatning.

Folkepensionens tillæg indtægtsreguleres bl.a. i forhold til privat pension, hvorved såvel størrelsen som sammensætningen af den samlede pension påvirkes. For at illustrere betydningen af forskelle i forrentning efter skat og samordning med folkepensionen, sammenholdes den private bruttopensionsydelse med den samlede pension (folkepension, ATP, arbejdsmarkeds- og virksomheds-pension og andre private pensioner) efter skat for en person, som arbejdslivet igennem har en gennemsnitsindkomst. Figur III.11 viser dels de afkastmæssige forskelle i den samlede pensionsformue efter 40 års indbetaling, dels den samlede nettopension i det første år som pensionist. Begge beregninger er set i forhold til basisscenariet med et afkast på pensionsopsparing på 4,5 %.

Figur III.11: Pensionsberegninger for 1. år som pensionist under forskellige afkastantagelser.

Note: Modellen beregner pensionsopsparing for en person som har en indbetalingsperiode på 40 år. Udgangspunktet er en enlig person som i 2012 tjener 350.000 kr. før skat og indbetaler 15 % af sin løn til en privat pension. Den private pension investeres med en årlig omkostningsprocent på 1,0 % med et maksimum på 10.000 kr. 25 % af de løbende bidrag anvendes på risikoydelser. Indbetalinger til ATP investeres med en årlig omkostningsprocent på 0,38 % og 100 kr. (2012) bruges hvert år på risikoydelser.

Kilde: ATP 2012.

Figuren viser, at afkastet på den ene side har pensionsmæssig betydning, men at betydningen for den samlede pension på den anden side i høj grad begrænses via samspillet med folkepensionen mv. Bliver afkastet højere øges pensionsopsparingen, og i medfør heraf skærpes modregningen i folkepensionens tillæg. Omvendt mindskes modregningen, hvis afkastet på pensionsopsparingen er mindre. Modregningen i folkepensionen mindsker herved konsekvenserne af de afkastmæssige forskelle for den samlede indkomst som pensionist.

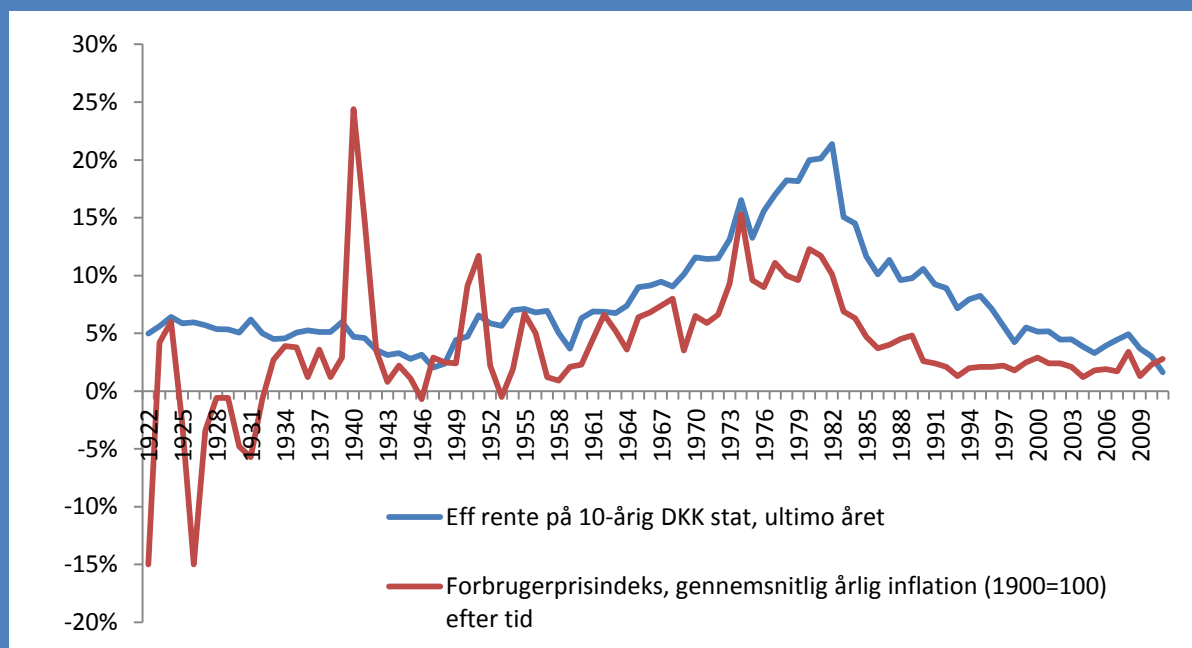
Modregningselementet i folkepension kan således – sammen med det forhold, at folkepensionen stort set indekseres i takt med lønudviklingen - siges, at udgøre en væsentlig udglatningsfaktor i forhold til de markeds-mæssige risici, der er forbundet med opsparingsbaserede pensioner. Som omtalt i kapitel II viser dette, at indretningen af folkepensionen, inklusiv tillæggene, skaber en forsikringselement i forhold til udsving i den private pensionsopsparing blandt andet knyttet til afkastrisiko. Samtidig har dette den konsekvens, at incitamentet til pensionsopsparing mindskes for den enkelte.

Figur III.10 er baseret på beregninger for en person, som har en gennemsnitsindkomst livet igennem. Indkomstniveauet har ingen væsentlig betydning for effekterne, for så vidt angår den private bruttopension. Effekterne på nettopensionen varierer derimod i nogen grad med indkomst, fordi folkepensionen udgør en større henholdsvis mindre andel af den samlede pensionspakke for lavere henholdsvis højere indkomster. Jo højere indkomst, desto mere direkte slår afkastforskelle igennem i nettopensionen og omvendt.

BOKS III.2: HISTORISK RENTEUDVIKLING

Renten på 10-årige danske statsobligationer og den danske prisinflation, har siden 1960'erne fulgt en nogenlunde ens trend med en positiv real rente (nominel rente højere end inflationen). Historisk har udviklingen dog vist store udsving, og købekraften af en pension kan derfor varierer betydeligt ift. den opsamlende pensionsformue.

Figur III.12: Historisk udvikling i den danske prisinflation og renten på 10-årige danske statsobligationer

Kilde: Nielsen & Risager (2001), Bloomberg (2000-2011) samt inflationsdata fra Danmarks Statistik.

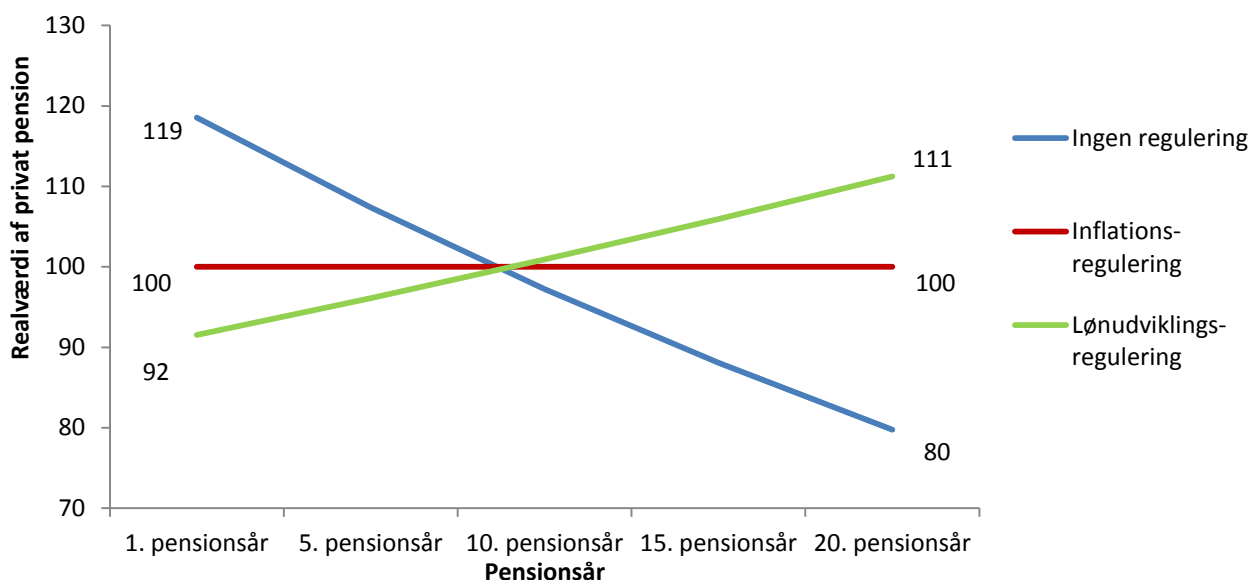
Købekraftudviklingen i udbetalingsfasen:

Risikoen knyttet til pensioner gælder ikke alene i forhold til afkastet i investeringsfasen, men også mulighederne for at omsætte pensionen til forbrug i udbetalingsfasen. Formålet med pension er at sikre forbrugsmulighederne som pensionist. Hvorledes en given pensionsformue kan omsættes til

forbrugsmuligheder afhænger også af fremtidige beskatningsforhold og inflationen. Den løbende regulering af pensionen har også betydning for pensionens niveau ved pensioneringstidspunktet. Profilen for udviklingen i købekraften for en opsparingsbaseret bruttopensionsydelse er i figur III.13 vist for forskellige forudsætninger om ydelsens løbende regulering: 1) Ingen årlig regulering = 0 %, 2) Regulering som følger inflationen = 2 %, og 3) Regulering som følger lønudviklingen = 3 %.

Hvis bruttopensionsydelsen ikke reguleres vil realværdien indledningsvis være meget høj; men den vil herefter falde gradvist i årene efter pensionering og til slut være betydeligt mindre – i eksemplet svinder ydelsens købekraft med ca. 33 % over de 20 år. Omvendt, hvis den nominelle ydelse reguleres i takt med lønningerne, vil realværdien ved pensioneringen være mere beskeden, mens den faktisk vil stige i årene herefter – i eksemplet øges ydelsens købekraft med ca. 22 % over de 20 år.

Figur III.13: Den private bruttopensionsydelsens købekraft givet forskellige reguleringsantagelser
(Indeks 100 = første-årsydelsen for et inflationsreguleret udbetalingsforløb)

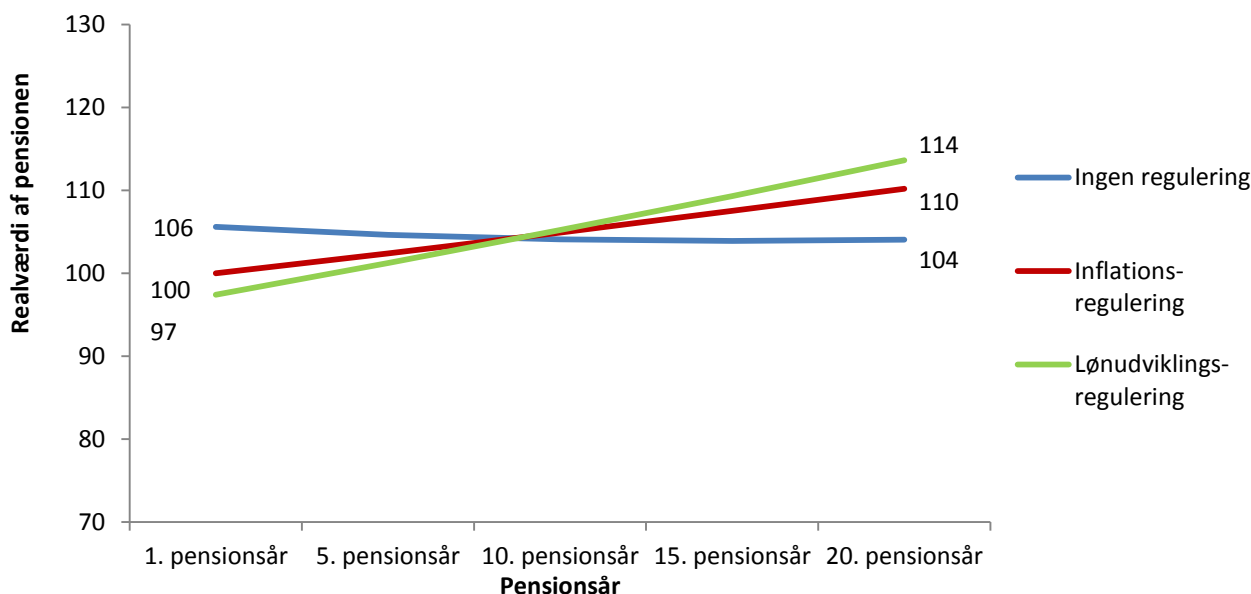
Note: Modellen beregner den private pensionsydelse efter 40 år, givet en forventet restlevetid ved pensionering på knap 20 år. Udgangspunktet er en bestemt samlet reserve for den private pension og for ATP ved pensionering. Ydelsen beregnes herefter for et antal forskellige udbetalingsår givet tre forskellige indekseringsmetoder.

Kilde: ATP 2012.

Figuren belyser alene købekraftudviklingen for de private pensionsydelse. Da de private pensioner alene er et delelement i den samlede pensionspakke afhænger nettoeffekten på forbrugsmulighederne i høj grad af samspillet med folkepensionen og indkomstskatten. Folkepensionen reguleres hovedsageligt i takt med lønningerne, hvorfor den faktiske virkning af ikke at regulere de private pensioner modereres betydeligt. Da folkepensionen indtægtsreguleres vil et relativt tab i de private pensioners ydelsesudvikling i væsentlig grad blive kompenseres via en relativt højere folkepension. I figur III.14 belyses den købekraftsmæssige betydning af forskelle i de private pensionsydelsers regulering efter samordning med offentlig pension og skat.

Figur III.14: Den samlede nettopensionsydelses købekraft givet forskellige reguleringsantagelser for de private pensioner

(Indeks 100 = første-årsydelsen for et inflationsreguleret udbetalingsforløb)

Note: Modellen beregner den private pensionsydelse efter 40 år, givet en forventet restlevetid ved pensionering på knap 20 år. Udgangspunktet er en bestemt samlet reserve for den private pension og for ATP ved pensionering. Ydelsen beregnes herefter for et antal forskellige udbetalingsår givet tre forskellige indekseringsmetoder. Udgangspunktet er en enlig person som i 2012 tjener 350.000 kr. før skat og indbetaler 15 % af sin løn til en private pension. Den private pensionen investeres med en årlig omkostningsprocent på 1,0 % med et maksimum på 10.000 kr. 25 % af de løbende bidrag anvendes på risikoydelser. Indbetalinger til ATP investeres med en årlig omkostningsprocent på 0,38 % og 100 kr. bruges hvert år på risikoydelser. Den private pensionsydelse og ATP i de tre forløb samordnes med folkepensionen, og der beregnes skat. Disse beregninger er foretaget efter gældende regler og gældende bestemmelser om satsregulering.

Kilde: ATP 2012.

Figuren viser, hvordan effekterne af de private pensioners regulering i høj grad modereres via samspillet med folkepensionen og indkomstskatten. Hvis den private pensionsydelse ikke reguleres, vil ydelsens købekraft - som vist oven for - mindskes med ca. 33 % over de følgende 20 år; men når der tages højde for samspillet med folkepensionen og indkomstskatten, bliver effekten betydeligt mindre, og nettopensionens købekraft stort set stabil.

Omvendt, hvis den private pensionsydelse reguleres i takt med lønningerne, vil ydelsens købekraft stige med ca. 22 % over de følgende 20 år; men når der tages højde for samspillet med folkepensionen og indkomstskatten, bliver effekten noget mindre, idet nettopensionens købekraft stiger med ca. 17 %.

Beregningerne illustrerer, hvordan folkepensionens indtægtsregulering og dens indeksering i høj grad modererer de pensionsmæssige konsekvenser af den faktiske reguleringspraksis vedrørende de opsparingsbaserede pensioner. Disse forhold er især væsentlige for den meget store hovedgruppe af borgere, som gennemlever et arbejdsliv med indtægter på lav- og mellemindkomstom-

rådet. Jo større vægt private pensioner har i den samlede pensionspakke, desto mindre betydende er disse effekter og omvendt.

Levetid:

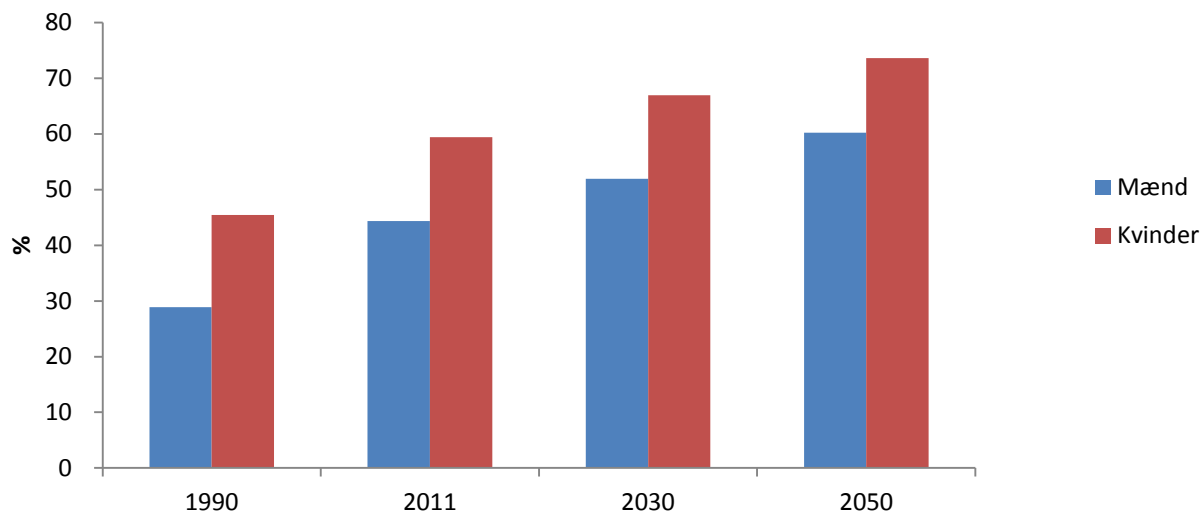
En helt grundlæggende risiko er knyttet til levetiden. De fleste vil gerne leve længe, men det indebærer den risiko, at man bliver gammel men fattig, dvs. ens pensionsopsparing ikke er tilstrækkelig til at opretholde en given levestandard gennem hele livet. Denne situation kan forsikres via et såkaldt livrente-produkt, hvor der udbetales en ydelse for resten af livet. Dette gælder for de offentlige pensioner, men også for arbejdsmarkedspensionerne sker en stor andel af udbetalingerne via livrente-produkter. Dette er et hensigtsmæssigt, men ofte et misforstået produkt. Normalt tegner man en forsikring for at gardere sig mod et uheld, og det at blive gammel opfattes normalt ikke som et uheld man skal forsikre sig mod. Det forsikringsbare "uheld" består i at blive gammel men fattig. Alle forsikringsprodukter betyder en omfordeling mellem dem udsat for den forsikrede hændelse, og dem der ikke er. Med livrente-produkter sker det ved at midler fra dem, der dør tidligt, kan fordeles blandt dem, der lever længe. Livrente-produkter giver derfor en forsikring i forhold til den fundamentale usikkerhed knyttet til livslængde.

Det indvendes undertiden imod livrente-produkter, at de ikke muliggør en arv. Det primære formål med livrente-produkterne er at sikre forbrugsmuligheder i hele livet. Et arvemotiv kan dog tilgodeses ved enten ikke at placere hele pensionsopsparingen i et livrente-produkt eller ved at indbygge yderligere forsikringsprodukter (ægtefælledækning, børnepension etc.) i ordningen¹⁷.

Levetiden er steget betydeligt gennem de seneste mange årtier, og levetiden ventes fortsat at stige. Mens udviklingen historisk set var drevet af faldende børnedødelighed og senere faldende dødelighed blandt unge og i de midaldrende aldersklasser, drives stigningen i dag især af faldende dødelighed i de ældre årgange. Det afspejles f.eks. i en stigende overlevelsessandsynlighed til alder 85 for 65 årige. I 1980 kunne omkring 1 ud af 3 65-årige forvente også at fylde 85 år. I dag gælder det mere end hver anden, og forventningen er, at 2 ud af 3 65-årige i 2050 også vil nå at runde de 85.

¹⁷ En del livrente-produkter indeholder depotsikring i opsparingsfasen (som delelement i en dødsfaldsdækning) og/eller mulighed for at "tilkøbe" en 10-årig udbetalingsgaranti på livrenten, hvorved der sikres en "arv" såfremt personen dør tidligere end 10 år efter pensioneringstidspunktet.

Figur III.15: Andel af de 65-årige, der når at fylde 85 år, 1990 - 2050

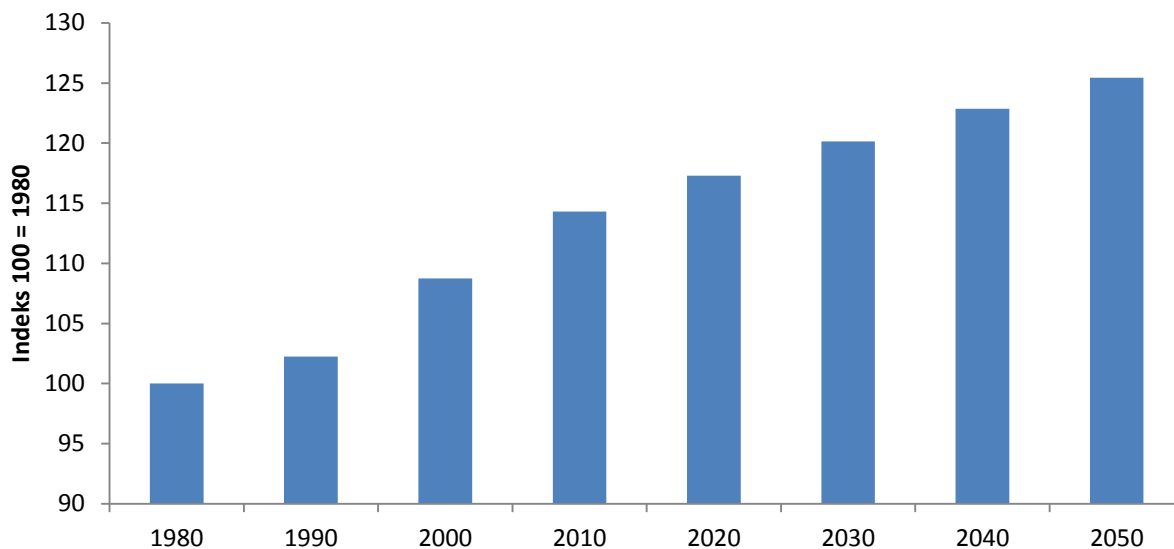
Note: Overlevelsesraterne er beregnet på basis af de faktiske tal frem til og med 1990 og prognoser for de fremtidige udvikling på grundlag af Finanstilsynets benchmark for de forventede levetider for årene efter 2010.

Kilde: Danmarks Statistik, Finanstilsynet og ATP 2012.

Længere levetid er en pensionsmæssig udfordring. For den enkelte betyder længere levetid som udgangspunkt, at pensionsformuen skal dække forbrugsmulighederne i en længere periode. I princippet efterlader det tre valgmuligheder: 1) at spare mere op, 2) blive noget længere på arbejdsmarkedet eller 3) at acceptere en mindre pension.

Levetidens pensionsmæssige betydning er ganske markant. "Varen pension" bliver helt enkelt dyrere, når levetiden stiger. Figur III.16 herunder viser, hvor meget 1 kr. i årlig livsvarig pension koster sammenlignet med prisen i 1970. Prisen stiger over tid, fordi levetiden stiger, og der dermed skal betales pension i flere år.

Figur III.16: Prisen på pension, 1970-2050

Note: Udregningen er baseret på udbetaling af en livrente på 1 kr. Beregningen er foretaget med en diskonteringsfaktor på 4 %. Restlevetiden er beregnet på basis af de faktiske dødeligheder frem til og med 2010 og prognoser for de fremtidige dødeligheder fra Finanstilsynets benchmark for de forventede levetider for årene efter 2010.

Kilde: Danmarks statistik, Finanstilsynet og ATP.

En livrentepension fra alder 65 år tegnet i 2050 på de levetidsvilkår, der forventes gældende til den tid, vil være ca. 25 % dyrere, end den ville have været, hvis levetidsforholdene stadig var, som de tog sig ud i 1980. Allerede i dag er prisen øget med ca. 14 % i forhold til 1980.

Levetidsudviklingens betydning for pensionen omtales ofte som "levetidsrisikoen". Hvis levetiden er undervurderet, vil det betyde, at pensionen bliver dyrere at levere end forudsat. Det vil i hovedsagen betyde, at der skal hensættes yderligere midler for at dække pensionsomkostningen – midler som alene kan tages fra pensionselskabets reserver, og som derfor vil belaste muligheden for at regulere pensionen – eller at pensionerne må nedskrives.

Levetidsrisikoen i den enkelte pensionsordning vender derfor i sidste instans tilbage til den pågældende generation. Imidlertid bliver effekterne heraf modereret af samspillet mellem pensionssystemets delelementer – folkepension, ATP og private pensioner.

I folkepensionen bæres levetidsrisikoen kollektivt og på tværs af generationer, da pensionerne er skattefinansierede. Reguleringsmuligheden i sammenhæng med folkepensionen består således i at øge folkepensionsalderen i takt med levetiden, sådan som velfærdsreformen fra 2007 og tilbage-trækningsreformen fra 2011 lægger op til, jf. kapitel II.

Velfærdssamfundets tilbud og muligheder

I den ovenstående diskussion er den eksisterende indretning af de offentlige velfærdsordninger (inklusive gennemførte reformer) taget for givet. Det gælder både tilbagetræknings- og pensionsordninger, men også det offentlige tilbud af sundhed og ældrepleje. Ligeledes er de gældende beskatningsregler lagt til grund.

Til alle disse forhold knytter der sig den politiske risiko, at ordningerne kan blive ændret i fremtiden. Især det faktum, at befolkningens alderssammensætning ændres, kan skabe forventninger til ændringer i vilkårene. De seneste reformer – særligt velfærdsforlig og tilbagetrækningsreformer – har haft til formål at løse disse problemer og sikre velfærdsordningerne for fremtiden. Reformerne går langt i retning af at fremtidssikre velfærdssamfundet og dermed at skabe tillid til videreførelse af centrale velfærdsordninger. Under antagelse af uændrede standarder er de eksisterende velfærdsordninger finanspolitiske holdbare, dvs. skattesystemet vil over tid generere tilstrækkelige indtægter til at dække udgifter impliceret af dagens velfærdsordninger, jf. Økonomisk Råd (2012) og Regeringen (2012). Imidlertid er den underliggende budgetprofil problematisk, og udviser systematiske budgetunderskud¹⁸ i en cirka 30-årig periode efter 2020. Alene dette efterlader et tilpasnings-behov. Hertil kommer, at stigende ønsker og behov til den offentlige velfærdsservice skal håndteres enten ved at finde yderligere finansiering eller via effektiviseringer og prioriteringer af de offentlige tilbud. En løsning af udfordringerne knyttet til velfærdssamfundets finansiering er i sig selv en vigtig opgave, men er samtidig med til at skabe tillid og troværdighed, der er afgørende for pensionsopsparingen.

Udover disse generelle forhold kan der for den enkelte være grund til at overveje, om de offentlige tilbud skal suppleres med private løsninger, og dette kan have betydning for det optimale opsparingsomfang. Behov knyttet til helbred (sundhed og pleje) afhænger af forventninger til det offentlige (social eller implicit forsikring). Individuelle ønsker ud over dette niveau stiller krav til den private pensionsopsparing.

Manglende sikkerhed eller tillid knyttet til de fremtidige muligheder kan give anledning til såkaldt forsigtighedsopsparing, dvs. en stødpude til "dårlige tider". Det kan være svært præcist at adskille denne fra et arvemotiv. Ved et rent arvemotiv kan man i princippet udbetale midlerne straks, men ved at vente har man forsikringen i form af en stødpude i form af den formue, der er tiltænkt som mulig arv. Får man brug for den, bliver arven mindre, og omvendt, hvis man ikke får brug for den. Reelt er der her tale om en risikodeling mellem generationer. En sådan forsigtighedsopsparing kan være en stødpude i forhold til tilbagetrækningstidspunkt eller særlig behov, der måtte opstå (sundhed, pleje). I forhold til tilbagetrækning er risikoen primært at havne i et "mellem-tilfælde", hvor man har for meget arbejdsevne til at kunne få f.eks. førtidspension, men for lidt til at ønske at arbejde. Her vil det være et behov for selvfinansiering (øget pga. tilbagetrækningsreform).

¹⁸ For den primære budgetsaldo. Hvis ikke politikken ændres vil dette betyde en gældsopbygning og dermed stigende renteudgifter, hvilket vil belaste den samlede budgetsaldo, der således vil udvise systematiske underskud.

III.5 Obligatorisk pensionsopsparing

Den enkelte person/familie har en egeninteresse i at foretage en forbrugsudglatning henover livet og dermed spare op til pension. Det danske pensionssystem er imidlertid, som i de fleste lande, bygget op omkring obligatoriske pensionsordninger fra det offentlige samt arbejdsmarkedspensionerne. Selvom arbejdsmarkedspensionerne er et resultat af forhandlinger mellem arbejdsmarkedets parter, er de obligatoriske for den enkelte.

Den væsentligste begrundelse for obligatorisk pensionsopsparing er, at i fraværet af disse ordninger vil mange forsømme at spare nok op til pensionen. Årsagen kan enten være, at man handler kortsigtet og undervurderer behovet for en pension (myopia), eller regner med, at velfærdssamfundet sikrer ens levestandard som pensionist. For at gardere sig i mod denne situation, som både kan skabe problemer for den enkelte i form af et utilstrækkeligt forsørgelsesgrundlag som pensionist, og for det offentlige i form af pres på det offentlige pensionssystem, kan der argumentes for en obligatorisk pensionsopsparing.

Opbygningen af arbejdsmarkedspensioner har dermed været med til at løse en væsentlig velfærdsopgave, og også at aflaste presset på de offentlige finanser, som ikke mindst i kraft af flere ældre kunne blive betydeligt.

Livscyklus tankegangen, jf. figur III.1 stiller spørgsmålstejn ved, om personer under en vis alder skal foretage pensionsopsparing, da de er i en livsfase, hvor det er naturligt med låntagning. Imod dette principielle argument kan indvendes, at det vil være meget svært i praksis at fastlægge en alder for start med obligatorisk pensionsopsparing, da indtrædelsen på arbejdsmarkedet sker over et meget stort aldersinterval.

En obligatorisk pensionsopsparing kan imidlertid have nogle negative sidekonsekvenser. Et krav om en vis opsparing kan reducere den frie opsparing, dvs. den samlede opsparing stiger ikke tilsvarende stigningen i den tvungne opsparing, da fri opsparing fortrænges. Det Økonomiske Råd (2008) og Arnberg og Barslund (2012) har vurderet dette spørgsmål, og fundet, at en forøgelse af den bundne opsparing mindsker den frie opsparingen med 0-30 %. Selvom der er en vis usikkerhed omkring størrelsesordenen, er nettoeffekten på opsparingen klart positiv. Der er således ingen tvivl om, at opbygningen af pensionsopsparingen på samfundsplan har været med til at styrke den samlede private opsparing.

En tvungen pensionsopsparing kan også påvirke tilbagetrækningsbeslutningen. Hvis den samlede opsparing af den enkelte vurderes som værende for høj, kan det tilskynde til en tidligere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Da den enkelte pga. beskatning ikke betaler den fulde pris for at øge fritiden, skabes der på denne måde en negativ samfundsmæssig konsekvens. Et for højt niveau af den tvungne opsparing kan således have en utilsigtet negativ konsekvens i forhold til den politiske målsætning om at sikre en senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet.

IV. Arbejdsmarkedspensionerne

En arbejdsmarkedspension er sammensat af forskellige enkeltelementer i forhold til investeringer, udbetalinger og forsikringsdækninger. Det har været uden for udvalgets tids- og ressourcemæssige rammer at foretage en detaljeret analyse af opbygningen og sammensætningen af alle arbejdsmarkedspensionsordninger mht. investeringspolitik, opsparingsprodukter og forsikringsmuligheder, samt eventuelle muligheder for medlemmerne for at foretage (til/fra)valg i disse mange dimensioner. For at skabe et vist overblik over situationen er der gennemført en spørgeskemaundersøgelse blandt de 10 største pensionsinstitutter. De deltagende pensionsinstitutter og spørgeskemaet fremgår af bilag II. Formålet med denne undersøgelse er alene at karakterisere den aktuelle struktur og variationer heri, og ikke at foretage hverken en retrospektiv analyse af resultater eller en vurdering af strukturen i de enkelte pensionsinstitutter.

Det følgende giver en oversigt over opbygningen af arbejdsmarkedspensionerne organiseret efter investerings-, opsparings- og forsikringsdelen. I denne sammenhæng er der særlig fokus på at identificere eventuelle valgmuligheder for det enkelte medlem af et pensionsinstitut.

For de omfattede pensionsinstitutter er bidragsprocenten mellem 12 % og 17.3 % (simpelt gennemsnit 14.9 %), det årlige pensionsbidrag udgør mellem 30.000 kr. og 71.000 kr. (gennemsnit 52.000 kr.) og median af den pensionsgivende bruttoløn ligger mellem 240.000 og 435.000 kr. (gennemsnit 341.000). Ingen af pensionsinstitutterne kræver helbredsskema for optagelse, men en del opererer med begrænsninger for optag i ordningen eller en karenperiode for at få en specifik dækning (mellem 3 mdr. og 10 år).

IV.1 Investeringsdelen

De grundlæggende elementer knyttet til investering af midler i pensionsinstitutter er sammenfattet i tabel IV.1.

Tabel IV.1: Investeringslementer i arbejdsmarkedspensioner

	Gennemsnitsrenteprodukt	Markedsrenteprodukt
Investeringsansvar	Selskabet har ansvar for sammensætningen af investeringerne.	Selskabet har ansvar for udvælgelse af investeringspuljerne (units). Kunden har ansvar for valg mellem investeringspuljerne.
Forrentningsmetode	Fælles rentetilskrivning for alle, kan afvige fra årets afkast. Ordningen kan være med eller uden garantier for afkastet.	Direkte afkast af valgte puljer. Nogle produkter har automatisk skift mellem units indbygget, fx livscyklusprodukter, hvor andelen af højrisikounits aftrappes med alderen.

Valgmuligheder	Som hovedregel ingen. Nogle har valg af à conto rente på udbetalingsstidspunkt.	Nogle markedsrenteprodukter har kun én unit, dvs. uden kundevalg. Andre har valg mellem risikoprofiler, og andre igen har frit valg af units.
Afkastudjævning	Udjævning over tid.	Ingen udjævning. Nogle markedsrenteprodukter har dog mulighed for udjævning i udbetalingsperioden.
Garantier	Kan være ubetingede eller betingede garantier. Kan også være uden garantier.	Som hovedregel uden garantier, men kan have mulighed for at tilkøbe visse garantier fx for negativt afkast.

Et centralt spørgsmål er hvorledes variationer i afkastet af pensionsopsparingen skal håndteres. Grundlæggende findes der to typer af pensionsprodukter, et gennemsnitsrenteprodukt og et markedsrenteprodukt.

Et gennemsnitsrenteprodukt er et produkt, hvor alle tilskrives samme rente, som i det enkelte år ikke nødvendigvis svarer til årets opnåede rente. Der sker således en udligning over årene. Et gennemsnitsrenteprodukt kan både være med og uden garantier.

Et markedsrenteprodukt er kendetegnet ved, at årets opnåede afkast – uanset størrelsen af det – tilskrives den enkeltes konto. Der kan være en eller flere investeringspuljer, men indenfor den enkelte pulje tilskrives samme afkast. Et markedsrenteprodukt kan både være med og uden garantier, men er typisk uden. Dog indføres i nogle ordninger garantier, når man er tæt på pensioneringen.

Normalt opfattes et gennemsnitsrente- og et markedsrentesystem som meget forskellige. Imidlertid behøver forskellen på pensionerne, som er det kunden/medlemmet oplever, ikke være så stor. Hvis man i et gennemsnitsrentesystem med garantier har en lav grundlægsrente i forhold til markedsrenten, og man hedger garantierne, vil man også i dette system have frihedsgrader m.h.t. investeringspolitikken. De udjævningsmekanismer, der er og bør være i begge systemer, betyder, at udviklingen i pensionerne i praksis er meget ens.

Hovedparten af de omfattede pensionsinstitutter (jf. bilag II) tilbyder markedsrenteprodukter, mens enkelte tilbyder gennemsnitsrenteprodukter. For størstedelen af de omfattede pensionsinstitutter her medlemmerne ingen muligheder for indflydelse på investeringsbeslutningerne. For de pensionsinstitutter der tilbyder en valgmulighed er udnyttelsen meget beskeden (under 1 %). Det skal noteres, at der er betydelige variationer inden for de to hovedtyper, og at særlige vilkår grupperne imellem kan resultere i væsentlige forskelle i institutternes vilkår.

I ordninger baseret på et gennemsnitsrentepprincip deles risikoen kollektivt blandt ordningens medlemmer, mens den principielt ligger på individniveau i markedsværdiordninger. Der er imidlertid flere redskaber den enkelte pensionskasse kan benytte for at håndtere risikoen:

- for institutter med garanterede pensionsprodukter er afdækning af pensionsforpligtelserne via f.eks. renteswaps helt central. Princippet i afdækning er, at instituttet populært sagt forsikrer sig til sikkerhed for, at en bestemt solvenssituation altid kan opretholdes givet instituttets pensionsforpligtelser.
- institutter med markedsværdibaserede pensionsprodukter kan søge at tilpasse varigheden på deres balance ved hjælp af renteinstrumenter, så varigheden på balancen er tilpasset den risiko, der i øvrigt er valgt for investeringerne.
- effektiv risikospredning i instituttets aktivfordeling – både mellem relativt sikre aktiver (f.eks. obligationer) og risikoaktiver (f.eks. aktier) samt ikke mindst inden for de enkelte aktivkategorier.
- løbende og systematisk overvågning af risikobilledets udvikling og tilpasning af aktivfordelingen i forhold hertil.
- afdækning af den risiko, der er forbundet med såkaldte ”sorte svaner”. Også her er princippet, at instituttet forsikrer sig til beskyttelse mod pludselige og voldsomt negative udviklinger.
- aldersbetinget tilpasning af risikoen frem mod pensionstidspunktet eller senere for pensionsinstitutter, der anvender såkaldte livcyklusprodukter.

Pensionsinstitutterne er forpligtet til at regnskabsføre passiverne (de pensioner der er lovet ud til medlemmerne) til den aktuelle markedsværdi. I konsekvens heraf er man eksponeret for en betydelig renterisiko, da risikoen for at et rentefald får passivernes værdi til at vokse, så den overstiger aktivernes værdi. Pensionsinstitutter med garanterede produkter har i de senere år udviklet omfattende afdækningsstrategier med henblik på at adressere denne risiko.

En række ordninger, som tidligere var baseret på klassiske garantier, har valgt helt eller delvist at forlade den garanterede model. Herunder har en række institutter med betydelige forpligtelser baseret på relativt høje garantier, valgt enten at isolere disse rettigheder i særlige afdelinger, eller at opfordre medlemmerne til at omlægge deres eksisterende rettigheder til rettigheder baseret på mindre generøse garantier. Det er sket ikke mindst under indtryk af de finansielle vanskeligheder, der kan være forbundet med at opfylde solvenskrav m.v.

Blandt de markedsværdibaserede ordninger findes en række forskellige modeller, hvoraf langt hovedparten har karakter af livscyklusordninger. Disse er karakteriseret ved at kombinere forskellige træk herunder:

- i) Systematisk nedbringelse af investeringsrisikoen med alder. Modellen kendes bl.a. fra de kommercielle livsforsikringssekskabers livscyklusprodukter (Danica Balance, Nordea Vækstpension mv.) samt den nu nedlagte SP-ordning, og indebærer, at pensionskunderne har en forholdsvis risikobetonet aktivfordeling frem til en vis alder, hvorefter risikoen nedbringes gradvis frem mod pensioneringen eller senere.
- ii) Anvendelse af en udjævningsmekanisme i udbetalingsfasen til udglatning af afkastet mellem gode og dårlige år. Sigtet er at opnå et nogenlunde kontinuerligt forløb og undgå, at negativ markedsudvikling eller pludselige negative hændelser får fuldt gennemslag på pensioner, der er under udbetaling. Modellen anvendes blandt andet i Pension-Danmark

Typisk kombineres de to træk, og med sigte på at skabe større grad af stabilitet og forudsigelighed omkring den fremtidige pension og omkring udbetalingsforløbet. En anden mulighed med samme sigte er at kombinere en markedsbaseret opsparingsfase med en forsikringsbaseret udbetalingsfase baseret på garanterede livsvarige pensioner.

IV.2 Pensionsdelen

Pensionsformuen kan gå til dækningen af egentlige pensioner eller til forsikringsprodukter tilknyttet pensionsordningen. Pensionen kan udbetales som enten en livrente, en ratepension eller en kapitalpension. Tabel IV.2 nedenfor giver en oversigt over nogle af elementerne knyttet til pensionsdelen i arbejdsmarkedspensionerne.

Grundpensionen er i de fleste tilfælde en livrente (et vist minimum af pensionsopsparingen går til et livrenteprodukt), jf. bilag II. Andelen af opsparingen, der går til en livrente varierer på tværs af kasserne, men i de fleste tilfælde udgør livrenten 50 % eller mere af den samlede pensionsopsparing. En del pensionsinstitutter tilbyder valgmulighed mht. en placering af en del af pensionsopsparingen i en rate eller kapitalpension. Endvidere er der typisk mulighed for at konvertere rate/kapitalpension til livrente. Udnyttelsesgraden af disse valgmuligheder er imidlertid beskednen.

Tabel IV.2: Pensionsdelen i arbejdsmarkedspensioner

Udbetalingsform	Varighed	Valgfrihed	Skat	Konvertering
livsbetinget løbende (livrente)	Livsvarig.	Typisk minimumsandel i overskomster	Fuldt fradrag for indbetalinger. Indkomstskat på udbetalinger.	Småbeløb til engangsudbetalinger.
løbende (rate)	Mindst 10 år.	Typisk maksimumsandel i overskomster (a).	Fradrag for indbetalinger op til 50.000 kr. Indkomstskat på udbetalinger.	Til livrenter.
engangsbeløb (kapitalpension)	Ingen.	Typisk maksimumsandel i overskomster.	Fradrag for indbetalinger op til 46.000 kr. - dog ikke i topskat. 40 % afgift af udbetaling.	Til livrenter eller rater.

Note: a) Skattelovningen indeholder bestemmelser om, hvor sent den kan igangsættes af hensyn til hvornår sidste udbetaling finder sted.

De fleste kasser giver mulighed for konvertering af ratepensioner til livrenter. Omkring halvdelen giver valgfri længde på ratepensioner. I de fleste kasser kan udbetaling af kapitalpensioner (fra 60. år) ske fra en anden alder end for udbetalingen af livrente- og ratepensioner. I forbindelse med pensionering tager det enkelte medlem stilling til udbetalingsprofil.

IV.3 Forsikringsdelen

Der er ofte knyttet forsikringselementer til arbejdsmarkedspensioner, jf. tabel IV.3. Princippet for forsikring er risikodeling på tværs af en stor gruppe med risiko for at blive udsat for de samme hændelser. Når den forsikrede hændelse er indtruffet implicerer forsikringsordningen reelt en overførsel fra dem, der ikke er påvirket af hændelsen til dem, der er påvirket af hændelsen. Det er netop ideen med forsikring, at konsekvenserne på denne måde bliver "udglattet" på tværs af alle deltagere i forsikringsordningen. Den ideelle situation for at etablere en forsikringsordning er, at alle har samme risiko for at blive udsat for en hændelse uden for egen kontrol, og det nemt og omkostningsfrit kan konstateres, om hændelsen er indtruffet. Alle indbetaler en præmie, som går til finansieringen af en kompensation af de uheldige udsat for den forsikrede hændelse. Hvis den enkelte har en modvilje mod at løbe en risiko i forhold til hændelsen (risikoaversion), vil forsikringen betyde en velfærdsforbedring for alle deltagere (forudsat at præmien er fastsat aktuarisk i forhold til risikoen for, at den forsikrede hændelse indtræffer). I praksis er de ideelle forudsætninger for etablering af en forsikring ikke nødvendigvis opfyldte. Ikke alle har den samme risiko for givne hændelser, i nogle tilfælde kan man selv påvirke sandsynligheden for om hændelsen indtræffer eller dens konsekvenser, og der kan være forskellige omkostninger knyttet til administration af forsikringsordningen eller andre forhold påvirker præmiefastsættelsen¹⁹.

¹⁹ De omtalte forhold dækker over adverse selection, ex ante moral hazard (påvirkning af sandsynligheden for at hændelsen indtræffer), ex post moral hazard (påvirkning af udfaldet, såfremt hændelsen indtræffer) og afvigelse fra en aktuarisk fastsættelse af forsikringspræmie pga. omkostninger knyttet til administration eller imperfekt konkurrence i markedet for forsikringsprodukterne.

Etablering af forsikring på tværs af grupper med forskellig sandsynlighed for f.eks. tab af arbejds-evne kan skabe flere problemer. Det kan gøre det vanskeligt at skabe opbakning til ordningen, da dem med en lav risiko ikke ser en interesse i ordningen på samme måde som dem med en høj risiko. Såfremt ordningen etableres vil der reelt ske en omfordeling fra grupper med lav sandsynlighed for hændelsen til grupper med en høj sandsynlighed.

De typiske forsikringsdækninger fremgår af Tabel IV.3.

Tabel IV.3 Forsikringselementer i arbejdsmarkedspensioner

Type	Kriterium	Tilkendelse	Ydelsesform (typisk)
Supplerende førtids-pension / Invalidepen-sion	Tab af arbejds- / er-hvervsevne (generelt eller fagspecifikt).	Aldersgrænse (typisk før 60 eller 65 år).	Engangsbeløb eller løbende ydelse til vis alder.
Kritisk sygdom	Diagnose på visse nærmere definerede kritiske sygdomme.	Aldersgrænse (typisk før 60 eller 65 år).	Engangsbeløb.
Død	Dødsfald.	Aldersgrænse (typisk før 60 eller 65 år).	Engangsbeløb, evt. aldersafhængigt.
Ægtefælle / samlever	Dødsfald af medlem.	Ingen.	Løbende ydelse livsvarigt eller 10 år.
Børnepension	Dødsfald af medlem, invaliditet eller opnået alder.	Aldersgrænse (typisk før 60 eller 65 år) evt. ingen ved dødsfald.	Engangsbeløb eller løbende ydelse til barnets 21. eller 24. år.
Sundhed	Lægeligt henvist behov for behandling / undersøgelse.	Aldersgrænse (typisk før 60 eller 65 år).	Erstatning af udgifter op til en maks. grænse.

Førtidspensionering (Invaliditet)

En sådan forsikringsordning er en tillæggsforsikring til den offentlige førtidspension (forudsat at tildelingskriteriet er modtagelse af førtidspension). En "dobbelt" forsikring giver selvsagt en bedre dækning, men kan samtidig være med til at gøre en tilkendelse af førtidspension mere attraktiv ved f.eks. at ændre reservationskravene til de jobs, man er villig til at påtage. Det gælder blandt i forhold til, om arbejdssevnen vurderes i forhold til det hidtidige arbejde eller mere bredt i forhold til hele arbejdsmarkedet. Hvis en "dobbelt" forsikringsdækning påvirker overgangen til førtidspension, vil det belaste både forsikringsordningen og de offentlige finanser.

Tyngden af denne problematik afhænger af den mulige ydelse. I nogle ordninger fastlægges dækningen i forhold til lønnen (en typisk default størrelse er 60 %) i andre ordninger sættes dækningen i forhold til den forventede alderspension.

Supplerende førtidspension/invalidedækning er typisk en obligatorisk del af pensionsordningerne. Prisfastsættelsen er kollektiv. Ydelsen kan enten være et fast beløb på f.eks. 60.000 kr. eller en løbende ydelse svarende til alderspension. I ordninger med individuel prisfastsættelse afhænger ydelsen af indbetalingerne. De fleste kasser giver valgfrihed mht. dækningens størrelse, og i enkelte kasser er der tale om en valgfri tillægsforsikring. Kriteriet er typisk en nedsættelse af arbejdsevne med 2/3 eller mere eller offentlig tilkendelse af førtidspension. Til dækningen er typisk knyttet en opsparings sikring / bidragsfritagelse, der sikrer, at opsparingen vedligeholdes på linje med de fortsat beskæftigede medlemmer, så den førtidspensionerede – såfremt denne vælger at tilslutte sig – kan trække sig tilbage med en arbejdsmarkedspension, der omtrent svarer til niveauet for en beskæftiget.

Dødsfaldsdækning

Dødsfaldsdækning er en obligatorisk del af de fleste ordninger, mens enkelte har det som en tilvalgs mulighed. Ydelsen er en engangsydelse (typisk gruppelevsydelse) eller eventuelt en 10-årig ydelse, som beløbsmæssigt står i forhold til den forventede alderspension. Ydelsen er i de fleste tilfælde faldende med den forsikredes alder. Den 10-årige ydelse vil typisk kunne konverteres til en engangsudbetaling.

Dødsfaldsdækning kan og vil typisk være forskellig før og efter alderspensionering.

En livsvarig ægtefællepension er mindre relevant i dag end tidligere, som følge af både høj arbejdsmarkedsdeltagelse og pensionsdækning for begge køn.

Til nogle pensionsordninger er knyttet en børnepension. Da ikke alle medlemmer har børn ligger der i dette en omfordeling mellem medlemmerne. Dækningen er relativ billig og skattemæssigt meget gunstig.

Kritisk sygdom

Dette element omfatter dækning ved diagnose af en sygdom, der nedsætter den forventede restlevetid. Oprindeligt var denne dækning tænkt som en midlertidig dækning af indkomsttab ved sygdom, men den bruges i stigende omfang i situationer med kritisk sygdom, der betinger udgang fra arbejdsmarkedet. Denne dækning etableres næsten udelukkende som en gruppeordning.

Hovedparten af pensionsordninger omfatter en dækning ved kritisk sygdom, hvor der udbetales et engangsbeløb. Dækningen aftrappes i enkelte tilfælde med alder. Ordningen er i de fleste tilfælde obligatorisk, og kan dermed ikke fravælges. Enkelte pensionsinstitutter tilbyder mulighed for valgfrihed og tillægsforsikringer, men dette udnyttes kun i meget beskedent omfang.

Omkring halvdelen af de undersøgte pensionsinstitutter har en ægtefælledækning som et obligatorisk element i den samlede pensionsordning. Ægtefælledækningen er enten tidsbegrænset (typisk 10 år) eller en livsvarig ydelse. Enkelte pensionsinstitutter giver muligheder for tilvalg på denne dækning, men dette udnyttes kun af få medlemmer.

Hovedparten af pensionsordningerne inkluderer en obligatorisk børnepension, hvor der i tilfælde af medlemmets dødsfald udbetales en årlig ydelse indtil barnet når en bestemt alder (typisk 21 eller 24 år). Ydelsen er enten et fast beløb eller en andel af pensionen.

Forsikringsdækninger i forhold til sundhed og forebyggelse er ikke en almindelig del af pensionsordningerne. Enkelte ordninger har en dækning i forhold til forebyggelse, udredning/diagnosticering eller behandlings-/sygehusforsikring, og i de tilfælde er ordningen obligatorisk.

Forsikringsdækninger knyttet til pensionsordninger er typisk gældende i en vis periode efter bidragsophør (typisk 12 måneder). I enkelte tilfælde kan denne dækning fravælges og/eller forlænges (f.eks. op til 36 måneder).

Sammenfattende fremgår det, at pensionsordninger kan indeholde forsikringsdækning i forhold til mange forsikringsbare hændelser. Grundlaget for forsikring er risikodeling, og derfor har alle forsikringselementer et kollektivt element med tilhørende omfordeling. Omfordeling sker både ex ante (karakteristika der vides at betinge forskellige hændelsessandsynligheder) og ex post (når udfald kendes). De væsentligste dimensioner er køn, alder, helbred, levetid, og efterladte, jfr. oversigten i Tabel IV.3.

Tilknytning af forsikringsdækninger til pensionen tilgodeser hensyn til risici for medlemmerne, men dette opnås på bekostning af pensionens størrelse. Der er derfor en overordnet overvejelse om, hvad man vil bruge til opsparing – alderspension – og hvor meget man vil bruge til forsikringsdækninger.

De mere traditionelle ordninger har hidtil været karakteriseret ved at have ret omfattende risikodækninger. I disse ordninger har det ikke været unormalt, at godt 30 % af bidraget blev brugt til risikodækninger. Med bortfald eller reduktion af ægtefælledækningen er andelen af bidraget, der benyttes til forsikringsdelen faldet, men det er ikke unormalt, at udgiften til førtidspensionsdækning og præmiefritagelse tager ca. 20 % af bidraget. Hvad førtidspensionen koster, afhænger i høj grad af gruppens erhverv. Samspillet med de offentlige ydelser har også betydning for fastlæggelse af forsikringsdækninger, herunder at undgå en u hensigtsmæssig dobbelt-dækning. Det gælder først og fremmest for førtidspensionen.

En anden overordnet overvejelse er, i hvilket omfang forsikringsdækningerne skal etableres som gruppeordninger, hvor alle uanset alder, betaler det samme for samme dækning. Fordelen ved en gruppefinansieret forsikringsdækning er, at man ved opstart inkluderer ældre medlemmer, der ellers kun ville få en tilsvarende dækning ved betaling af en høj forsikringspræmie. Samtidig kan det understøtte jobmobilitet - også for ældre på arbejdsmarkedet. En sådan ordning er ensbetydende med en omfordeling mellem unge og gamle medlemmer af ordningen. En særlig problematik ved sådanne ordninger opstår i forhold til jobskifte.

Sammenfattende fremgår det af ovenstående, at en arbejdsmarkedspension har mange dimensioner knyttet til investering, pensioner og forsikringsdækninger. Kompleksiteten er således stor. Samtidig er der til de fleste pensionsordninger knyttet ganske mange muligheder for til- og fravalg. Det er en generel erfaring, at disse muligheder kun udnyttes af en beskedent andel af pensionsinstitutternes medlemmer.

V. Pensionsbeslutninger – viden og information

Beslutninger om pensionsopsparing og tilbagetrækning er vigtige for den enkelte. Målsætningen er helt grundlæggende og enkelt at sikre et stabilt, sikkert og rimeligt forsørgelsesgrundlag som pensionist. Udførelsen er imidlertid væsentligt mere kompliceret og kræver viden og aktiv stillingtagen til en lang række forhold.

Selvom grundlæggende forhold er fastlagt via de offentlige pensioner og ydelser samt obligatoriske arbejdsmarkedspensioner, så skal den enkelte fortsat forholde sig til afgørende spørgsmål. De store beslutninger knyttet til pensionering alle skal tage er:

- Opsparing som erhvervsaktiv (niveau, placering og sammensætning)
- Tilpasning af bolig over livsforløbet
- Tilbagetrækningsbeslutningen
- Pensionsudbetaling (form og placering af pensionsformue)
- Arv

Umiddelbart kunne en styrkelse af den obligatoriske pensionsopsparing via arbejdsmarkedspensionerne tolkes som en reduktion i kravet til den enkeltes aktive engagement og stillingtagen til pensionsspørgsmål. Sådan forholder det sig imidlertid ikke, og pensionsspørgsmålet er væsentligt mere komplekst end alene at fastlægge en bidragsprocent for arbejdsmarkedspensionerne (opsparingsrate ud af arbejdsmarkedsindkomst). Kapitel IV har klarlagt de mange dimensioner i en arbejdsmarkedspension, og også de mange valgmuligheder i systemet. Men udover de mange aspekter knyttet til arbejdsmarkedspensionen er der en række andre spørgsmål at tage stilling til. Skal der spares mere op end den obligatoriske opsparing? Og givet fald hvor meget og hvordan skal den placeres? Selv for den obligatoriske arbejdsmarkedspension er der en række valgmuligheder, der skal tages stilling til jfr. Kapitel IV. Fravær af beslutninger er også et valg, og som kan have store (uventede) konsekvenser.

V.2 Videnskrav og konsekvenser

Udviklingen på pensionsområdet stiller større krav til beslutninger taget af den enkelte. I et klassisk offentligt pensionssystem afgøres forbrugsmulighederne af pensionsreglerne (defined benefits), og der er ikke behov for individuelle beslutninger. For andre former for pensionsopsparing (defined contributions) skal der træffes en række valg ikke alene om pensionsopsparingsniveau men også om dens placering og udbetaling.

Det har også været et politisk ønske at etablere øget valgfrihed i pensionsopsparingen (jfr. Økonomi- og Erhvervsministeriet m.fl. (2003) for at give den enkelte mulighed for at tilpasse pensionsopsparingen til egne ønsker og behov. Et yderligere argument har været, at en sådan valgfri-

hed vil styrke konkurrencen blandt udbydere og forvaltere af pensionsprodukter, og på den måde medvirke til at gavne vilkårene for pensionsopsparerne.

En formel mulighed for frit valg sikrer imidlertid ikke, at denne valgmulighed udnyttes og forvaltes hensigtsmæssigt. Det er ikke kun et spørgsmål om at have valgmuligheder, men også at ville investere den tid og energi der skal til for at sætte sig ind i problematikken og løbende følge med, for at kunne fortage valgene på et oplyst og kvalificeret grundlag. Informationskravene for at kunne træffe velovervejede beslutninger er store. Dette gælder ikke alene i forhold til overordnede spørgsmål om markedsudvikling og afkastmuligheder, men også i forhold til den mere grundlæggende afvejning mellem afkast og risiko, herunder hvorledes risikoen afhænger af investeringsstrukturen. Det gælder også i forhold til de mange elementer af betydning for udbetalingen af pensionen. Der er mange finansielle produkter, og det kræver ofte specialviden at forstå disse produkter og hvorledes de kan udnyttes til at afdække forskellige former for risici. Der er også i de senere år sket en meget stor produktudvikling på området.

Et særligt forhold er tilpasningen til ændringer i levetiden. Igennem de senere år har der været en markant stigning i middellevetiden, og denne trend ventes at fortsætte. Dette rejser komplicerede spørgsmål i relation til tilpasningen af livrenteprodukter, men også i forhold til sammensætningen af pensionsopsparringen mellem livrente og andre former for pensions/forsikringsprodukter. Endelig er der som tidligere nævnt et kompliceret samspil mellem forskellige former for pensioner/pensionsformue (offentlige pensioner, arbejdsmarkedspensioner, fri personlig opsparring), tilbagetrækningsmuligheder og beskatning.

Der findes en nyere og voksende empirisk litteratur om befolkningens viden og forståelse omkring finansielle forhold og betydningen heraf for pensionsopsparring og tilbagetrækningsbeslutninger. Kort kan hovedresultaterne fra denne litteratur (se f.eks. Banks (2010), Liebman og Luttmer (2011), Lusari og Mitchell (2010) samt Jappelli (2010)) sammenfattes ved:

- En meget stor del af befolkning er meget lidt vidende om finansielle forhold, produkter og deres betydning. Der er stor spredning i vidensniveauet.
- Ofte overvurderes egen forståelse/viden, særligt blandt mænd og ældre personer.
- Uddannede er bedre informerede end ikke-uddannede, mænd er bedre informerede end kvinder
- Tendens til mindre viden om finansielle forhold i lande med veludbyggede offentlige pensionssystemer
- Viden og information om finansielle forhold er positivt korreleret med planlægning af tilbagetrækning (kausalitet kan gå begge veje)

Field-eksperimenter har også vist, at øget viden om de økonomiske konsekvenser af tilbagetrækning har stor betydning for den faktiske tilbagetrækningsalder (mere viden har en tendens til at være forbundet med senere tilbagetrækning).

Sociale normer spiller også en stor rolle for opsparing og tilbagetrækningsalder. Dette kan tolkes både som et udtryk for et stærkt ønske om "social konformitet", men også som et udtryk for at andres adfærd bruges som informationssignal. Dette kan medføre både adfærdsændringer i "rigtig" og "forkert" retning. Eksperimenter viser, at viden om "hvad andre gør" kan påvirke adfærden, men retningen er dog usikker, da det afhænger af initial formodning om "hvad andre gør".

Der er internationalt og herhjemme igangsat forskellige projekter for at øge "finansiell uddannelse og viden" (blandt andet Danske Bank, Forsikring & Pension). Sådanne initiativer er gavnlige for de borgere, der ønsker aktivt at indgå i beslutninger omkring pensionsopsparing. Det er imidlertid også klart, at man ikke kan forvente, at alle vil have en interesse i og mulighed for at øge den finansielle viden for bedre at kunne foretage valg.

Der er flere forbehold i forhold til alene at basere sig på en uddannelses- og informationsstrategi. For det første er informationskravene store, og det er et spørgsmål i hvilket omfang man realistisk kan bringe de fleste op på et tilstrækkeligt vidensniveau. Det er heller ikke oplagt, at dette er samfundsmæssigt hensigtsmæssigt. Arbejdsdeling og specialisering har mange fordele, og det gælder også i forhold til information, viden og beslutninger på pensionsområdet. I mange sammenhænge benytter vi os af delegation, fordi vi ikke magter alt, og mere hensigtsmæssigt kan lade specialister tage sig af opgaven på vores vegne. Der kan være store omkostningsbesparelser ved en sådan delegering, ligesom beslutninger kan blive gennemført på et mere informeret og professionelt grundlag. Det er en forudsætning for en hensigtsmæssig delegering, at der er krav til transparens og ansvarlighed i forhold til beslutninger, således at beslutningsgrundlag og præmisser åbent kan vurderes og diskuteres.

For det andet stiller nyere forskning inden for såkaldt "behavioural economics" store spørgsmål ved præmissen om at bedre information og viden nødvendigvis leder til bedre beslutninger (se f.eks. De Meza m.fl. (2008)). Psykologiske faktorer kan have lige så stor, eller måske større, betydning for beslutninger end faktisk viden og information. Socio-økonomiske faktorer synes også at spille en rolle, således er beslutningskompetence blandt andet stigende med uddannelsesniveau. Beslutninger på det finansielle område kan være stærkt påvirket af myopia, tabsaversion, status quo bias m.m. Grunden til at arbejdsmarkedspensioner er obligatoriske for den enkelte, er netop at sikre, at alle får sparet op til pension. Overlades dette til den enkelte kan de ovenfor nævnte faktorer netop betyde, at der ikke spares nok op. Dette rejser særlige spørgsmål i relation til at indbygge valgfrihed i obligatoriske pensionsopsparingsordninger.

Denne rapport tager udgangspunkt i disse forhold ud fra følgende perspektiv. Der er nogle grundlæggende beslutninger, som alene kan tages af den enkelte selv. Dette gælder krav til levestandard som pensionist, tilbagetrækningstidspunkt, arv m.m. På disse områder er det vigtigt at gøre informationsgrundlaget og konsekvenserne af valg så tydelige og klare som muligt. Dette vedrører overvejende information fra det offentlige for at forstå samspillet mellem pension og tilbagetrækning og de skattemæssige konsekvenser heraf. I forhold til de mere tekniske beslutninger i relation til pensionsformuens placering og udbetaling er det vigtigt med klarhed og gennemsigthed båd-

de om valgmuligheder og konsekvenser for dem, der ønsker at foretage et valg. Det er af stor vigtighed at udvikle en basispension for arbejdsmarkedspensionerne. En sådan basispension er en standard-mulighed for den, der ikke selv ønsker at foretage valg, men som samtidig skal være rimelig sikker på, at arbejdsmarkedspensionen er hensigtsmæssigt sammensat i forhold til de flestes behov. Samtidig er en sådant basispension også et nyttigt sammenligningspunkt, for den der ønsker at foretage valg.

V.3. Undersøgelser om finansiel forståelse

For de fleste forbrugere udgør pensionen den største del af deres livs samlede opsparing. Alligevel viser forskellige undersøgelser, at forbrugerne kun har ringe interesse i pensionsforhold.

Penge- og Pensionspanelet har gennemført to spørgeskemaundersøgelser (Penge- og Pensionspanelet (2008, 2009a)), som har udmøntet sig i et såkaldt finansielt "barometer". Barometeret viser bl.a., at

- 49 % afviser at have interesse i den information, de modtager fra deres pensionsudbyder
- 47 % afviser, at den information, de modtager fra deres pensionsudbyder, betyder meget for dem
- 39 % afviser, at pensionsinformation er vigtig
- 35 % afviser, at informationen fra deres pensionsudbyder er relevant

Samtidig viser en undersøgelse af danskernes pensionsvaner fra Topdanmark Livsforsikring, at halvdelen af danskerne bruger under en time om året på deres pension (Topdanmark (2007). Og to ud af tre kvinder bruger under en time om året på deres pension.

Danskerne manglende interesse for at bruge tid på at beskæftige sig med pension svarer til resultaterne i amerikanske forskningsundersøgelser, som viser, at pensionsindbetalere er tilbøjelige til at gøre det, som kræver den mindste indsats af dem, dvs. foretage en form for passiv beslutning ved at acceptere en automatiskøsning frem for at benytte sig af valgmuligheder Choi m.fl (2011); Beshears m.fl (2007)

Undersøgelser af danskerne generelle finansielle viden

En række undersøgelser har kortlagt danskernes generelle finansielle viden. Disse undersøgelser viser, at den finansielle viden er relativt lav.

En undersøgelse fra Danske Bank viser fx, at 37 % af de 18-28 årige ikke kan svare korrekt på et spørgsmål om, hvad rente er, mens 56 % af de 18-28 årige kan ikke identificere det billigste af tre lån (Danske Bank (2009).

Samtidig viser en undersøgelse fra brancheorganisationen Forsikring & Pension (2010), at mere end hver 3. dansker har problemer med at regne med renter, og at de ikke ved, hvad ÅOP (Årlige Omkostninger i Procent) på et lån er.

Forsikring & Pensions undersøgelse viser også, at danskerne generelt tror, at de ved mere om finansielle emner, end de egentlig gør. Ud af seks elementære spørgsmål om økonomi, havde ca. en tredjedel fra 0 til 2 rigtige svar. Alligevel vurderer et flertal af denne tredjedel, at de har et tilstrækkeligt eller endda stort kendskab til privatøkonomi. Undersøgelsen viser således, at den selvoplevede forståelse er langt højere end den faktiske finansielle forståelse.

Viden om pension

En undersøgelse fra PFA Pension viser, at to ud af fem danske pensionsopsparende - og knap halvdelen af kvinderne - svarer nej til, at de har overblik over pensionsopsparingen (Berlingske Business 2011). Og en undersøgelse fra SFI viser, at 11 % ikke ved, om de har en arbejdsmarkeds- eller privat pensionsordning (SFI 2008: 133ff).

Samtidig viser tal fra en pensionstest gennemført af ATP blandt 85.000 personer, at danskerne er usikre på, hvordan økonomien hænger sammen, når de bliver pensionist. Det kan blandt andet ses ved, at der i gennemsnit svares forkert på 4 ud af 10 spørgsmål om pension i testen (TV2 Finans, 2008).

Samtidig viser undersøgelser, at viden om pensionsemner er begrænset. Fx har Nordea Liv & Pension gennemført en undersøgelse af samlevendes holdninger til og viden om pension og livsforsikring ved dødsfald. I undersøgelsen kunne 58 % af deltagerne ikke svare rigtigt på, hvad ordet "be- gunstiget" betyder²⁰. Samtidig viser undersøgelsen, at to ud af tre ønsker, at samleveren får pengene fra pension/livsforsikring hvis de dør, men kun lidt over halvdelen, svarer, at samleveren faktisk vil få udbetalingen og knap 15 % svarer, at de ikke ved, hvem der vil få pengene (Nordea Liv & Pension (2008)).

Hvad efterspørger befolkningen?

Undersøgelserne peger samstemmende på, at pension er et lav-interesse område, og at viden om pension er relativt lav. Samtidig peger en fokusgruppeundersøgelse fra Penge- og Pensionspanelet på, at danskerne, når det drejer sig om information om pension, efterspørger enkelthed, kortfattet og overskuelighed. I en undersøgelse af danskernes forståelse af de årlige dækningsoversigter fra pensionsinstitutterne tilkendegiver mange, at de har svært ved at forstå indholdet og hellere vil have det mere enkelt og overskueligt (Penge- og Pensionspanelet (2009b)).

Samtidig viser Penge- og Pensionspanelets barometerundersøgelser også, at forbrugerne har relativt god tillid til pensionsinstitutterne (Penge- og Pensionspanelet (2008, 2009a)).

²⁰ Det rigtige svar er "den eller de personer, der får udbetalt min pension eller livsforsikring, hvis jeg dør"

Undersøgelserne peger således på, at hovedparten af danskerne ikke ønsker at beskæftige sig med pension og således f.eks. ikke ønsker at forholde sig til valgmuligheder. Det tyder på, at danskerne – ligesom den amerikanske befolkning i forskningsundersøgelserne fra USA (se f.eks. Choi m.fl. (2001)) – er tilbøjelige til blot at ønske en pensionsordning, som passer sig selv, og hvor de blot kan have en fornuftig "default" model. Samtidig ønsker danskerne kun enkel og overskuelig information – formentlig fordi de mener, at informationen dels er svær at forstå, og dels fordi de har tillid til, at pensionsinstitutterne gør det ordentligt.

VI Anbefalinger

Det danske pensionssystemets er baseret på en arbejdsdeling mellem tre søjler; Søjle I bestående af folkepension og ATP, Søjle II bestående af arbejdsmarkedspensioner og Søjle III bestående af øvrig pensionsopsparing og fri opsparing. Pensionssystemets tre søjler løser tilsammen en forholdsvis kompleks og mangesidet pensionsopgave, jf. diskussionen i afsnit II.

Hovedopgaven for de offentlige pensioner er at sikre et forsørgelsesgrundlag for alle ældre, mens det er arbejdsmarkedspensionernes opgave at sikre en samlet pension i et rimeligt forhold til indkomsten som erhvervsaktiv. Det er vigtigt, at pensionssystemet samlet giver den enkelte sikkerhed og forudsigelighed mht. vilkårene som pensionist. Samtidig skal systemet understøtte incitamenter til opsparing og arbejdsmarkedsdeltagelse. Indretningen af arbejdsmarkeds-pensionerne er derfor af stor betydning for den enkelte, men har også stor samfundsmæssig betydning. Arbejdsmarkedspensionerne skal tilgodese de enkelte medlemmers interesser på en hensigtsmæssig måde, samtidig med at disse pensioner indgår i en samfundsmæssig helhed.

Grundstrukturen i pensionssystemet ligger fast og vurderes at være hensigtsmæssig. Arbejdsmarkedspensionerne er stadig under indfasning da nye grupper er blevet omfattet og bidragsprocenterne hævet. Der går således årtier inden pensionister vil kunne trække sig tilbage fra arbejdsmarkedet efter at have indbetalt til en arbejdsmarkedspension med de nuværende bidragssatser gennem et helt arbejdsliv. Samtidig er der en række aspekter ved indretningen af pensionssystemet, der kan forbedres. Det samlede pensionssystem er hele tiden under forandring som følge af ændringer i samfundsforholdene, hvilket løbende skaber udfordringer og behov for tilpasninger for den enkelte, pensionsinstitutterne og det politiske system.

Blandt hovedproblemstillingerne er tilpasningen af pensionsordningerne til fortsatte stigninger i levetiden, et muligt vedvarende lavt afkastniveau og at sikre et lavt niveau for administrationsomkostninger. Arbejdsmarkedspensioner er kollektive ordninger, og derfor er det også vigtigt at fastholde en betydelig solidaritet inden for ordningerne.

VI.1 Basispension

Arbejdsmarkedspensionerne har den enkle og fundamentale opgave at flytte købekraft fra de erhvervsaktive år til pensionisttilværelsen samt at tilbyde væsentlige og målrettede forsikringsydelser i tilknytning hertil. For den enkelte indbetales der løbende en overenskomst-fastlagt bidragsats af lønindkomsten, men herfra er der en lang og kompliceret vej til den pension, der kan udbetales på et fremtidigt tidspunkt som pensionist. Pensionsformuens størrelse afhænger grundlæggende af indbetalingernes størrelse livet igennem, nettoafkastet på investeringen af de opsparede midler, omfanget af forsikringsdækninger samt niveauet for administrationsomkostninger. Afkastet afhænger af investeringsstrategien herunder villigheden til at påtage sig en risiko, samt inve-

steringsomkostningsniveauet og afkastbeskatningen. Pensionsformuen kan anvendes enten til pensioner eller til forsikringsdækninger.

Hvorledes pensionsformuen skal udbetales er heller ikke enkelt. Den kan fordeles på pension eller forsikringsdækninger. Pensionen skal vare hele livet, og det skal sikres, at inflation ikke udhuler købekraften af pensionen i så væsentligt omfang, at forbrugsmulighederne bliver utilstrækkelige. Arbejdsmarkedspensionernes udbetalingsprofil kan med fordel være sådan, at forbrugsmulighederne er lidt større som "ung" pensionist end som "gammel" pensionist. Det afgørende er imidlertid, at sådanne overvejelser har afsæt i et klart billede af indtægtsforholdene og forbrugsbehovene på det langt sigt. Hvis den enkelte har mulighed for selv at træffe beslutninger om udbetalingsprofilens udformning, skal konsekvenserne heraf være velbelyste og klare for den enkelte.

En del af pensionsformuen vil typisk gå til forsikringsprodukter, der dækker hændelser som sygdom, tab af arbejdsevne og økonomisk sikring af ens efterkommere. Sådanne dækninger er en meget vigtig brik i den enkelte husstands sociale sikring. Øgede krav til forsikringsdækninger mindsker pensionen, og omvendt. De to hensyn skal derfor nøje afvejes. For forsikringsdækningerne gælder det både hvilke hændelser der skal være omfattet, og dækningen i disse situationer. Forsikringsydelse bør være indrettet på en sådan måde, at incitamenterne for sygemeldte til at søge tilbage til arbejdsmarkedet bibeholdes.

For alle er det afgørende, at den samlede pensionspakke sikrer en rimelig levestandard som pensionist, og arbejdsmarkedspensionerne skal være hensigtsmæssigt indrettet for at understøtte dette mål. Der er imidlertid mange, der først interesserer sig for pensionsspørgsmål, når de nærmer sig eller når pensionsalderen. Der er også mange, der går ud fra, at man med en arbejdsmarkedspensionsordning har uddelegeret disse spørgsmål, og derfor tager de det for givet, at tingene er i orden. Denne forventning kan være forstærket af, at arbejdsmarkedspensionerne er obligatoriske for den enkelte. Der er således et paradoks i den forstand, at forventninger og krav til pensionerne er store, men interessen for – og viljen til at sætte sig ind i – de specifikke forhold er beskeden for de fleste. Dette forhold lægger et stort ansvar på pensionsinstitutterne.

Arbejdsmarkedspensionerne bør derfor være opbygget ud fra den præmis, at mange medlemmer ikke ønsker at bruge tid og energi på at sætte sig ind i pensionsspørgsmål, og at de derfor ikke ønsker aktivt at være involveret i en række beslutninger. Tilbud om finansiel uddannelse kan være en del af det enkelte pensionsinstituts kommunikationsstrategi, men arbejdsmarkedspensioner kan ikke forudsætte indsigt eller interesse for finansielle forhold for alle medlemmer. Dette forstærker kravet og ansvaret til arbejdsmarkedspensionsinstitutterne om at udvikle en basispension uden krav om stillingtagen til en række valg for det enkelte medlem. Basispensionen skal være den automatiske løsning for det store flertal af pensionskassens medlemmer. Produktet skal på en gennemsigtig måde tilgodese behov og ønsker for det store flertal af medlemmerne, der ikke ønsker en aktiv involvering. Mulighederne for at udvikle en basispension styrkes af, at medlemsbestande-

ne i arbejdsmarkedspensionsordningerne gennemgående er ret homogene. Medlemmer med et ønske om aktiv indflydelse og valgmuligheder, skal have mulighed for dette på gennemsigtige præmisser, herunder omkostningerne knyttet til disse valg, konsekvenser for slutpension mv.

En basispension for en arbejdsmarkedspension kan enten defineres ud fra nogle generelle principper eller meget konkret udspecificeres i detaljer for investerings- og udbetalingsforhold. Udvalget har valgt at pege på generelle principper for en basispension, da forskelle mellem de enkelte pensionsinstitutters medlemskreds og behov kan begrunde forskelle i den konkrete udmøntning af en basispension. Det er en del af god ledelse for alle pensionsinstitutter at forholde sig til, i hvilket omfang basispensionen tilbudt medlemmerne er i overensstemmelse med disse principper, som således er at opfatte som vejledende minimumskrav. Der kan være grunde til afvigelser fra disse principper, men de bør i så fald forklares og begrundes.

Selv med en veldefineret basispension for arbejdsmarkedspensionen er pensionen afhængig af et væsentligt valg, som kun den enkelte kan foretage, nemlig, tidspunktet for tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet. Det er derfor vigtigt at indrette pensionsordningen og informationerne herom med det formål at skabe klarhed over de økonomiske konsekvenser af dette valg for det enkelte medlem. De økonomiske konsekvenser af tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet fastlægges i et kompliceret samspil mellem alle tre sejler i pensionssystemet, skattesystemet samt arbejdsmarkedsforhold, hvilket ikke øger gennemsigtheden for det enkelte medlem.

I fastlæggelsen af principperne for en basispension har udvalget lagt vægt på det overordnede mål at sikre, at medlemmet ved pensioneringstidspunktet har udsigt til en pension med en rimelig forudsigelig købekraft gennem hele livet. Derfor er hovedvægten lagt på forsikrings- og udglatningsmekanismer, der kan sikre købekraften af pensionen gennem hele pensionisttilværelsen. Samtidig er der lagt vægt på, at produktet også indeholder forsikringsprodukter i forhold til tab af arbejds-/erhvervsevne, dødsfald mv., at med valget af basispensionen, skal det enkelte medlem ikke tage yderligere stillingtagen til en række specifikke forhold knyttet til pensionsordningen.

Grundprincipper for en basispension for arbejdsmarkedspensionerne:

- Det skal være let for det enkle medlem at forstå, hvilken pensions- og forsikringsdækninger man har, og den nødvendige information skal være lettilgængelig.
- Investeringspolitikken fastlægges af pensionsinstituttet med det formål at sikre et højt afkast afvejet mod risikoprofilen knyttet til medlemmets alder samt forudsigeligheden af de fremtidige pensioners købekraft
 - I markedsværdiordninger kan markedsrisikoen håndteres gennem en aldersrelateret porteføljevfordeling, udjævningsmekanismer i udbetalingsfasen og afdækningsstrategier – herunder afdækning af prisændringer på livrenter som følge af ændringer i renteniveauet efterhånden som medlemmet nærmer sig pensionsalderen

- I garanterede forsikringsbaserede ordninger baseret på et gennemsnitsrentepprincip kan renterisikoen håndteres gennem afdækningsstrategier
- Ydelsen ved alderspensionering bør være en livsvarig ydelse (livrente) for at sikre en pensionsdækningen gennem hele livet.
- Indretningen af den livsvarige ydelse bør sikre den ønskede udvikling i købekraften af den samlede løbende pension. Hvis der indbygges elementer, der giver en ujævn fordeling af forbrugsmulighederne over pensionstilværelsen – fx et ønske om at have større forbrugsmuligheder som ung pensionist – skal disse og deres konsekvenser være klart specificerede.
- Forsikringsprodukter i forhold til invaliditet, sygdom og død bør indgå i basispensionen, men ikke i et omfang overstigende 20 % af bidragene. Disse dækninger skal dække typiske risici, og prioriteringen af sådanne dækninger skal stå i et balanceret forhold til den forventede pensionsdækning ved alder og indkomsten ved erhvervsarbejde.
- Betingelserne for tildeling og udbetaling af pensioner og forsikringsdækninger bør være sammenfaldende med betingelserne for tildeling og udbetaling af tilsvarende offentlige ydelser (fx førtidspension, ATP og folkepension), således at ydelsen tidligst kan udløses fra det tidspunkt den tilsvarende offentlige ydelse udløses. Dette øger gennemsigtigheden og retssikkerheden for det enkelte medlem samtidig med, at det øger konsistensen mellem det offentlige system og arbejdsmarkedspensionerne, og skaber administrativ forenkling.
- Da arbejdsmarkedspensionerne er obligatoriske og kollektive, bør de have et væsentligt lavere omkostningsniveau end tilsvarende individuelle og frivillige ordninger.
- Rapporteringen vedrørende investeringsresultater, udgifter til forsikringsdækninger samt omkostninger skal ske på en for kunderne forståelig måde.

VI.2 Arbejdsmarkedspensionerne i samfundsmæssigt perspektiv

Arbejdsmarkedspensionerne er en vigtig del af pensionssystemet og dermed også af velfærdssamfundet. Med arbejdsmarkedspensionerne aflastes det offentlige pensionssystem, og opbygningen af arbejdsmarkedspensionerne er derfor af stor betydning for den fremtidige sikring af velfærdssamfundet. Arbejdsmarkedspensionerne er et vigtigt og væsentligt supplement til de offentlige ydelser, men de udgør kun et delelement i det samlede pensionsbillede.

Arbejdsmarkedspensionerne skal primært tilgodese det enkelte medlems interesser, men under iagttagelse af de samfundsmæssige implikationer af arbejdsmarkedspensionerne. Dette indebærer hensyntagen til de overordnede konsekvenser, som ændringer i arbejdsmarkedspensionerne kan have for de offentlige velfærdssystemer. Et væsentligt samfundsmæssigt balancepunkt er at sikre rimelige pensioner og veludbyggede velfærdstilbud for alle ældre, samtidig med at senere tilbagetrækning tilskyndes. De samfundsøkonomiske konsekvenser af senere tilbagetrækning er væsentligt større end de privatøkonomiske, og derfor har senere tilbagetrækning i takt med øget levetid en stor betydning for at sikre finansieringsgrundlaget for velfærdssamfundet. Dette har også været en central ledetråd i den økonomiske politik igennem de senere år.

Samspillet mellem arbejdsmarkedspensionerne og de offentlige pensioner er – både for den enkelte og set fra samfundsniveau – kompliceret. De offentlige pensioner (folkepension inklusive tillæg) har en vigtig fordelingspolitisk funktion. Samtidig har de indkomst- og formueafhængige tillæg i de offentlige pensioner både en stor forsikringsmæssig og incitamentsmæssig betydning. For personer med indkomster under et vist niveau absorberes variationer i arbejdsmarkedsdeltagelse, og dermed i bidragene til arbejdsmarkedspensioner, i stort omfang af ændringer i de offentlige pensioner (tillæggene). Tilsvarende virkninger gør sig gældende, hvis den private pension helt eller delvist hører op, hvis den ikke indekseres i takt med lønningerne, eller hvis den af andre årsager ikke udvikler sig som forventet. På den måde udgør det offentlige system i samspil med arbejdsmarkedspensionerne en "forsikringsordning", der medvirker til at stabilisere den samlede pension.

Indkomst- og formuereguleringen af tillæggene i den offentlige pension betyder samtidigt, at nettoeffekten på pensionen af en øget arbejdsmarkedsdeltagelse i store indkomst- og opsparingsintervaller er beskeden, og dette har en uheldig incitamentseffekt i forhold til både arbejdsudbud og opsparing. Konsekvenserne for opsparingen modvirkes dog i et vist omfang af, at arbejdsmarkedspensionerne er obligatoriske for den enkelte. De økonomiske incitamenter knyttet til tilbagetrækning er således fastlagt i et kompliceret samspil mellem de offentlige ordninger for efterløn og folkepension samt arbejdsmarkedspensionerne.

Velfærdsforliget fra 2006 og tilbagetrækningsaftalen fra 2011 indebærer, at pensionsalderen sættes op, og på længere sigt indekseres i forhold til levetiden. På den måde bliver "vinduet for frivillig tidlig tilbagetrækning via offentlige ordninger" reduceret, mindre attraktivt og tilgængeligt for færre. På lidt længere sigt vil disse reformer påvirke tilbagetrækningsmønstret, og erhvervsdeltagelsen blandt de ældre vil formentlig stige. Når pensionsalderen på denne måde øges, kan det imidlertid give behov for mere fleksible tilbagetrækningsformer og mulighed for at kombinere pension og arbejde – herunder fx adgang til deludbetaling. Sådanne muligheder involverer i høj grad arbejdsmarkedspensionerne.

Set fra et samfundsmæssigt perspektiv gælder det for arbejdsmarkedspensionerne som helhed, at i fravær af denne pensionsopsparing - og i et vist omfang de tilhørende forsikringsdækninger - ville det finansielle grundlag for de aktuelle offentlige pensioner og velfærdstilbud være væsentligt

svækket. Arbejdsmarkedspensionerne har således et samfundsansvar i forhold til at understøtte politiske mål knyttet til pensioner dækkende hele livet, fastholdelse på arbejdsmarkedet og senere tilbagetrækning i takt med stigende levetid. Ved større ændringer i pensionsvilkårene må aftaltparterne og pensionsinstitutterne derfor også indtænke konsekvenserne for samfundet og dermed mulighederne for at opretholde de offentlige tilbud – dog henset til, at institutterne på vegne af medlemmerne altid søger at optimere deres ordninger i forhold til de til enhver tid gældende regelsæt om offentlige ydelser mv.

Alle valg omkring anvendelse af pensionsformuen til pension eller forsikringsdækninger, sammensætning af produkterne, graden af omfordelinger, solidaritet inden for og mellem generationer, samspil med Søjle I m.v. bør være velargumenterede og bør findes i en veldokumenteret form egnet til det typiske medlem, det krævende medlem, overenskomst-parterne samt det omgivende samfund generelt, herunder ikke mindst politikere og medier.

Arbejdsmarkedspensionsordninger omfatter en meget stor andel af et medlems indkomst og strækker sig over meget lange tidsperioder, hvorfor en løbende forventningsafstemning med medlemmerne er essentiel for, at opbakningen og forståelsen for indretningen af pensionerne kan skabes og vedligeholdes.

Udvalget har følgende generelle anbefalinger til indretningen af arbejdsmarkedspensionerne:

- I fastlæggelsen af produkter og servicetilbud i arbejdsmarkedspensionerne, skal der tages hensyn til, at dækningerne ikke får en størrelse og en karakter, der giver u hensigtsmæssige incitamentsstrukturer i forhold til at fastholde personer på arbejdsmarkedet. Endvidere skal det tilstræbes, at personer, der ikke har væsentlige ekstra-udgifter i pensionisttilværelsen, ikke får større rådighedsbeløb ved tilbagetrækningstidspunktet, end de havde som erhvervsaktive.
- Produkter (såvel pensions- som forsikringsprodukterne) og servicetilbud skal designes i forhold til de offentlige ydelser ved fx folke- og førtidspension. Dermed får medlemmerne i arbejdsmarkedspensionsinstitutterne en balance mellem de skattefinansierede velfærdsordninger og de opsparingsbaserede arbejdsmarkedspensioner, og det sikres, at pensionsordningerne understøtter bl.a. høj jobmobilitet og stort arbejdsudbud. I fastlæggelse af arbejdsevnevurderingen bør der således anlægges en bred betragtning på tværs af faggrænser, ligesom forebyggende tiltag og initiativer til styrkelse af arbejdsevne bør prioriteres højt i forhold til mere passive ydelser.
- Designet af arbejdsmarkedspensionerne skal understøtte jobmobiliteten på arbejdsmarkedet. Det indebærer fravær af krav om helbredsoplysninger ved optagelse og karen, således at lønmodtagere – også i en sen alder – kan skifte job (og dermed evt. også pensionselskab) uden at risikere at stå uden forsikringsdækninger.

- Produkter og dækningsniveauer skal konstrueres ud fra hvor stor jobmobiliteten er inden for de respektive brancher/ arbejdsfunktioner samt det gennemsnitlige lønniveau (og spredningen heri). Det skal sikre, at niveauerne for forsikringsdækningerne (i kombination med de offentlige basisydelser) står i et fornuftigt forhold til den arbejdsindkomst, medlemmerne oppebærer i beskæftigelse. Det er særligt vigtigt at undgå negative incitamentter ved at fastsætte fx dækninger ved tab af erhvervsevne på et sådant niveau, at summen af offentlig førtidspension og supplerende førtidspension fra pensionsordningen fjerner incitamentet til at indgå i revalidering/arbejdsprøvning og fleksjob.
- Jobmobilitet bør gennem overførselsreglerne understøttes ved at det for alle produkttyper er markedsværdien af forpligtelsen, som overføres i forbindelse med jobskifte.
- Pensionsinstitutterne skal aktivt rådgive medlemmerne om mulighederne for at tage deres opsparing med, når et jobskifte medfører skift af pensionselskab. Rådgivning skal tage udgangspunkt i et hensyn til at minimere medlemmets samlede omkostninger, samt at sikre overskuelighed over egen pensionsopsparing. Overførsel af pensionsopsparing ved jobskifte bør ske uden gebyrer eller andre omkostninger.
- De seneste års udvikling på de finansielle markeder har illustreret udfordringerne ved at have garantier, der kun vanskeligt kan afdækkes af de finansielle markeder. Set i lyset af især de kommende solvensregler, vil det være afgørende, at nye gennemsnitsrenteprodukter med en eller anden form for nominel garanti, meningsfyldt skal kunne dækkes af vha. gængse finansielle instrumenter. Alternativet er markedsrentebaserede livscyklusprodukter, hvor risikoen aftrappes frem mod pensionsalderen, med udjævning af udbetalingerne (baseret på gældende rentekurve og markedsforhold) i pensionisttilværelsen.
- Arbejdsmarkedspensionsinstitutternes produkter (såvel forsikrings- som opsparingsprodukter) skal løbende kunne tilpasses ændringer i de offentlige regelsæt. Det gælder såvel regler og tilkendelseskræfter (fx aldersgrænser) for de offentlige ydelser, skatteregler samt nominelle satser mv. Det indebærer, at regelsæt for ydelser m.v., som forudsætter aktiv accept fra den enkelte ved ændringer i regler og vilkår, er u hensigtsmæssige og bør undgås. Klassiske forsikringsaftaler sikrer forsikringstager mod ensidige ændringer fra forsikringsgiver. Anvendelse af dette princip i en arbejdsmarkedspensionsordning kan medføre, at kollektivet kommer til at betale dyrt for særlige gruppers rettigheder, og dette kan i sidste ende påvirke opbakning til ordningerne.
- Da arbejdsmarkedspensionerne - samt hovedparten af firmaordningerne på det kommercielle pensionsforsikringsmarked - er obligatoriske for det enkelte medlem, bør pensionsinstitutterne indrette deres produkter og servicetilbud så administrationsomkostningerne i

arbejdsmarkedspensionsordningerne - under hensyntagen til forskelle i servicetilbud - holdes på et lavt niveau (og i alle tilfælde væsentligt under, hvad der kan observeres i selskaber med akkvisitionsomkostninger).

- For det medlem, der ønsker at sætte sig dybere ind i sin pensionsordning og aktivt foretage valg, bør pensionsinstitutterne tilbyde et afgrænset antal gennemtænkte valgmuligheder fx i forhold til risikodækninger og opsparing, så medlemmet kan tilpasse pensionsordningen til eget behov, familiesituation mv. Prissætningen på disse skal afspejle omkostningerne ved at foretage valgene og den ekstra risiko pensionsinstitutterne løber. Omkostninger bør dog i alle tilfælde (inden for rimelige dækninger) være væsentligt lavere end de alternativer, der udbydes i Søjle III-ordninger.

VI.3 Politiske rammer

De overordnede rammer for det danske pensionssystem er relativt klare, og med velfærdsforliget og tilbagetrækningsreformen er der sikret en betydelig robusthed i forhold til at håndtere ændringer i befolkningens demografiske sammensætning, og særligt stigningen i middellevetiden. Den langsigtede finansielle holdbarhed af systemet er rimeligt sikret, selvom budgetprofilen for de offentlige finanser efterlader systematiske budgetunderskud i en cirka 30-årig periode efter 2020. De senere års reformer er således nået et langt stykke for at skabe sikkerhed og troværdighed omkring velfærdssamfundets tilbud og dermed også hele pensionssystemet. Der er således ikke behov for større og gennemgribende reformer af det danske pensionssystem. Der er imidlertid nogle aspekter, hvor udvalget mener, at initiativer og justeringer er påkrævet:

- Personer med en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet vil via opsparingen til arbejdsmarkedspensioner være sikret et godt supplement til de offentlige pensioner. Der er dog fortsat en restgruppe af personer uden eller med meget beskedne pensionsopsparing. Det drejer sig fortrinsvis om lønmodtagere uden overenskomst-dækning, personer uden eller kun med beskedne tilknytning til arbejdsmarkedet samt en del selvstændige. Det skal noteres, at restgrupperne er blevet mindre i de senere år gennem en række ændringer i de overenskomstaftalte ordninger.
- En sikring af et vist pensionsniveau for alle opnås bedre gennem en obligatorisk pensionsordning end via øget målretning af de offentlige pensioner. En øget målretning af de offentlige pensioner vil øge de sammensatte marginalsatser, og dermed mindske både opsparings- og arbejdsudbudsincitamentet. Dette kan påvirke opbakningen til arbejdsmarkedspensionerne. En obligatorisk pensionsordning sikrer, at alle får sparet op til en pension. Ordningen kan således sikre, at alle, der ikke er omfattet af en arbejdsmarkedspension, får sparet op til en pension af et vist niveau.

- Med den styrkelse af pensionsopsparingen, herunder særligt arbejdsmarkedspensionerne, der er sket igennem de senere år, vil indkomstforholdene for fremtidens pensionister set under et afvige betydeligt fra tidligere, og en ganske stor gruppe vil modtage en rimelig pension. I de offentlige velfærdstilbud og ordninger er der en række aldersbetingede særordninger og tilskud. Disse hidrører fra en tid, hvor opnåelse af pensionsalder ofte var knyttet sammen en beskedent økonomisk formåen. Dette vil i mindre og mindre opfang være tilfældet i fremtiden, og alder er ikke på samme måde som fx sygdom og tab af arbejdsevne en social begivenhed, der automatisk skal udløse særlige tilskud eller begunstigelse. En opretholdelse af disse ordninger vil ikke have stor fordelingspolitisk præcision, og ændringer bør overvejes.
- Det er et politisk ønske at tilskynde til senere tilbagetrækning. De eksisterende ordninger herunder særligt samspillet mellem de offentlige pensioner, arbejdsmarkedspensioner og skattesystemet er kompliceret og samtidig efterlader ofte kun et beskedent økonomisk incitament til senere tilbagetrækning. Der er behov for mere enkle regler og gennemsækelighed, ligesom det på sigt er problematisk med en incitamentsstruktur, der ikke understøtter det politiske ønske om at øge tilbagetrækningsalderen.
- Skattereglernes aldersgrænser bør tilpasses ændringer i efterløns- og pensionsalder, og derfor øges i takt med disse.
- Uensartet effektiv beskatning af alle former for opsparing (forskellige former for fri opsparing (herunder boliger), arbejdsmarkedspensioner m.m.) er med til både at gøre systemet uigennemsækeligt, og kan skabe uheldige incitamenteffekter.
- Pensionssystemets muligheder for at agere og sikre medlemmerne rimelige pensioner afhænger af kontinuitet og stabilitet omkring regler af betydning for pensionsinstitutterne. Dette omfatter også samspillet mellem skatteregler og de sociale ydelser. Forudsigelighed er en afgørende faktor for den enkelte, og derfor er det vigtigt med kontinuitet i politikken på området. Eventuelle ændringer bør varsles i god tid og med en indfasningsperiode.
- Det bør reguleringsmæssigt sikres, at arbejdsmarkedspensionsordninger er således indrettet, at de uden problemer kan tilpasses ændrede regler og rammer i arbejdsmarkedsløvgivningen eller på andre relevante områder. Fx bør det sikres, at mindste udbetalingsalder for pensionsordninger umiddelbart følger med, når efterløns- og pensionsaldrene ændres, og at dette gælder for nye såvel som for eksisterende kontrakter. Herved sikres større klarhed omkring de overordnede retningslinjer, og behovet for overgangsordninger, som ofte undergraver de politiske motiver bag lovændringer, forsvinder eller bliver markant mindre.

Litteratur

Allianz Global Investors, 2011, 2011 Pensions Sustainability Index, International Pension Papers 4/2011.

Andersen, N.C. og V. Borchsenius, 2011, Indvandrerens indkomst som pensionerede – betydningen af pensionsindbetalinger og beskæftigelse, Forsikring & Pension, Analyserapport 2011:8.

Arnberg, S. og M. Barslund, 2012, The Crowding-Out Effect of Mandatory Labour Market Pension Schemes on Private Savings: Evidence from Renters in Denmark Working Paper 2012:1. De Økonomiske Råd.

Banks, J., 2010, Cognitive Function, Financial Literacy and Financial Outcomes at Older Ages: Introduction, Economic Journal, F357-362.

Berlingske Business, 2011, Pension er stadig sort snak for mange, 1. juli 2011.

Beshears, J., J. Choi, D. Laibson og B. Madrian, 2007, The Importance of Default Options for Retirement Saving Outcomes: Evidence from the United States, March 2007.

Beshears, J., J. Choi, D. Laibson, B. Madrian og K.L. Milkman, 2011, The Effect of Providing Peer Information on Retirement Savings Decisions, NBER Working Paper 17345.

Choi, J., D. Laibson, B. Madrian og A. Metrick, 2001, Defined Contribution Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance. Prepared for *Tax Policy and the Economy 2001*, November 9.

Danske Bank, 2009, Financial Literacy among 18-27 year old, Copenhagen.

De Meza, D., B. Irlenbusch, D. Reyniers, 2008, Financial Capability: A Behavioural Economics Perspective, Consumer Research Working paper 69, Prepared for the Financial Services Authority, UK.

Diamond, P., 2004, Social Security, American Economic Review, 94(1), 1-24.

Due, J., og J.S. Madsen, 2003, Fra magtkamp til konsensus, Jurist- og Økonomforlaget, København.

European Commission, 2010, Public Finances in the EMU, Brussels.

Forsikring & Pension, 2010, Danskernes finansielle forståelse.

Foxman, P., 2010, Samspilsproblemer i Pensionssystemet, Analyserapport 2010:13, Forsikring & Pension.

Grosen, A., 2011, Klassifikation af pensionsprodukter, Finans/invest 6/11, 2-4.

Jappelli, T., 2010, Economic Literacy: An International Comparison, Economic Journal, F429-451.

Kramp, P.L., J.L. Lohff, og J.P.Maltbæk, 2012, Pensionsopsparing, Nationalbankens Kvartalsoversigt, 2012(1), 99-115.

Liebman, J.B., and E.F.P. Luttmer, 2011, Would People Behave Differently if they better understood Social Security? Evidence from a field Experiment, NBER 17287.

Linaa, Jesper G., L.H.Pedersen og P.B Sørensen, 2010, Den effektive beskatning af opsparingsafkast i Danmark, Working Paper 2010-5, Økonomisk Råds Sekretariat.

Lusari,A., and O.S. Mitchell, Financial Literacy Around the World: An Overview, NBER Working Paper, 17107.

Nielsen, A.Ø, 2011,Modning af pensionssystemet, Forsikring & Pension, Analyserapport 2011:3.

Nielsen & Risager (2001), "Stock returns and Bond Yields in Denmark 1922 – 99" No 03-2001, Working Papers from Copenhagen Business School, Department of Economics

Nordea Liv & Pension, 2008, Nyhedsbrev, januar: "Mange samlevende er ikke sikret, som de tror".

OECD, 2011, Pensions at a Glance, Paris

OECD, 2011, G20 High-Level Principles on Financial Consumer Protection

Penge- og Pensionspanelet, 2008, Penge- og Pensionspanelets 1. barometer, 2008.

Penge- og Pensionspanelet, 2009a, Penge- og Pensionspanelets 2. barometer, 2009.

Penge- og Pensionspanelet, 2009b, Fokusgrupper om Dækningsoversigter. Rapport udarbejdet af Capacent for Penge- og Pensionspanelet.

Kramp P.L. og J. L. Lohff, 2011, Pensionsopsparing, Nationalbankens Kvartalsoversigt.

Regeringen, 2012, 2020 Plan.

SFI– Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 2007, Danskernes Pensionsopsparing – En deskriptiv analyse, 07:21, København.

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 2008, Danskernes forventninger til pension, København.

SFI– Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 2008, Danskernes indbetalinger til pension, 08:11, København.

Skaarup, J.Z., 2010, Restgruppen med lav og utilstrækkelig pensionsopsparing- baggrundsrapport, Forsikring & Pension. Analyserapport 2010:12.

Stampe, C., og Mielke, S. , 2011, PensionDanmarks markedsrenteprodukt med fokus på udjævningsmekanismen i udbetalingsperioden, Finans/Invest.

Super System Review, 2010, Final Report, Commonwealth of Australia, www.SuperSystemReview.gov.au.

Topdanmark, 2007, Focus, TopDanmarks Virksomhedsblad nr. 19, 9.11.2007.

TV2 Finans, 2008, Flere danskere tænker på pensionen, 14.01.08.

Økonomi- og Erhvervsministeriet m.fl., 2003.

Økonomi- og Erhvervsministeriet, 2010, Familiernes Økonomi, Økonomisk Tema nr. 10.

Økonomisk Råd, 2008, Dansk Økonomi – Forår 2008, Kapitel II: Opsparing. København.

Økonomisk Råd, 2012, Dansk Økonomi – Forår 2012, Kapitel III: Langsigtede finanspolitiske udfordringer. København.

Velfærdskommissionen, 2006, Fremtiden velfærd – vores valg, København.

Workplace Retirement Income Commission, 2011, Building a strong, stable and transparent pension system. The Final report of the Workplace Retirement Income Commission.

World Bank, 1994, Averting the Old Age Crisis.

Bilag I: Kommissorium

Penge- og Pensionsudvalget har nedsat et ekspertudvalg (herefter udvalget) bestående af følgende personer:

Torben M. Andersen, Aarhus Universitet (formand for udvalget)
Cristina Lage, Nordea Invest, fra 1/9: Unipension.
Peter Melchior, PKA
Torben Möger Pedersen, PensionDanmark
Lars Rohde, ATP

Udvalget har til opgave inden forår 2012, at skrive en rapport med anbefalinger om indholdet af et generisk pensions- og livsforsikringsprodukt.

Udvalget skal alene fokusere på overenskomstbaserede arbejdsmarkedspensionsordninger og overordnet besvare følgende spørgsmål:

Hvordan skal et generisk pensions- og livsforsikringsprodukt se ud, hvis det på bedst mulig vis skal bevare medlemmernes købekraft; sikre medlemmerne relevante forsikringsdækninger i forskellige livssituationer samt egne sig til medlemmer, som ikke vil bruge væsentlig tid på pensionsvalg, men vil have et produkt med gennemskuelige egenskaber, som på en betryggende måde "passer sig selv"?

Nogle pensionsordninger står i disse år overfor en række udfordringer. Det drejer sig for eksempel om levetidsforlængelser, garantier og (utilsigtede) omfordelinger mellem grupper af forsikringstagere. Udover de direkte problemer for selskaberne påvirker de også medlemmernes opfattelse af pensionsordningerne som fair, sikre og troværdige. Derfor er det Penge- og Pensionspanelets ønske, at udvalget forholder sig til disse problemer på medlems- såvel som selskabsniveau.

Udvalget har – se nedenfor – frihed til selv at fortolke opgaven, men Penge- og Pensionspanelet har i forarbejdet identificeret følgende vigtige emner i relation til opgaven.

Købekraftsikring

Et pensions- og opsparingsprodukt har grundlæggende til formål at flytte købekraft, dvs. en inflations- og indkomstsikring af den enkeltes opsparing. En sikring af dette er en stor udfordring for investeringspolitikken. Hvorledes kan en pensionsordning bedst muligt sikre disse overordnede mål?

Solidaritetsprincippet

I kollektive pensionsordninger er der et solidarisk element, som består i, at personer, som udgør mindre eller større risici, betaler det samme for pensionsydelsen. Tilsvarende er der en (solidarisk) omfordeling af investeringsafkastet i pensionsordninger baseret på gennemsnitsprincippet. Men hvor langt skal solidariteten gå? Mange er antagelig enige i, at solidariteten skal omfatte gode og dårlige liv, men skal den også omfatte børne- og ægtefælledækning mv.? Og skal generationer, der opnår et stort investeringsafkast, bidrage til generationer, der opnår et lille investeringsafkast?

Pensionsgarantier og medlemmets oplevelse af produktet som fair, sikkert og troværdigt.

Garantier er ikke gratis. De skal vel betales af de medlemmer, der oppebærer fordelene. Samtidig er der en række mere specifikke og grundlæggende spørgsmål omkring garantier i det hele taget. Har garantier en rolle at spille i opfyldelsen af den grundlæggende målsætning om købekrafts- og indkomstsikring i en kollektiv ordning? Hvilken rolle skal garantier i givet fald spille i styringen af den fremtidige pensionsydelse – i hhv. opsparings- og i udbetalingsfasen? Og skal garantier i givet fald være juridisk bindende?

Forsikringsdækninger og livscyklus

Hvilke forsikringsdækninger skal være indeholdt i pensionsproduktet? Og hvordan skal hvert enkelt medlem være forsikringsdækket set i lyset af, at hvert enkelt medlem i løbet af livet skifter livsfase flere gange? Skal livsforsikringer, livrente, ægtefælle- og børnepension være en fast bestanddel af et standard pensionsprodukt eller blot tilvalgsmuligheder?

Tilvalg vs. default

Hvilke valg lægger man mest hensigtsmæssigt hos medlemmerne og hvilke valg er medlemmerne bedst tjent med er pr. default? Eksempelvis de ovennævnte forsikringer og dækninger til familiemedlemmer. Men andre valg kan også være pr. default eller aktivt valg. Eksempelvis investeringsprofil (risikoprofil), gennemsnitsrente/markedsrente. Skal en tilpasning til forskellige livsfaser være indeholdt (pr. default) i produktet, eller skal det kræve et aktivt valg fra medlemmet?

Produktets kendetegn – rente, garantier og varighed

Hvad er det relevante mix mellem livrente, engangsudbetalinger og ratepensioner. Heri bør indtænkes problemerne omkring valgfrihed. I det omfang udvalget anbefaler et livrenteprodukt skal udvalget samtidig komme med anbefalinger omkring levetidsforlængelser. Hvem skal bære risikoen ved usystematisk hhv. systematisk levetidsrisiko? Herunder hvad skal der ske ved væsentlige medicinske fremskridt, der på kort tid vil forøge levetiden markant?

Medlemmets risiko/risikomåling

Flytning af købekraft er et centralt element i et pensionsprodukt. Risikoen for medlemmet er knyttet til ydelsesforløbet i pensionsperioden og risikomåling skal knyttes hertil. Traditionelle målinger af risiko, baseret på investeringsresultaterne må være af sekundær betydning og er mere knyttet til selskabets risici, specielt hvis der er udstedt garantier. Hvorledes klargøres og måles den relevante risiko for medlemmet?

Investeringsstrategi for et generisk produkt

Hvordan skal investeringerne tilrettelægges? I hvilket omfang skal garantier anvendes som disciplinerende faktor for investeringerne for at sikre større risikodisciplin og styring? Og i hvilket omfang skal eventuelt frit valg af investeringsstrategi erstattes af et livscyklusprodukt med en mere eller mindre automatisk tilpasning af investeringsprofilen for den enkelte over tid?

Transparens

Erfaringsmæssigt anvender medlemmer af arbejdsmarkedspensionsordninger ikke meget tid på pensions-spørgsmål. De opfatter det som svært stof og – især for unge – ikke specielt relevant. Derfor bør et nyt standardprodukt være simpelt og transparent. Det bør være et selvstændigt mål, at medlemmerne let kan forstå de overordnede valg, principper og de involverede risici.

Rapporten bør beskrive/definere/afgrænse hvert af ovenstående emner samt give en anbefaling på hvert af punkterne.

Udvalgets arbejde

Udvalget har frihed til selv at præcisere og definere opgaven indenfor rammerne af kommissoriet. Udvalget har frihed til – efter egen vurdering – at behandle andre emner end de ovennævnte. Rapporten bør dog fortælle om, hvilke afgrænsninger der er foretaget og hvorfor disse er foretaget. Udvalget kan også efter eget skøn anbefale yderligere undersøgelser på specifikke områder.

Udvalget træffer i samarbejde med Penge- og Pensionspanelets formand aftale om en deadline for aflevering af rapporten.

Penge- og Pensionspanelets sekretariat er bindeled mellem udvalget og panelet og kan bistå udvalget med forskellige praktiske opgaver.

Målgruppe og indhold

Målgruppen for det standard pensionsprodukt, som udvalget skal beskrive, er almindelige medlemmer af en arbejdsmarkedspensionsordning, som ikke ønsker at bruge tid på pension, men blot ønsker et produkt, der "passer sig selv", sikrer en god forsikringsdækning og sikrer, at de kan bevare deres købekraft som pensionister.

Det er Penge- og Pensionspanelets ønske, at rapporten skal være debatskabende, men det er også ønsket at rapporten kommer med klare anbefalinger til, hvordan et fremtidigt generisk pensionsprodukt kunne se ud..

Rapporten bør kunne læses af arbejdsmarkedets parter, beslutningstagere, og branchen, men også af medier og den brede offentlighed med interesse for pensionsspørgsmål.

Offentliggørelse

Rapporten sendes til Penge- og Pensionspanelets formand. Formanden kan inden endelig offentliggørelse beslutte at indhente kommentarer (peer-reviews) fra anden side. Kommentarerne sendes til udvalget. Udvalget kan efter eget skøn indarbejde disse i den endelige rapport.

Den endelige rapport offentliggøres på Penge- og Pensionspanelets konference om pension i foråret 2012. Rapporten tilsendes til panelet om morgenen på offentliggørelsesdagen.

Rapporten behandles herefter på førstkommende møde i Penge- og Pensionspanelet.

I forbindelse med offentliggørelse publiceres rapporten på Penge- og Pensionspanelets hjemmeside www.ppp.dk.

Penge- og Pensionspanelet forventer, at ekspertudvalget vil stå til rådighed for en offentlig debat i en nærmere aftalt periode efter offentliggørelsen.

Bilag II: Kortlægning af arbejdsmarkedspensionerne (struktur, valgmuligheder m.m.)

Nr.	Tabel 1 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensions- kasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
1.01	Overenskomstområde	Industriens Overens- komst, overenskom- ster på NNF's område, samt nogle mindre overenskomstområder med tilknytning til industriområdet	AC-overenskomst	Yngre læger	Lærere og undervisere	Det kommunale område	FOA	Transport og Logistik	Offentlig ansatte fortrinsvis indenfor sundheds- og social- sektoren	HK/Kommunal	Stat, Kommune, regioner og private virksomheder
1.02	Overenskomstparter	Primært DI og CO- industri, DI og NNF samt DS Håndværk & Industri og Dansk Metal, 3F og Blik- og Rørarbejderforbundet.	Staten og DJØF/AC	Foreningen af Yngre Læger og Danske Regioner	KL & LC	BUPL og KL	FOA, KL	3F og ATL (Arbejdsgi- verforeningen for Transport og Logistik)	KL, Danske Regioner, Sundhedskartellet, HK, Danske Socialrådgive- re, Socialpædagoger- nes Landsforbund	HK/Kommunal, KL	AC området
1.03	Pensionsbidrags- procent	12% (for de fleste medlemmer)	17,1%, rådighedstillæg 9%	0,1579	0,173	0,1377	Typisk mellem 12%- 15%	0,12	13,13-17,7% af pensionsgivende løn	0,155	15-17,8%
1.04	Pensionsind-betalinger (median) før AMB	41.800 kr. (årligt ca.)	71.490 kr.	68.828 kr. årligt	4.844 kr.		30.000 kr./årligt	38000	3.700 kr. måned	3.987,52 inkl. AMB	5.745,25 månedligt
1.05	Bruttoløn (median)	348.000 kr. (årligt ca.)	Ingen oplysning	435.894 kr. årligt	28.000 kr.	323.000 kr.	240.000 kr./årligt (pensionsgivende)	317000 før AMB	420.000 kr. årligt	308.564,76 (pensions- givende løn)	Oplysningen haves ikke
1.06	Øvrige bemærkninger:			Eksemplet er en reservelæge uden overgangstillæg			Enkelte private arbejdsgivere		Mange medlemmer har løndelev, der ikke er pensionsgivende	På nyttegningsproduk- tet anvendes 2/3 af præmien til gruppelev og Livsvarig alderspen- sion. Den resterende 1/3 af præmien anvendes til forsik- ringsdækninger, opsparing og/eller unit link efter medarbejde- rens eget valg. Hvis medarbejderen ikke gør brug af valgfrihe- den anvendes præmi- en til ratepension.	-
Nr.	Tabel 2 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensions- kasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
2.01	Anvender selskabet helbredsskema ved optagelse	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
2.02	Er der karens eller tilsvarende ift. opnåel- se af visse forsikrings- dækninger	Nej	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja
2.03	Hvis ja, angiv periode		2 år	5 år			3 år		3 mdr.	10 år	2 år

2.04	Øvrige bemærkninger:			Der skal være indbetalt fulde overenskomstmæssige bidrag i 5 år.	Medlemmer der modtager førtidspension eller er i fleksjob (eller har været det inden for de sidste 3 år), får ingen dækning ved invaliditet, men fuld dækning ved død		Helbreds klausul ved flexjobbere (ansat med lønkompensation)		Der er ikke ret til udbetaling/præmie-fritagelse ved erhvervsevnetab, hvis erhvervsvennen ved optagelsen er nedsat med 2/3 eller mere. Begrænsningen bortfalder 10 år efter medarbejderens optagelse i pensionsordningen.	Der afkræves helbreds erklæring ved optagelse udenfor overenskomst. Medlemmer over 60 optages uden risikodækning	
Nr.	Tabel 3 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
3.01	Anvendes garantier	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja
3.02	Beskriv:		0 %, 2 %, 3 %, 3,7 %, 4,25 %	Gælder for medlemmer indtrådt efter 1. juli 1999	Betinget garantier (levetid) med 0 % ydelsesgaranti				Ydelsesgaranti	Produktet er et livscyklusprodukt på markedsrente.	Der anvendes betingede garantier.
3.03	Livsvarig alderspension	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
3.04	opsparingstype	Markedsrente, livscyklus	Gennemsnitsrente	Livsvarig livrente	Livsvarig livrente - grundform 211	Markedsrente	Livrenter - obligatorisk/frivillig	Markedsrente	? Livsvarig livrente	Livsvarig alderspension. Udløb 67 år.	Livrenter
3.05	-Andel af opsparing for typisk medlem ¹⁾ (pct.)	Ca. 71%. På sigt vil det blive 45%.	0,91	1	0,8	0,54	Minimum 20%	0,5		2/3 af præmien (jf. pkt. 1.06)	1
3.06	Reservesikring af opsparingen til livsvarig alderspension	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej
3.07	Beskriv:		-			Depotsikring		Gruppelivsdækning ved død udbetaler mindst depotet efter afgift			
3.08	Ratepension	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja
3.09	- opsparingstype	Markedsrente, livscyklus	Gennemsnitsrente			Markedsrente		Markedsrente	Ophørende 10 årig livrente	10-årig ratepension med/uden sikring ved død. Udløb 67 år.	Ratepension og ophørende livrenter
3.10	-Andel af opsparing for typisk medlem ¹⁾ (pct.)	Ca. 20%. På sigt vil det blive 45%.	0,98			0,36		0,5		1/3 af præmien (jf. pkt. 1.06)	Kan vælges op til 1/3-del, hvis overenskomst - ellers frit.
3.11	Kapitalpension	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja
3.12	- opsparingstype	Markedsrente, livscyklus	-		Grundform 125	Markedsrente	Frivillig	Markedsrente	Skat 1 - engangssum	Alderssum med/uden sikring ved død. Udløb 67 år.	Kapitalpension og alderssum
3.13	-Andel af opsparing for typisk medlem ¹⁾ (pct.)	0,09	-		16,67% af præmien	0,1	0-40 %	0	9,5% af bidrag	0	Kan vælges op til 1/6-del, hvis overenskomst - ellers frit. For alderssum typisk 10 % af betalingen til livrenten.
3.14	Hvilke valgmuligheder har medlemmerne for selv at bestemme fordelingen af opsparingen på opsparingsprodukter, beskriv:	Medlemmerne kan fravælge at indbetale til kapitalpension, og har mulighed for at overføre kapital- og/eller ratepensionen til en livrente ved pensionering.	Ingen	Findes ikke	Kan til- og fravælge kapitalpension	Ingen	Kan selv bestemme for ca. 50 % af bidrag	Der kan vælges ren indbetaling på livrente. Alternativt kan andelen til kapitalpension vælges op til 10 eller 50 % ved tilsvarende reduktion af rateandelen.	Fravælge indbetaling til engangssum	1/3 af indbetalingen anvendes til valgfrie forsikringsdækninger, opsparing og/eller unit link. Hvis medarbejderen ikke gør brug af valgfriheden anvendes præmien til ratepension, jf. pkt. 1.06.	Hvis overenskomst kan der vælges 1/3 på ratepension og kapitalpension tilsammen dog højst 1/6 af kapitalpension. Alderssummen kan fravælges.

3.15	Andel af medlemmerne, som har gjort brug af de nævnte valgmuligheder (pct.)	Under 1 %	-				Max 10 %	0,02	få	Det er ikke muligt at oplyse denne andel. Hvis medarbejderen ikke gør brug af valgfriheden anvendes præmien på nuværende tidspunkt til ratepension. Den er tidligere blevet anvendt til livsvarig alderspension. Det er ikke muligt at adskille dem, der aktivt har valgt en opsparingsstype og dem, der er oprettet automatisk efter hhv. nuværende og tidligere gældende regler.	2,4 % for rate, ophørende livrente og kapitalpension alene.	
3.16	Hvilke valgmuligheder har medlemmerne for selv at påvirke sammensætningen af deres investeringer – om nogen, beskriv	Ingen, det er et livscyklusprodukt uden valgmuligheder	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen	Ingen			Medlemmerne kan vælge høj/mellem/lav risiko. Alternativt er der frit valg af sammensætningen blandt PensionsDanmarks puljer og 10 eksterne aktiefonde. Mulighederne gælder kun for rate- og kapitalpension.	Ingen	
3.17	Andel af medlemmerne, som har gjort brug af de nævnte valgmuligheder (pct.)	-	-				-	0,003			Under 1 %	
3.18	Mulighed for privat supplerende opsparing?	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	
3.19	- Hvis ja: omkostninger ved supplerende privat opsparing	2 kr. om måneden i administrationsomkostninger, hvis der er indbetaling i måneden + 2 kr. pr. måned i depotomkostninger.	Hovedordning: 1,3 % af indbetaling, max i alt 2.160 kr. i afdeling 1 og 1.080 kr. i afdeling 2	Pt. 1,5 % af indbetalingen	2,25 % af indbetalingen	0,07	Samme som AMP-ordningen	0	Som i pensionskassen	Ingen	0,55 % for rate- og kapitalpension og 0,8 % for livrenter	
3.20	Andel af medlemmerne, som har gjort brug af muligheden for privat supplerende opsparing (pct.)	0,04	Ingen oplysning	0,02	0,01		1. Via Weekendpension - ca. 1300 medlemmer, 2. Via overenskomsten - ny mulighed	Max. 5%	0,011		Under 1 %	Kan ikke opgøres
3.21	Øvrige bemærkninger:	Livscyklusproduktet indføres pr. 1/6 2012		De 2 pct. anført under spg. 3.20 omfatter kun de medlemmer, der privat indbetaler supplerende. Vi kan ikke opgøre, hvor mange der har bedt arbejdsgiveren om at indbetale ekstra.								Medlemmer optaget før 2008 har børnepension ved alderspensionering
	Tabel 4	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension	

Nr.	Spørgsmål										
4.01	Løbende ydelse	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
4.02	Løbende ydelse (størrelse på dækning)	60.000 kr./år. (typisk)	295.000 kr.	Individuel	Udgør det samme som alderspension	87.000 kr./årligt	Minimum 20.000 kr./årligt	48.000 kr./årligt	Afhænger af indbetaling	20/10/0 % afhængig af alder ved optagelse	Standard 100% af alderspension ved alder 67 år.
4.03	- Solidarisk eller individuel prissætning?	Solidarisk	Solidarisk	Solidarisk	Individuel prissætning	Solidarisk	Kollektiv	Solidarisk	Individuel	Solidarisk	Individuel
4.04	Opsparingsikring	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja
4.05	Solidarisk eller individuel prissætning (eller fx aktivrente med præmiefratagelse ved invaliditet)	Bidragsfratagelsen regnes via. aktivrente med præmiefratagelse med invaliditet	-	Solidarisk		Individuel aktivrente	-	Solidarisk. Pris pr. kroners dækning er identisk for løbende ydelse og opsparingsikring			Individuel Individuel
4.06	Kriterium for tilkendelse af evt. løbende ydelse, beskriv:	Når den forsikredes erhvervsevne på grund af sygdom eller ulykkestilfælde skønnes varigt nedsat med 2/3 eller mere af den fulde erhvervsevne. Forringelsen af erhvervsevnen bedømmes af Industriens Pension under hensyn til den pågældendes helbredsmæssige forhold ud fra en ren lægelig vurdering.	2/3 faginvaliditet	Erhvervsevnen som læge skal være nedsat til 1/3 eller derunder, og lidelsen skal skønnes at vare min. 6 måneder.	Invalidepension = Tilkendelse af offentlig førtidspension, Midlertidig invalidepension = er fratrædt, modtager sygedagpenge, ledighedsydelse eller revalideringsydelse	Førtidspension	Arbejdsevnekriteriet (offentlig kendelse)	Tilkendelse af offentlig førtidspension.	Offentlig tilkendelse af førtidspension	Medarbejderen opnår ret til udbetaling/præmiefratagelse ved erhvervsevnetab, når - den generelle erhvervsevne er varigt nedsat med 2/3 eller mere af den fulde erhvervsevne, og - erhvervsevnen i forsikringstiden er nedsat af helbredsmæssige årsager på grund af sygdom eller ulykkestilfælde, som ikke er fremkaldt med forsæt, og - medarbejderen er fratrædt sin stilling, og - lønudbetaling er ophørt.	50% invalidepension ved tab af 50% erhvervsevne i sit fag (fagspecifik) og 100% invalidepension ved tab af 2/3 erhvervsevne i sit fag (fagspecifik)
4.07	Udløb for forsikringsdækningen	60 år	65(67) år	67 år	65 år	Efterlønsalder	65 år	62 år	65 år	67 år	½ invalidepension skal være tilkendt inden 60 år og hel invalidepension inden 67 år.
4.08	Udløb for pensionsydelsen	67 år	Livsvarig	Ingen	65 år	Alderspension/folkepensionsalder	65 år	62 år	65 år	67 år	67 år, hvorefter alderspensionen starter udbetaling
4.09	Forældelse af krav	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja
4.10	Beskriv:	Dansk rets alm. regler	Kun invalidepension fra ansøgningstidspunkt	Lovgivningens almindelige bestemmelser	Efter gældende lov om forældelse	5 år	De almindelige FAL-regler for forældelse (år), men kun ved nyttegning ml. alder 50-60			Forældelse gøres normalt ikke gældende.	Forældes efter de i lovgivningen fastsatte forældelsesfrister, med følgende undtagelse: - Hvis medlemmet på ansøgningstidspunktet fortsat opfylder betingelserne for udbetaling, vil selve retten til løbende ydelser aldrig forældes. Kun de ydelser der er ældre end 3/10 år vil blive forældet.
4.11	Kan dækningen fravælges	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej

4.12	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)						Max. 30% i gruppen alder 50-60 år.				
4.13	Er der valgfrihed ift. dækningernes størrelse	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
4.14	Beskriv:		-				Dog min. 20.000 kr. pr. år.	Den løbende ydelse kan vælges op eller ned med 50 %		Produktet indeholder en basisdækning jf. pkt. 4.02. Medarbejderen vælger selv størrelsen af den supplerende dækning.	Kan vælges mellem 40-500 % af alderspension ved 67 år.
4.15	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har gjort brug af valgfrihed ift. dækningernes størrelse (pct.)		-				Max. 10%	0,002		0,3	0,003
4.16	Prissætning for tilvalgsdækninger		-				Kollektiv	Samme solidariske pris pr. kroners dækning for valgt højere/lavere dækning.		Individuel	
4.17	Hvornår kan evt. valg foretages, og hvornår får det effekt fra		-				Skal være aktivt indbetalende. Kan vælge om til enhver tid under 60 år - gældende fra næste 1.	Nedvalg får effekt måneden efter valg. Opvalg får effekt seks måneder senere. Begge dele forudsætter at medlemmet er bidragsaktiv både ved foretagelse af valg og ikrafttræden af dækning. Ved opvalg må medlemmet desuden ikke have fået udbetaling for Kritisk Sygdom.		Medarbejderen kan til enhver tid vælge om.	Kan foretages fra optagelse og får effekt fra førstkomende først (vedr. 4.13)
4.18	Andel af medlemmerne, som aktivt har tilvalgt tilvalgsdækninger (pct.)		-				Max. 10%	Ej relevant		0,3	
4.19	Engangsbeløb/sumudbetaling	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja (via. Solidarisk gruppeforsikring)
4.20	Engangsbeløb/sumudbetaling (størrelse på dækning)	100.000 kr.	Se bilag 1			255.000 kr.	130.000 kr.		148.000 kr.	200000	400.000 kr. aldersgraderet
4.21	Aftrapning af dækningen	Nej	Ja	Nej		Nej	Nej		Nej	Nej	Ja
4.22	Beskriv		Aftrappes fra 40-60 år				Gruppesum				400.000-100.000 kr. bortfalder ved 60 år.

4.23	Kriterium for tilkendelse af evt. sumudbetaling/en-gangsydelse	Når den forsikredes erhvervsevne på grund af sygdom eller ulykkestilfælde skønnes varigt nedsat med 1/2 eller mere af den fulde erhvervsevne. Føringelsen af erhvervsevnen bedømmes af Industriens Pension under hensyn til den pågældendes helbredsmæssige forhold ud fra en ren lægelig vurdering.	Tilkendt invalidepension			Førtidspension	Arbejdsevnekriteriet		Tilkendelse af offentlig førtidspension	Se pkt. 4.06	Tilkendelse af varig hel invalidepension.
4.24	Udløb for forsikringsdækningen	60 år	67 år i afdeling 1, 65 år i afdeling 2			Efterlønsalder	60 år		60 år	67 år	60 år
4.25	Forældelse af krav	Ja				Ja	Ja		Nej	Nej	Ja
4.26	Beskriv:	Dansk rets alm. regler				5 år	De almindelige FAL-regler for forældelse (3 år), men kun ved nytægning ml. alder 50-60			Forældelse gøres normalt ikke gældende.	Efter lovgivningens regler.
4.27	Kan dækningen fravælges	Nej				Nej	Nej		Nej	Nej	Nej
4.28	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)										
4.29						Nej	Nej				
4.30	Er der valgfrihed ift. dækningernes størrelse	Ja	Nej						Nej	Nej	Nej
4.31	Beskriv:	Der kan vælges mellem en dækning på 100.000 eller 150.000 kr.									
4.32	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har gjort brug af valgfrihed ift. dækningernes størrelse (pct.)	0,003									
4.33	Prissætning for tilvalgsdækninger	50.000 kr. ekstra i invalidesum koster op til 44 kr. mere om måneden efter bonus (2012), afhængig af forsikredes alder.					Solidarisk			Tilvalg er ikke muligt på invalidesum.	
4.34	Hvornår kan evt. valg foretages, og hvornår får det effekt fra	Hvis der bliver indbetalt bidrag, kan der vælges. Sættes dækningen op har det virkning efter 12 måneder. Sættes den ned har det virkning efter 3 måneder									

4.35	Andel af medlemmerne, som aktivt har tilvalgt tilvalgsdækninger	0,3 % samme svar som i 4.32 da eneste valgmulighed er tilvalg af ekstra dækning.									
4.36	Børnepension	Nej	Ja		Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja
4.37	Beskriv:		20 % af egen pension		Til børn under 21 år		I nogle ordninger, dækning min. 5.000 kr.		25% af alderspension		Der er ingen udbetaling af børnepension ved tab af erhvervsevnen. Standard er 20% af medlemmets alderspension. Kan vælges valgfrit i intervallet 0-20% af højeste alders- og invalidepension.
4.38	Øvrige bemærkninger:					½ invalidesum ved fleksjob					
Nr.	Tabel 5 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
5.01	Engangsbeløb/sumudbetaling	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
5.02	Størrelse på dækning	100.000 kr.	124.000 kr.	Pt. 115.000 - 150.000 kr.		100.000 kr.	100.000 kr.	100.000 kr.	148.000 kr.	100.000 kr.	100.000 kr.
5.03	Udløb for forsikringsdækningen	67 år	67 år	65 år		Folkepensionsalder/alderspension	65 år	65 år	65 år	70 år	67 år
5.04	Aftrapning af dækningen	Nej	Nej	Ja		Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
5.05	Beskriv:		-	Til og med 59 år 150.000 og fra 60 til og med 64 år 115.000 kr.							
5.06	Kan dækningen fravælges	Ja	Nej	Nej		Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
5.07	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)	0,001	-								
5.08	Er der valgfrihed ift. dækningens størrelse	Ja	Nej	Nej		Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej
5.09	Beskriv:	Der kan vælges mellem en dækning på 0 kr., 50.000 kr., 100.000 kr. og 150.000 kr.	-					Dækningen kan vælges op eller ned med 50 %			
5.10	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har gjort brug af valgfrihed ift. dækningens størrelse (pct.)	0,002	-					0,002			
5.11	Prissætning for tilvalgsdækninger	Hvis dækningen sættes op til 150.000 kr. koster det op til 61 kr. mere om måneden efter bonus (2012), afhængig af forsikreres alder	-					Samme solidariske pris pr. kroners dækning for valgt højere/lavere dækning.		Tilvalg er ikke muligt på sum ved visse kritiske sygdomme.	

5.12	Hvornår kan evt. valg foretages, og hvornår får det effekt fra	Hvis der bliver indbetalt bidrag, kan der vælges. Sættes dækningen op har det virkning efter 12 måneder. Sættes den ned har det virkning efter 3 måneder	-					Nedvalg får effekt måneden efter valg. Opvalg får effekt seks måneder senere. Begge dele forudsætter at medlemmet er bidragsaktiv både ved foretagelse af valg og ikrafttræden af dækning. Ved opvalg må medlemmet desuden ikke have fået udbetaling for Kritisk Sygdom.			
5.13	Andel af medlemmerne, som aktivt har tilvalgt tilvalgsdækninger (pct.)	0,001	-								
5.14	Samarbejde med Landspatientregistret om identifikation	Ja	Nej	Ja		Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja
5.15	Forældelse af krav	Ja	Ja	Ja		Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja
5.16	Beskriv:	Dansk rets alm. regler	Lovgivningens forældelsesregler. Ved udtræden af ordningen 3 måneder.	Lovens almindelige bestemmelser		5 år	3 år			Forældende gøres normalt ikke gældende.	Efter lovgivningens regler
5.17	Øvrige bemærkninger:		Samarbejde med Landspatientregistret om identifikation forventes indført i 2012								
Nr.	Tabel 6 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
6.01	Engangsbeløb/sumudbetaling	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
6.02	Størrelse på dækning	300.000 kr.	1.099.000 til 45 år. 806.000 kr. 45-54 år. 510.000 55-66 år.	Individuel - svarer til 2,4 års alderspension ved alder 67.		1.275.000 kr.	425.000 kr. (obligatorisk) + frivillig	PensionDanmark udbetaler depotet efter afgift - dog mindst 500000 kr. Se dog 6.05	596.000 kr.	500.000 kr.	1.100.000 kr. aldersgraderet
6.03	Udløb for forsikringsdækningen	67 år	67 år	67 år		Alderspension/folkepensionsalder	65 år	Alderspensionering (se dog også 6.05)	65 år	70 år	67 år
6.04	Aftrapning af dækningen	Nej	Ja	Nej		Ja	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
6.05	Beskriv:		Se 6.02	Engangsbeløb udbetales kun, hvis pensionsordning 2 er valgt. I pensionsordning 1 udbetales dog ugiftesum (også på 2,4 års alderspension ved alder 67), hvis der ikke skal udbetales ægtefællepension.			Nedsættes årligt med 51.000 kr. fra alder 41		Mindestebeløb falder til 75% (375.000) ved alder 45, 50 % (250.000) ved alder 55 og 0 ved alder 65.		1.100.000-200.000 kr

6.06	Kan dækningen fravælges	Ja	Nej	Ja		Nej	Nej (for den obligatoriske del)	Nej	Nej	Nej	Nej
6.07	Er der valgfrihed ift. dækningernes størrelse	Ja	Nej	Nej		Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej
6.08	Beskriv:	Der kan vælges mellem en dækning på 0 kr., 300.000 kr. eller 600.000 kr. (afgiftsfri)	-				Der kan tilvælges en frivillig dødsfaldssum på min. 200.000 kr.	Mindstebeløb før aftrapning kan vælges fra 0 til 1 mio. i fem valgtrin.			Produktet indeholder en baissdækning, jf. pkt. 6.02. Medarbejderen vælger selv størrelsen af den supplerende dækning.
6.09	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har gjort brug af valgfrihed ift. dækningernes størrelse (pct.)	0,005	-				Max. 10%	0,006		Under 1%	
6.10	Prissætning for tilvalgsdækninger	Sættes dækningen op til 600.000 kr. koster op til 56 kr. mere om måneden efter bonus (2012), afhængig af forsikredes alder	-				Solidarisk på den obligatoriske del + på den frivillige	Samme solidariske pris pr. kronens dækning for valgt højere/lavere dækning.		Individuel	
6.11	Hvornår kan evt. valg foretages, og hvornår får det effekt fra	Hvis der bliver indbetalt bidrag, kan der vælges. Sættes dækningen op har det virkning efter 12 måneder. Sættes den ned har det virkning efter 3 måneder	-				Skal være aktivt indbetalende. Kan vælge om til enhver tid under 60 år - gældende fra næste 1.	Nedvalg får effekt måneden efter valg. Opvalg får effekt seks måneder efter valg. Begge dele forudsætter at medlemmet er bidragsaktiv både ved foretagelse af valg og ikrafttræden af dækning. Ved opvalg må medlemmet desuden ikke have fået udbetaling for Kritisk Sygdom.		Medarbejderen kan til enhver tid vælge om.	
6.12	Andel af medlemmerne, som aktivt har tilvalgt tilvalgsdækninger (pct.)	0,002	-				Max. 10%			Under 1%	
6.13	Ægtefællepension	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja
6.14	Type		Årlig pension	Livsvarig livrente	10-årig dødsfaldspension		10-årig eller livsvarig (frivillig)			Ophørende eller livsvarig ægtefællepension.	Løbende
6.15	Størrelse på dækning		40 % af egen pension	Individuel - svarer til 60 % af alderspensionen ved alder 67	50 % af egenpension		Valgfrit, dog min. 10.000 kr. pr. år			Valgfri dækning	0-60% af den ydelse (højeste alders- eller invalidepension) medlemmet er berettiget til på dødstidspunktet. Standardvalget for et nyt medlem i dag er 60 % tiårig ægtefælle-dækning.
6.16	Udløb for forsikringsdækningen		Livsvarig	Livsvarig. Ægtefællepension er kun tilknyttet pensionsordning 1	Efter 15 år på alderspension		Livsvarig			67 år	Aldrig

6.17	Varighed på ægtefæl- lens ydelse		10-årig / livsvarig	Livsvarig	Op til 10 år (med nedtrapning fra alderspensionering)		10-årig eller livsvarig		Ophørende ved ægtefællens 67. år eller livsvarig.	10-årig eller livsvarig	
6.18	Kan dækningen fravælges		Ja for Afd. 1, Nej for Afd. 2	Ja	Ja. Dødsfaldsdækning- gen kan fravælges, når medlemmet påbegyn- der udbetaling af alderspension		Ja (er et tilvalg)		Ja	Ja	
6.19	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækning- gen (pct.)		5-10% i afd. 2	0,44			Max. 10 % har tilvalgt		Dækningen er ikke obligatorisk. Den skal aktivt tilvælges	Kan ikke opgøres	
6.20	Er der valgfrihed ift. dækningernes størrel- se		Nej	Nej	Nej		Ja		Ja	Ja	
6.21	Beskriv:		-				Ja, dog min. 10.000 kr. pr. år.		Medarbejderen vælger selv dækningens størrelse.	0-60 % af højeste alders- eller invalide- pension	
6.22	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har gjort brug af valgfrihed ift. dækning- ernes størrelse (pct.)		-				Max. 10%		0,02	Kan ikke opgøres	
6.23	Prissætning for tilvalgsdækninger		-				Kollektiv		Individuel		
6.24	Hvornår kan evt. valg foretages, og hvornår får det effekt fra		-				Skal være aktivt indbetalende. Kan vælge om til enhver tid under 60 år - gælden- de fra næste 1.		Medarbejderen kan til enhver tid vælge om.	Kan vælges fra optagelsen og senest ved 60 år og får effekt fra førstkommende først (vedr. 6.13)	
6.25	Andel af medlemmer- ne, som aktivt har tilvalgt tilvalgsdækning- er (pct.)		-				Max. 10%		0,02		
6.26	Børnepension	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja, i visse ordninger	Nej	Ja	Ja	
6.27	Størrelse på dækning		20 % af egen pension	20 % af egenpension ved udbetalingstids- punktet	25 % af egenpensio- nen	32.000 kr./årligt til børn under 24 år	Valgfri, dog min. 5.000 kr.		25% af alderspension	12000 kr. årligt til barnets 21. år.	20% af højeste alders- eller invalidepension
6.28	Udløb for forsikrings- dækningen		Når barnet fylder 24 år	Udbetales til barnets 21. år	21	Folkepensionsal- der/når børnene fylder 24 år.			21 år	21/70	Ved barnets 21 år
6.29	Kan dækningen fravælges		Nej	Nej	Nej	Nej	Nej, kan tilvælges		Nej	Nej	
6.30	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækning- gen (pct.)		-								
6.31	Er der valgfrihed ift. dækningernes størrel- se		Nej	Nej	Nej	Nej	Ja		Ja	Ja	

										Produktet indeholder en basisdækning, jf. pkt. 6.27. Medarbejderen vælger selv størrelsen af den supplerende dækning, idet der dog maksimalt må vælges en samlet børnepension på 25 % af den pensionsgivende løn.	Kan nedsættes til 14% højeste alders- eller invalidepension.
6.32	Beskriv:		-							Følger proportionalt dækningen v/invaliditet	
6.33	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har gjort brug af valgfrihed ift. dækningens størrelse (pct.)		-							Max. 10%	Under 1% 0,049
6.34	Prissætning for tilvalgsdækninger		-							Kollektiv	Individuel
6.35	Hvornår kan evt. valg foretages, og hvornår får det effekt fra		-							Skal være aktivt indbetalende. Kan vælge om til enhver tid under 60 år - gældende fra næste 1.	Medarbejderen kan til enhver tid vælge om.
6.36	Andel af medlemmerne, som aktivt har tilvalgt tilvalgsdækninger (pct.)		-							Max. 10%	Under 1%
6.37	Øvrige bemærkninger:	Ved død inden pensionering udbetales en rateforsikring, der svarer til den forventede størrelse af ratepensionen, hvis indbetalingen (gennemsnit af de sidste 3 måneder) var fortsat uændret til medlemmet var fyldt 67 år.	-		Børnepensionen udbetales ved medlemmets alderspensionering, invaliditet eller død.	Børnepensionen kommer til udbetaling ved enten død, invaliditet eller alderspensionering					Det er muligt at tilvælge en dødsfaldssum på op til 240% af alderspensionen ved 67 år.
Nr.	Tabel 7 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
7.01	Forebyggende behandlinger, vejledning i brug af sundhedsnet mv.	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja, for visse ordninger	Ja	Nej	Nej	Nej
7.02	Kan dækningen fravælges	Nej					Nej	Nej			
7.03	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)										
7.04	Udredning/diagnosticering	Nej			Nej	Nej		Ja	Nej	Nej	
7.05	Kan dækningen fravælges							Nej			

7.06	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)										
7.07	Behandlings-/sygeforsikring	Nej	Nej		Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	
7.08	Kan dækningen fravælges						Nej				
7.09	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)										
7.10	Øvrige bemærkninger:	Sundhedsordningen er ikke en del af den almindelige ordning. Omfatter kun VVS-lærlinge og -elever under EL- og VVS-branchens uddannelser har sundhedsordning					7.07 ikke sygeforsikring	Udredning/diagnosticering omfatter 30.000 medlemmer pr. 1/3-2012			
Nr.	Tabel 8 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
8.01	Forsikringsdækning efter bidragsophør	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
8.02	Længde i måneder	Op til 12 måneder	12 måneder	12 måneder, dog højst det antal måneder, der er indbetalt pensionsbidrag	12 måneder	12 måneder	12 mdr. + 48 mdr. ved uafbrudt sygdom	12 måneder	12 måneder	12 måneder	12 måneder
8.03	Kan dækningen fravælges	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja, delvis	Ja
8.04	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)	4-5%	-	0,67				0,008	få	Under 1%	Kan ikke opgøres
8.05	Kan dækningen forlænges	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej, dog ved uafbrudt sygdom	Ja	Ja	Nej	Ja
8.06	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har forlænget dækningen (pct.)	Vides ikke	-	0,27				0,047	Op til 36 mdr.		Kan ikke opgøres
8.07	Adgang til at blive selvbetaler	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja
8.08	Beskriv evt. begrænsninger	Ingen	-	Max indbetaling svarende til den hidtidige indbetaling						Videreførsel skal ske senest 12 mdr. efter fratrædelsen. Der kan være krav om minimumspræmie, fordeling af præmie til forsikringsdækning hhv. opsparing og helbredsoplysninger.	Skal afgive helbred ved overgang til selsbetaler, hvis risikosum stiger mindst 25 %

8.09	Øvrige bemærkninger:	Forlængelse af perioden med bidragsfri dækning kan ske fra 1/6 2012	-	I spg 8.04 er der angivet den andel af medlemmer med bidragsophør, som ikke er dækket 11 måneder efter bidragsophør. Da man maksimalt kan være dækket i det antal måneder, man har indbetalt, dog maks 12 måneder, omfatter andelen også de medlemmer, der har udnyttet deres maksimale periode med dækning, hvor denne er under 12 måneder pga. kort indbetalingsperiode.						Gruppelivsdækningen ved bidragsophør kan ikke fravælges. På øvrige pensioner ydes der henstand i op til 12 måneder. Henstandsdækningen kan fravælges og medarbejderen kan vælge at ændre til en præmiefri forsikring.	
Nr.	Tabel 9 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
9.01	Adgang til genkøb	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej
9.02	Beskriv:		For ikke overenskomstansatte		Men meget begrænset: Kun ved depotet mindre end 9.700 (2011) og hvilende. Ved emigration kun hvis depot er mindre end 20.000 kr. (1997 - procentreguleres svarende til statens lønninger)	Depot - grænse fastsat af bestyrelsen og andre kriterier i regulativet	Tidligst 1 år efter fratrædelse og ikke ansat i pensionsberettiget stilling, og må ikke være berettiget til pension			Mellem ét og to år efter fratrædelsen, når der ikke er betalt præmie i mere end sammenlagt fem år, og medarbejderen ikke skal optages i pensionsordning med ny arbejdsgiver. Herudover kan der, hvis reserven er mindre end 20.500 kr. ophæves 24 måneder efter fratrædelsen.	Ordninger under bagatelgrænse kan genkøbes
9.03	Øvrige Bemærkninger:	Der kan dog genkøbes ved emigration. Hvilende depoter under en bagatelgrænse bliver udbetalt, hvis forsikrede ikke overfører den til et andet selskab	-	Nej							
Nr.	Tabel 10 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
10.01	ÅOK hhv. ÅOP for typisk medlem (46 år) i 2011 – opdelt på hhv. adm. og investeringsomkostninger	(omkostningsmåler 2012)		Risikoforrentning: ÅOK andel: 7.274 kr. ÅOP andel 0,48 %	depot: 500.000 kr., præmie: 60.000 kr.	Ris.forr.=4.739, Ris.forr.=0,73 %			ÅOK opgør vi ikke på "et typisk medlem"	Ifølge Sampensions omkostningsmåler (Medlem 46 år, depot 600.005 kr., præmie 50.334 kr.)	
	ÅOK	2.065 kr.		21.713 kr.	4.234 kr.	10.792 kr.	2.650 kr.	1.623 kr.		4.537 kr.	
	Adm.	384 kr.	1.930 kr.	2.544 kr.	1.242 kr.	1.468 kr.	1.150 kr.	396 kr.		552 kr.	7.012 kr.
	Inv.	1.681 kr.	5.449 kr.	11.895 kr.	2.992 kr.	4.585 kr.	1.500 kr.	1.227 kr.		3.985 kr.	3.549 kr.
	ÅOP	0,0087		0,0143	0,0068	0,0165	0,0127	0,0042	0,0066	0,0067	

	Adm.			0,0017		0,0022		0,001	0,002	0,0127	
	Inv.			0,0078		0,007		0,0032	0,0046	0,0064	
10.02	ÅOK hhv. ÅOP for model medlem ¹ i 2011 – opdelt på hhv. adm. og investeringsomkostninger	(omkostningsmåler 2012)	Se ovenfor	Risikoforrentning: ÅOK: 2.618 kr ÅOP 0,48 %		Ris.forr.=4.120, Ris.forr.=0,75 %				Ifølge Sampensions omkostningsmåler	
	ÅOK	4.408 kr.		8.649 kr.	3.727 kr.	9.369 kr.	5.817 kr.	2.200 kr.		3.862 kr.	
	Adm.	384 kr.		1.750 kr.	828 kr.	1.398 kr.	1.840 kr.	396 kr.		552 kr.	
	Inv.	4.024 kr.		4.281 kr.	2.899 kr.	3.851 kr.	3.977 kr.	1.804 kr.		3.310 kr.	
	ÅOP	0,0081		0,0159	0,0068	0,0171	0,0105	0,0039		0,0069	
	Adm.			0,0032		0,0025		0,0007		0,0126	
	Inv.			0,0079		0,007		0,0032		0,0061	
10.03	Ekstra administrationsomkostninger ved brug af valgmuligheder i ordningen (ja/nej og beskriv)	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja. Omkostninger til øvrige forsikringsdækninger kan indgå i kundens individuelle ÅOK/ÅOP. Dette kan fx være omkostninger for gruppeforsikringer.	Kun ved brug af frit puljevalg (Investeringer)		Nej, der kræves ikke ekstra omkostninger ved brug af valgmulighederne blandt opsparing og forsikringsdækningerne. Der betales ekstra omkostninger ved brug af Unit link, idet der opkræves 0,15% i årlig omkostning af opsparingen, samt gebyr og kursspread ved køb og salg af andele i fondene.	Nej
10.04	Øvrige bemærkninger:		-	I spg. 10.01 gælder beregningen en overenskomstansat overlæge med en årlig indbetaling på 123.252 kr. og et depot på 1.375.989 kr.			ÅOK/ÅOP- beregninger er baseret på omkostningsmåleren.	For det typiske medlem i 10.01 er der anvendt et depot på 330.000 kr. og et bidrag før AMB på 38.000 kr.			De lave tal er eksklusive merforrentning af egenkapital og særlige bonushensættelser. Da vi er medlemsejede er det penge som kommer medlemmerne til gode i form af højere pensioner.
Nr.	Tabel 11 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
11.01	Udjævningsmekanisme på livrenter-udbetaling, hvor relevant	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej		Ja		Nej	Nej
11.02	Mulighed for til-/fravalg af udjævningsmekanisme, hvor relevant	Nej		Ja	Nej	Nej		Nej			Nej
11.03	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som aktivt har foretaget til- eller fravalg (pct.)			0,075							
11.04	Mulighed for at starte udbetaling på en højere udbetalingsrente	Nej	Ja	Ja, se spg. 11.12	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja
11.05	Konvertering af ratepensions-	Ja	Ja	-	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja

	opsparing til livrente											
11.06	Valgfri længde på ratepensions-udbetaling	Ja	Ja		Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	
11.07	Beskriv:	Perioden kan forlænges, inden for pensionsbeskatningslovens rammer	Maks. 25 år					10, 15 eller 20 år		Rateperioden kan forlænges ved udbetalinger start og efterfølgende hvert år pr. 1/1	Der kan frit vælges mellem 10 og 25 år.	
11.08	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som aktivt selv har valgt en længde på ratepensions-udbetaling (pct.)	0	Nyt produkt - under 5 medlemmer er startet på udbetalingen					Under 1%		Under 1%	Kan ikke opgøres.	
11.09	Mulighed for at begynde udbetalinger af forskellige opsparinger/skatte-klasser på forskellige tidspunkter	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	
11.10	Beskriv:	Kapitalpension kan udbetales for sig, mens ratepension og livrente skal starte samtidig	Nedsættelse af arbejdstid, udbetaling på enkelte af flere ordninger.		Fra efterlønsalder kan kapitalpension og livrente udbetales uafhængigt af hinanden.	Kapitalpension kan igangsættes alene.		Kapital og livrente behøver ikke at begynde samtidig	Kapitalpension kan dog udbetales uafhængigt af livrente/rate	Sum kan udbetales fra 60, øvrige når arbejdsmarkedet forlades	Medarbejderen kan vælge at alle alderspensioner skal udbetales fra samme tidspunkt eller at udbetalingen skal begynde på forskellige tidspunkter.	Frit valg inden for lovgivningen.
11.11	Hvis ja: -Andel, som aktivt selv har valgt at begynde udbetalinger af forskellige opsparinger/skatteklasser på andre tidspunkter end tidspunkterne for "default-løsningen" (pct.)	Ca. 94 % pensioneres på andre tidspunkter end ved 67 år, som er default.	Har ikke tal					Op til 80%			80-90%	Kan ikke opgøres
11.12	Øvrige bemærkninger:	Anvendes fra 1/6 2012			Der er mulighed for tilvalg af aldersafhængigt tillæg som er beregnet ud fra en omregningsrente på 3,5 %						Procenten i punkt 11.11 er beregnet ud fra den nuværende fordeling på nytteproduktet mellem medarbejdere, der har opnået normal pensionsalder og medarbejdere, der har valgt pension før normal pensionsalder. Det er umiddelbart ikke muligt at oplyse en mere præcis andel.	
Nr.	Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensionskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension	
12.01	Anvendelse af kohortedødeligheder	Fra 1.6.2012 anvendes kohortedødelighed i tarifieringen	Nej	Ja, se spg. 12.06	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	

12.02	Restlevetid 1. januar 2012 normaldødelighed (født 1. januar 1971), for produkter med negativ dødsrisiko for medlemmet	44 år	Tegningsgrundlag: Afd. 1 mænd: 34 år, Afd. 1 kvinder: 38 år, Afd. 2 unisex: 44 år, Best estimate unisex: 42 år.	47,05 år er restlevetiden for en 40-årig på tegningsgrundlaget	46,66 år (kvinde)	40 år	44,52 år	43,2 år		43,5 år	44 år
12.03	Restlevetid 1. januar 2012 normaldødelighed (født 1. januar 1946), for produkter med negativ dødsrisiko for medlemmet	19 år	Tegningsgrundlag: Afd. 1 mænd: 14 år, Afd. 1 kvinder: 17 år, Afd. 2 unisex: 21 år, Best estimate unisex: 19 år.	24,06 år er restlevetiden for 65-årige kvinder på tegningsgrundlaget, og 21,26 år for mænd	22,05 år (kvinde)	18 år	21,74 år	17,7 år		20,7 år	22 år
12.04	Restlevetid 1. januar 2012 normaldødelighed (født 1. januar 1946), for produkter med negativ dødsrisiko for medlemmet	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
12.05	Beskriv:		Der anvendes ikke skærpet dødelighed eller invaliditetstavler. I stedet for reduceres pensionen ved optagelse på skærpede vilkår, ved invaliditet inden for en karenperiode på 7 år.					Invalide medlemmers opsparing anvender normaldødelighed. De tekniske hensættelser til invalidepension og opsparingsrikning anvender invalidedødeligheden.			
12.06	Øvrige bemærkninger:		-	På tegningsgrundlaget er der ikke indregnet levetidsforbedringer, men det er der på markedsværdigrundlaget.		Modeldødelighed/kohorte anvendes i hensættelsesgrundlaget					Oplysningerne er for tegningsgrundlaget.
Nr.	Tabel 13 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensjonskasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
13.01	Beregningsrente, der ligger til grund for udbetalingerne af livsvarig alderspension, pr. 1. januar 2012	Vi overvejer 0 % fra 1.6. 2012, hvor ny udbetalingsprofil indføres.	3,5 %, 4 %	Vi har grundlagsrenter på 1, 3, 3,5 og 4 %. For renter under 3,5 % kan der vælges aldersafhængigt tillæg.	Garanteret 0 % og ugaranteret 2,25 %	0,016	0	0,025	Tegningsrente eller den indregnede omregningsrente	0,03	0,0425
13.02	Beregningsrente, der ligger til grund for udbetalingerne af ratepension, pr. 1. januar 2012	Vi overvejer 0 % fra 1.6. 2012, hvor ny udbetalingsprofil indføres	3,5 %, 4 %	-	Garanteret 0 % og ugaranteret 2,25 %	0,016	-	0,025	Ditto	0,03	0,0425
13.03	Anvendes ugaranteret tillæg (pensionisttillæg) fra egenkapitalen / særlige bonus-hensættelser på livsvarig alderspension	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja

13.04	Hvor meget i 2012		8-22 % / 5 %	12 % i afdeling LPUA og 13 % i LP	ca. 6%	0		5,88% før PAL	Alt efter opsparing og værdiskabelse	Ca. 30 % er ugaranteret for en gennemsnitspensionist. Andelen er faldende med stigende alder.	
13.05	Hvor meget får en 65-årig (født 1. januar 1946) med et depot på 1 mio. kr. i opsparing til livsvarig alderspension i årlig pension i år 1, ekskl. evt. ugaranteret tillæg, ved pensionering den 1. januar 2012	Kan ikke besvares pt., da vi overgår til ny udbetalingsprofil fra 1.6.2012,	Ældste tegningsgrundlag: 96.000 kr., Nyeste tegningsgrundlag: 45.000 kr.	54.662 kr.	58.990 kr.	63.700 kr., forudsat at hele depotet bruges til livsvarig alderspension	44.306 kr.	61.190 kr. uden pensionsikring		67.642 kr. årligt	Kan ikke opgøres ekskl. Ugaranteret tillæg.
13.06	Hvor meget får en 65-årig (født 1. januar 1946) med et depot på 1 mio. kr. i ratepensionsopsparing i årlig pension i år 1 (10-årig rate), ekskl. evt. ugaranteret tillæg ved pensionering den 1. januar 2012	Kan ikke besvares pt., da vi overgår til ny udbetalingsprofil fra 1.6.2012,	100.000 kr.	-	0 kr.	108.100 kr., forudsat at hele depotet bruges til ratepension	-	144.314 kr.		115.506 kr. årligt	Kan ikke opgøres ekskl. Ugaranteret tillæg.
13.07	Hvad vil de to ydelser være i år 10 (ni år efter pensionering), såfremt selskabets renteforudsætninger, der er anvendt ved igangsætning, realiseres, ekskl. evt. ugaranteret tillæg	Kan ikke besvares pt., da vi overgår til ny udbetalingsprofil fra 1.6.2012,	Livrenten: Ældste tegningsgrundlag: 96.000 kr., Nyeste tegningsgrundlag: 69.000 kr.	75.793 kr.	70.499 kr.	Ydelse forhøjes med forventet rentebonus	56.835 kr.				Kan ikke opgøres ekskl. Ugaranteret tillæg.
	Rate:		159.000 kr.				133.500 kr.			124.130 kr. årligt (tarifpension)	
	Livrente:						78.600 kr.			75.319 kr. årligt (tarifpension)	
13.08	Hvad vil livsvarig alderspensionsydelsen være i år 10 (ni år efter pensionering), såfremt bedste bud på restlevetid (Finanstilsynets benchmark) realiseres, ekskl. evt. ugaranteret tillæg	Kan ikke besvares pt., da vi overgår til ny udbetalingsprofil fra 1.6.2012,	Livrenten: Ældste tegningsgrundlag: 96.000 kr., Nyeste tegningsgrundlag: 71.000 kr., Rate: 159.000 kr.		70.499 kr.	59.300 kr. Risikopræmie betales årligt i forhold til benchmark-dødelighed.	45.405 kr.	65.488 kr. (beregnet på FT's dødelighedsforudsætninger med kønsfordeling 75:25)		Vi har ikke mulighed for at regne med Finanstilsynets levetider i vores policesystem.	Kan ikke opgøres ekskl. Ugaranteret tillæg.
13.09	Øvrige bemærkninger:	Værdien af særlig bonusansættelse overflyttes til pensionsopsparingen ved pensionering	-								Beregningsrenten er inklusive ugaranterede tillæg og særlige bonusansættelser.
											Afsnit 13.07: Omregningsrente på 2,0 %

Nr.	Tabel 14 Spørgsmål	Industriens Pension	JØP	Lægernes Pensions- kasse	Lærernes Pension	PBU	Pensam	PensionDanmark	PKA	Sampension	Unipension
							De oplyste ydelser er ekskl. Bonus. Da der i Fleksion generelt er meget sikre tegningsgrundlag har det stor betydning for ydelserne at bonusforudsætninger ikke medtages.				
14.01	Udbetalingsgaranti på livrente	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej
14.02	Længde på denne							10 år			
14.03	Kan dækningen fravælges						Nej	Ja			
14.04	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har fravalgt dækningen (pct.)							0,06			
14.05	Er der valgfrihed ift. dækningernes længde					Nej	Nej	Nej			
14.06	Beskriv:						Livsvarig				
14.07	Hvis ja: -Andel af medlemmerne, som har gjort brug af valgfrihed ift. dækningernes længde (pct.)										
14.08	Hvornår skal evt. valg foretages, og hvornår får det effekt fra							Valg foretages ved alderspensionering og får effekt herfra.			
14.09	Øvrige bemærkninger:										Vi har indført en ny livrente med udbetalingsgaranti på 10 år. Dette er dog ikke et standard produkt. Produktet henvender sig til medlemmer, hvis indbetaling på ratepension overstiger løftet for skattefri indbetaling.